63.3(4Укр-4Рів)
Б 46

Микола Бендюк

ГРАФИНЯ АНТОНІНА БЛУДОВА ТА ОСТРІГ

Вх. Літографія К. Федорова.

Бібліотеці
від автора

972877

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
"ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ"

Микола БЕНДЮК

ГРАФИНЯ АНТОНІНА БЛУДОВА ТА ОСТРІГ

Присвячено 200-літньому ювілею від Дня народження графині Блудової

УДК 94(477.81)
ББК ~~26.89~~ 63.3 (4Укр-4Рів)
Б 46

Національний університет «Острозька академія»

Державний історико-культурний заповідник м. Острога
Братство ім. князів Острозьких

Б 46 **Бендюк Микола.**
Графиня Антоніна Блудова та Остріг. — Остріг : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. — 162 с.; іл.

В книзі «Графиня Антоніна Блудова та Остріг» розповідається про одну із найпомітніших постатей в історії Острога XIX ст. — камер-фрейліну імператорського двору графиню Антоніну Дмитрівну Блудову.

Завдяки графині в Острозі було створено Кирило-Мефодіївське братство та училище, в якому дівчата навчались не тільки читати та писати, але й вишивати, готувати їжу, грати на музичних інструментах та співати. Тобто, училище готувало дівчат до сімейного життя, а також до ролі домашніх вчительок у багатих сім'ях. Разом з тим завдяки А.Блудовій поступово був відреставрованих колишній монастир капуцинів та добудовано нові корпуси, в яких на сьогодні розмістилися аудиторії Національного університету «Острозька академія».

Антоніна Дмитрівна сприяла проникненню до Острога нових творів мистецтва, особливо, це стосується іконопису та творів сакрального декоративно- ужиткового мистецтва. Мала Антоніна Дмитрівна і літературний талант, тому в книзі частково аналізується її діяльність як літератора, особливо, її ставлення до національного питання (характеристика українців, росіян, поляків та євреїв).

РІВНЕНСЬКА ОБЛДЕРЖБІБЛІОТЕКА
Інв. № 972877

© *Автор Микола Бендюк*

Графъ Б. Бауда
Антонина
Блудова

1000
NON VA TES SED IN AVIGUES

У квітні 2013 року виповнюється 200 років від Дня народження графині Антоніни Дмитрівни Блудової, письменниці, благодійниці, з 1863 року — камер-фрейліни імператорського двору.

Блудови — російський дворянський рід. За сімейними переказами, засновником роду був Блуд Івещій (Іона), боярин і воєвода київського князя Ярополка Святославича. У XVI-XVII ст. Блудови служили воєводами, були московськими дворянами. З рязанської гілки роду походить Дмитро Миколайович Блудов — відомий в Росії літератор, дипломат, державний діяч. Після подій 14 грудня 1825 року він був призначений діловодом Слідчого комітету у справах декабристів. Складена ним доповідь "про таємні політичні товариства" послужила матеріалом для вироку верховного суду, який і вирішив долі декабристів. Ця робота Д. Блудова викликала цікаву літературну полеміку: декабрист-емігрант Микола Тургенєв у книзі "La Russie et les russes" різко засуджує Блудова за злочинну легковажність і юридичні промахи доповіді (звинувачувальний акт посприяв суворому вироку суду, хоч і був непогано складений з літературної точки зору). Перш ніж надрукувати свою книгу про Росію, Тургенєв послав Блудову витяг з неї, просячи в листі спростувати звинувачення або, в усякому разі, пояснити. Граф за-

лишив цей лист без відповіді. Вже по смерті Блудова його друг і біограф Єгор Ковалевський виступив проти цих закидів на захист пам'яті Блудова. Тургенєв надрукував свої "Відповіді" на книгу Ковалевського, в яких із новою силою повторює своє звинувачення.

Після закінчення справи про декабристів, в листопаді 1826 року, Дмитра Миколайовича призначають помічником міністра народної освіти. У 1827 р. ним був складений указ про неприйняття дітей кріпосних селян у навчальні заклади. З 1832 р. Блудов займав посаду міністра внутрішніх справ. У 1842 р. він отримав графський титул. З 1855 р. — президент Академії наук, з 1862 р. — голова Державної ради і Кабінету міністрів.

Блудов є автором кількох історичних праць, в т. ч. "Останні години життя імператора Миколи I" (СПб., 1855). Брав участь у підготовці реформи 1861 р. щодо звільнення селян і судової реформи 1864 р. Пізніше він займався архівною діяльністю, а в 1842 і 1857 роках керував виданням "Зводу законів Російської імперії". У 50-ті роки бере участь у підготовці видання творів В. А. Жуковського.

У Дмитра Блудова було двоє доньок (Антоніна і Лідія) та троє синів (Володимир, Андрій та Вадим).

У сучасному науковому середовищі затвердилася думка про народження Блудової Антоніни Дмитрівни 28 квітня 1813 року, хоча точної дати народження графині ми не знаємо і до сьогодні (часом вказується дата 25 квітня).

У друкованій продукції станом на час смерті графині фігурують дві дати народження: 1812 та 1813 роки. В матеріалах "Острожское св. Кирило-Мефодиевское православное церковное братство. Очерк его возникновения и деятельности. 1864-1910 г. г., С.-Петербург, 1910" сказано, що Блудова померла 7 квітня 1891 року і мала тоді 78 років, тобто народилася — 1813 р. В "Энциклопедическом словаре Брокгауза и Ефрона" повідомляється, що графиня народилася 1812 року. У некролозі, надрукованому у

"Волынских епархиальных ведомостях" за 1891 рік, сказано, що графиня А. Блудова померла 7 квітня 1891 року, а народилася у 1812 році в Стокгольмі.

Відомо, що Дмитро Блудов одружився з кн. Анною Щербатовою 28 квітня 1812 року. Тобто народитися Антоніна Дмитрівна могла і в кінці 1812, і у квітні 1813 року. Виходячи із усього вищесказаного, на сьогодні ми не можемо встановити точної дати народження графині, тому будемо користуватися вже усталеною — квітень 1813 року.

Антоніна Блудова отримала домашню освіту, була знайома з О. С. Пушкіним, М. В. Гоголем, М. М. Карамзіним, В. А. Жуковським, М. Ю. Лермонтовим, К. С. Аксаковим, З. С. Уваровим, П. М. Батюшковим та багатьма іншими.

О. Пушкін відвідував літературне товариство Дмитра Миколайовича Блудова. Анна Оленіна так писала про сестер Антоніну і Лідію Блудових: "Познайомившись з Антоніною і Лідією, зробилися нерозлучними. Ми зблизилися душею. Наш світ — світ душі, він — світ уяви». У своїх "Записках", опублікованих 1871 року в журналі "Заря", Антоніна Дмитрівна розповіла про дружбу з О. С. Пушкіним.

Після смерті Дмитра Блудова (1864) Антоніна взялася за втілення ідеї батька — розвиток жіночої освіти. Графиня організувала в місті Острозі релігійно-освітнє братство

ім. Кирила і Мефодія, а при ньому — жіноче училище ім. графа Блудова (в пам'ять про батька). Братство і училище стали справою всього її життя.

Ще починаючи із 1863 року графині Протасова та Блудова займалися пошуком грошей для підтримки різних східних (православних) Церков (патріархатів). 2 березня 1865 року було засноване Кирило-Мефодіївське братство в Острозі, і повноваження щодо збору грошей розділилися. Графиня Протасова продовжує збирати кошти для східних (православних) церков, а також фінанси на ремонт приміщень колишнього капуцинського монастиря та костелу в Острозі і адаптацію цих приміщень під навчальні класи та церкву. Графиня Блудова ж розпочала збір пожертв на саме братство та утримання викладачів та учениць училища. Братство Кирило-Мефодіївське (далі просто братство) та лікарня названі на честь померлого цісаревича Миколи Олександровича, а училище на честь графа Дмитра Блудова.[1]

Цікаво, що фіксувалися пожертвування і в розмірі 1000 рублів від купця Б. Глинського, і в 20 копійок від Антоніни Б (можливо, Антоніна Блудова). Пожертви записувалися окремо на школу графа Блудова і окремо на благочинне училище міста Острога.

Із найцікавіших пожертвувань — ікони, подаровані в 1865 р. імператрицею, необхідні для іконостаса церкви св. Кирила та Мефодія (можливо, це були кошти на написання ікон). Найбільші пожертвування на будівництво братської церкви внесли імператриця Марія Олександрівна, графиня А. Г. Шереметьєва і княгиня Д. А. Голіцина. У статуті братства серед його засновників були згадані А. Ф. Тютчева, Е. Н. Нелідова, Е. Н. Карамзіна, Е. П. Урусова, М. А. Мещерська, Е. В. Дашкова.

[1] Известие об Острожском Свято-Кирило-Мефодиевском братстве. Отчет графини Протасовой и графини Блудовой за 1864 и 1865 годе по 31 декабря. — Москва, январь 1866 года. — 40 ст.

Дарувалися різноманітні книги від В. Платонова, М. Каткова, П. Щебальського, священика Михайловського, І. Кузнецова, Чернігівського єпископа Філарета.

Варвара Григор'єва (народжена Каменська) подарувала церкві кіот з мощами[2].

Членські внески в братство були від 20 копійок, але сягали не більше 1 рубля сріблом. Братчикам не дозволялося носити якісь особливі знаки, прикраси, символи, костюми і т. д. Для збору фінансів братству заборонялося використовувати концерти, бали, театральні постановки, лотереї і т. д. Старшим братчиком було призначено Петра Васильовича Лисенка, церковним старостою — Миколу Петровича Григор'єва, казначеєм — Василя Микитовича Погасеєва.

В період із 1864 року по грудень 1865 року було зібрано 6875 рублів.

25 травня 1865 року з дозволу міністра народної освіти училище розміщується в приміщеннях колишнього католицького монастиря капуцинів, ліквідованого ще в 1832 році.

Коли назріло питання щодо реставрації приміщень колишнього монастиря, то архітектор (ім'я не називається), оглянувши церкву під час ремонту даху, що протікав, визначив, що костел змурований досить вдало, і капітальний ремонт на осінь-зиму розпочинати не потрібно.

[2] Известие об Острожском Свято-Кирило-Мефодиевском братстве. Отчет графини Протасовой и графини Блудовой за 1864 и 1865 годе по 31 декабря. — Москва, январь 1866 года. — 40 ст.

Вирішено було взятися за очистку приміщень та ремонт "лицевого корпуса" (мабуть, мається на увазі передню частину старомонастирського корпусу). Ці роботи мали обійтися приблизно в 1803 рублі. Втім, реставрація старомонастирського корпусу затягувалася, тому було прийнято рішення найняти квартиру і в ній організувати навчання на правах першого класу майбутнього училища[3]. Начальницею школи було вибрано Надію Олександрівну Гадяцьку.

Це було училище закритого типу. Навчатись у ньому могли лише православні дівчата віком від 9 до 16 років. Першопочатково навчання тривало 7 років в 4 класах (в перших класах по 2 роки і останній — 1 рік), пізніше стало семикласним. Серед предметів, які вивчали в училищі, були: Закон Божий, церковнослов'янська мова та література, російська мова, російська література, французька мова, російська історія (про князів Острозьких згадується в першому класі, в другому — лише побіжно), загальна історія, педагогіка, рукоділля, музика, церковний спів, арифметика та фізична географія. Найбільші курси — російська мова, французька мова, російська історія.

При училищі навіть існував театр, в якому виступали винятково його вихованки. Навчання було платним, проте дівчата, які не мали можливості заплатити, могли отримати стипендію, надану кимось із меценатів.

Витяг із протоколу братських зборів від 26 жовтня 1865 р. зазначає: "Училище працює під наглядом і керівництвом соборного священика Ігнатія Зілетнікевича. Ніхто із працюючих осіб в училищі не отримує плату, а ще й добавляє свої за необхідністю. Дівчат в училище приймають з усіх соціальних верств населення, з платою в 5 рублів

[3] Известие об Острожском Свято-Кирило-Мефодиевском братстве Отчет графини Протасовой и графини Блудовой за 1864 и 1865 годе по 31 декабря. — Москва, январь 1866 года. — 40 ст.

на рік. Безкоштовно — лише дівчат із сімей священиків, які не можуть заплатити такі гроші. Дівчата можуть бути лише православного віросповідання, але плату за них можуть вносити не лише православні, проте дарувальники — винятково християни".[4]

4 грудня 1865 р. училище відкрилося в приміщенні старомонастирського корпусу. Правда, із записаних 20-ти учениць на відкриття прийшли лише 8, у інших не виявилося теплого взуття та одягу.

У 1866 році в Острозі існувало два училища під покровом братства. Це школа грамотності та підготовчий клас при повітовому училищі для учениць вищого училища, де навчалося 28 дівчат.[5] Усі викладачі працювали безкоштовно вони давали від 1 до 4 уроків на тиждень.

У листі Блудової до заступника попечителя Київського навчального округу М.О.Тулова від 4 серпні 1866 року наголошується на необхідності добавити годин для викладання в училищі російської мови: «Одна із моїх мрій полягає у особливій шані і пріоритеті завжди і у всьому російській мові». Після цього листа М.Тулов запропонував звільнити викладача Ліневича, який був католиком, від викладання арифметики і замінити його на вчителя історії та географії П. Некрасова.

Надія Олександрівна Гадяцька недовго керувала училищем: в кінці 1866 року вона померла, тому школу очолив отець Ігнатій Зілетнікевич. Але отець Ігнатій невдовзі передав свої повноваження К.Д. Солцевій, помічницею якої було призначено М.І.Бурцеву.

У відомостях за 1867 рік згадано про ремонт братського училища. У відремонтованій частині знаходилася кухня і

Известие об Острожском Свято-Кирило-Мефодиевском братстве. Отчет графини Протасовой и графини Блудовой за 1864 и 1865 годе по 31 декабря. — Москва, январь 1866 года. — 40 ст.

[5] Известие о Св. Кирило-Мефодиевском Острожском братстве. — Май месяц 1866 года.

флігель для "лечебницы". Ця частина приміщення станом на 11 червня ще не була закінчена, але дах вже покрили металевою бляхою. Нова стіна — доведена до накриття, стелі та підлоги частково покладені, а 6 кімнат і кухня в головному (старомонастирському) корпусі повністю закінчені. Правда, жити в них ще не можна було, тому що підлога та підвіконня були свіжопофарбованими. Залишилося ще відбудувати південну частину приміщення, що виходило в бік саду. Там планувалося розмістити "дортуар" ("спільна спальня для учениць") та домашню лікарню, закінчити трапезну кімнату і три класи. (Як бачимо, південну частину старомонастирського корпусу повністю відбудовували. Саме тому під час розчистки підземель ми натрапили на засипку 1867 року, на якій стоять капітальні стіни. Тобто виймати землю із підземелля і надалі є небезпечно.)

Флігель із банею і господарськими приміщеннями планувалося перебудувати і, нарешті, накрити їх дахом. Також планувалося доремонтувати церкву всередині[6].

Станом на кінець 1867 року головний (старомонастирський) корпус, церква і один флігель були відремонтовані,

[6] Известие о Острожском Свято-Кирило-Мефодиевском братстве по 2-е июля месяц 1867 года. — С. 66.

покриті бляхою, і лише внутрішня штукатурка південної частини корпусу ще потребувала закінчення. Біля в'їзду були побудовані кам'яні ворота з дзвіницею. Дах над церквою був збудований шатрового типу з трьома куполами і чотирма хрестами. Кам'яна огорожа теж була відновлена[7].

У 1869 році розпочалося будівництво, і до кінця року був побудований перший поверх приміщення, що знаходиться з правої сторони від церкви. Сама церква була перебудована з костелу молодим архітектором Г. Глазером[8]. 4 грудня із Москви привезли 100-пудовий дзвін, але вішати його ще не було де, тому дзвін розмістили на вулиці, збивши тимчасову споруду із бруса.

У 70-ті роки відбулися перші випуски учениць. Після завершення навчання вони отримували звання "домашня вчителька". Правда у 1873 році жодна з них не змогла здати екзамен на право виконувати свої професійні обов'язки.

---

[7] Известие о Острожском Свято-Кирило-Мефодиевском братстве по 2-е июля месяц 1867 года.

[8] Отчёт св. Кирило-Мефодиевского православного братства за 1868-1869. – Санкт-Петербург, 1870. – С. 32.

При братстві діяла також спеціальна підготовча ("братська") школа, що носила характер підготовчих курсів і початкового навчання. Дівчатка вивчали грамоту та Святе Письмо і готувалися до вступу в училище. Тому постало питання про розбудову училища.

На фермі с. Миклаші братство заснувало народне училище, де спочатку 16 хлопців навчались на писарів. Потім було створено два класи, в яких могло навчатися до 120 дітей, та окрему школу, в якій діти вчилися на ковалів, столярів, шевців і т. д[9].

Побудову нового (правого) корпусу розпочали 11 травня 1870 року. Архітектором був Раструхін. Освячення цього приміщення відбулось у липні 1872 року в присутності Волинського архієпископа Агафангела. Він же заклав перший камінь на новому будівництві.

[9] З 1869 по 1915 роки училище закінчило 1940 учнів / Я.Бондарчук. Острозьке Кирило-Мефодіївське братство / Життя і слово. — Острог. — № 37-38. — 12 травня 2012.

Розпочали навчання в новому корпусі у 1872 році.[10]

У звіті 1873 року йдеться про будівельні проблеми. Так, архітектор відмовився будувати грубки за системою, яку запропонувала архітектор Денська. Виникли складнощі і зі встановленням дверей та вікон. У звіті зроблено акцент на тому, що роботи ці виконувалися острозькими євреями, "малочисленными и неаккуратными", тоді як її слід було дати "русским хорошим мастерам Раструханова"[11].

Згадано у звіті і про те, що, можливо, вдасться позбутися сирості у старомонастирському корпусі. Нарешті було знайдено її причину: водостічні труби на внутрішньому і на церковному дворах були засмічені або через незнання замуровані. Трубу з внутрішнього дворика необхідно було терміново відновити, оскільки одне склепіння під підлогою вже розвалилося. (Зараз ми можемо бачити результат ремонтних робіт, що проводилися в 1871 році. У приміщенні,

[10] Отчёт св. Кирило-Мефодиевского братства за 1871-1872 г. – Санкт-Петербург, 1873. – С. 23.

[11] Отчёт св. Кирило-Мефодиевского братства за 1871-1872 г. – Санкт-Петербург, 1873.

що знаходиться ліворуч при вході в підземну галерею, стеля укріплена металевими балками)[12].

Було також відновлено трубу, що йде від католицького кладовища через церковний двір. Тоді ж з'ясували причину тріщини, яка виникла в дзвіниці над ворітьми, і, оскільки вона стала небезпечною, її вирішили розібрати[13].

У звіті за 1873 рік вміщено опис приміщення училища в Острозі. На цей час уже функціонував новий (правий) корпус, який, на диво, не був сирим. Архітектор Раструханов, який будував цей корпус, значно занизив фундамент, щоб вписати цю частину будівлі у рівень зі старим монастирським приміщенням. Для того, щоб волога не потрапляла в приміщення, біля огорожі було вирито канаву, яка відводила воду. Старе приміщення, яке будували ще капуцини, і досі постійно сиріє (висловлюється думка, що якби відремонтувати колодязь, що знаходиться біля кухні, вологість зменшилася б). На цей час вже були вириті фундаменти під дзвіницю, що мала знаходитися перед церквою[14].

Відомо зміст листа архітектора А. А. Скуратова із Рівного, написаний 30-го листопада 1873 року, в якому йдеться про створення переходу між хорами церкви та трапезною (старомонастирський корпус), а також про розчистку колодязя[15].

Дзвіниця ще станом на 1876 рік не була добудована, тому що архітектор не хотів працювати, поки не отримає підряд на будівництво Богоявленського собору, а собор стояв "як зачарований": вже десять років говорили про його відновлення, але роботи так і не починались. Тому було прийня-

---

[12] Отчёт св. Кирило-Мефодиевского братства за 1871-1872 г. — Санкт-Петербург, 1873. — С. 6-7.

[13] Отчёт св. Кирило-Мефодиевского братства за 1871-1872 г. — Санкт-Петербург, 1873.

[14] Отчёт св. Кирило-Мефодиевского братства за 1873 год. — Санкт-Петербург, 1874.

[15] Отчёт св. Кирило-Мефодиевского братства за 1873 год. — Санкт-Петербург, 1874. — С. 72.

то рішення розібрати стіни єзуїтського колегіуму, де цегла була дуже якісна, і побудувати з тої цегли собор і приміщення училища ім. графа Блудова та дзвіниці.[16]

Г. О. Андро

У 1876 році графиня Блудова захворіла, тому в Острозі у цей час жила і наглядала за училищем Ганна Олексіївна Андро, донька тоді вже покійного президента Академії мистецтв Олексія Миколайовича Оленіна. До Анни сватався О. Пушкін, але отримав відмову від батьків нареченої. Після смерті Пушкіна, на 32-му році життя Ганна Олексіївна вийшла заміж за офіцера лейб-гвардії гусарського полку Ф. А. Андро. Згодом вона прийняла постриг у Корецькому Свято-Троїцькому жіночому монастирі. Померла 18 грудня 1888 року і похована на території монастиря.

947 877

14 травня 1877 року Блудова поїхала на зустріч з імператором в Здолбунів, де зуміла за 10-хвилинну зупинку переговорити з імператором і, крім розповідей про імператрицю Марію Олександрівну, повідомити, що дівчата із училища чекають на зустріч із царем на залізничній станції Кривин. Коли поїзд прибув в Кривин, імператор на дві хвилини вийшов до учениць і поспілкувався з ними.

У 1877 році Блудова написала листа до міністра освіти — Д. Толстого. У ньому графиня заступається за вчителя історії та географії острозької прогімназії Самарського, в яко-

[16] Отчёт св. Кирило-Мефодиевского братства за 1876 год. — Санкт-Петербург, 1877. — С. 10.

РІВНЕНСЬКА ОБЛДЕРЖБІБЛІОТЕКА
Інв. №

го виникли проблеми із жандармами через одного учня, переведеного в Остріг із Житомира, який розповсюджував в Острозі революційні листівки та літературу. Пізніше виявилося, що переслідування поліцією і жандармерією — це тільки наслідки психічної хвороби вчителя. Згодом Самарський повісився.

12 жовтня 1878 року закінчено будівництво дзвіниці за проектом архітектора Олексія Антоновича Скуратова. Дзвіницю побудували над ворітьми при в'їзді в двір, навпроти церкви. Знизу у дзвіниці знаходилася кімната для сторожа, а над самим проїздом — невелика капличка св. Андрія Первозванного[17].

При братстві існувала також лікарня "для приходящих больных", в якій людям надавалася безкоштовна медична консультація та ліки. До 1910 року кількість хворих, які звернулися до лікарні, перевищила 122 тис. чоловік. Лікарня розміщувалася на території училища.

А. Блудова також підтримала ініціативу братства про заснування гостинного двору ("страннноприимный дом") для паломників, які йшли в Почаїв. Саме приміщення, ще недобудоване, купили в острозького єврея за 900 рублів, а

[17] Отчёт св. Кирило-Мефодиевского братства за 1878-1879 год. — Санкт-Петербург, 1882. — С.1.

добудова обійшлася в 811 рублів. 10 грудня 1880 року воно було освячене.

Із початком російсько-турецької війни графиня виділила 4 десятини землі для створення Олександро-Маріїнського притулку[18]. У ньому мали проживати військові, які отримали поранення у різних битвах, але перевага надавалася воїнам із центральних районів Росії. Таким чином, крім благородної мети утримувати інвалідів-військових, відбувалося переселення у наш край росіян, які долучалися до русифікації Острожчини.

Кожен, хто одержував місце в притулку, мав одну велику кімнату із окремим входом і комору. В кімнаті розміщувалася і сім'я пожильця. Одній родині виділялася десятина землі для обробки.

Першим до притулку був прийнятий солдат нижнього чину Потанін, він виявився алкоголіком і через деякий час, висловивши незадоволення, що в Острозі живуть одні «жиды да хохлы», повернувся до Ярославської губернії. Таким же чином залишив притулок і рядовий Брянського стрілецького полку Іван Плешанов, який відморозив собі ноги в битві на горі Шипка, теж уродженець Ярославської губернії. Цей солдат разом зі своєю дружиною постійно пив спиртні напої, за що їм докоряли братчики, тому вони виїхали до себе на батьківщину.

Керівником притулку була Олександра Грязнова. Оскільки постраждалі не дуже хотіли до нього переїжджати, він перетворився на будинок, в якому проживали працівники училища та братства.

Станом на 1879 рік в Острозі знаходилися такі освітні заклади: "Крестьянский пансион", прогімназія, учительська семінарія та училище ім. графа Блудова.

Значною подією стало відкриття в Острозі "русской типографии" Кримського в 1880 році. Підприємець Крим-

[18] Зараз цей будинок знаходиться за адресою вул. Семінарська, 6.

ський працював штатним наглядачем маленьких училищ. Крім Острога, Кримський мав друкарню і в Мінську, а при ній був магазин канцелярських товарів і книг. В Острозі при друкарні Кримський відкрив бібліотеку для читання. Друкарня знаходилася між казначейством і прогімназією, в будинку Бурчак-Абрамовича, що колись належав Бочковській [19].

У 1882 році в Кременці було відкрито жіноче училище, що частково зменшило наплив дівчат до Острога. Ще одна проблема, яку необхідно було розв'язати в училищі графа Блудова, — пошук помічника вже доволі старому священику Якову Немоломському, який, крім служіння в церкві, проводив заняття із вихованками 5 і 6 класів.

У цей же рік до братства долучилася старша братчиця А. Скарятина, яка купила маєток в Угорську біля Шумська, і активно взялася поліпшувати фінансові справи братства.

Того ж року молода імператриця подарувала Острозькій прогімназії набір нотних зошитів у гарній палітурці.

У 1883 році в Кирило-Мефодіївську церкву сім'єю поета Івана Козлова був подарований кіот з мощами. Кіот передала братчиця Олександра Іванівна Козлова. Серед мощей знаходилися і нетлінні останки преподобного кн. Федора Острозького. 24 квітня 1884 року був призначений новий священик Кирило-Мефодіївської церкви Никанор Сізікевич [20].

Останні роки графиня А. Блудова проживала в Петербурзі та Москві.

Восени 1880 року Іван Аксаков писав Є. Ф. Тютчевій: "Графиня Блудова все ещё в Москве. Очень хотелось ей приехать в Троекурово (тоді там проживав, майже під арештом, Аксаков Б. М.), но бессознательно, по инстинкту самосохранения, цепляется она за каждый случай, чтобы

[19] Известие о Св. Кирило-Мефодиевском Острожском братстве 27 ноября 1882 года. Напечатано в типографии Крымского в Остроге.

[20] Известие о Св. Кирило-Мефодиевском Острожском братстве 1883-1884. Напечатано в типографии Никитина П.А. в Остроге.

не подвергать себя напрасной пытке. Отговаривать ее совестно, а между тем она больна мыслью каждого выезда!"[21]. 1 жовтня 1886 року Антоніна Блудова прислала в Остріг до церкви св. Кирила та Мефодія ікону св. Лідії. Незадовго перед тим померла її рідна сестра Лідія.

Братська церква Кирила та Мефодія

Померла Антоніна Блудова 7 квітня 1891 року. Похована на Ново-Дівичому кладовищі в Москві. Ще за життя в 1885 році на з'їзді братства в Петербурзі графиня обрала своєю заступницею дружину рідного племінника Марію Адольфівну Шевич, яка вже 18 травня 1891 року була обрана куратором училища[22].

Зберігся заповіт А.Блудової від 19 лютого 1878 року, який містить багато цікавої інформації як про графиню, так і про місто Остріг з околицями:

«По окончании спорного дела с графами Ходкевичами я получила право свободно располагать имением, которое было под завещанием и считаю долгом с Божия благословения сделать распоряжение по этой небольшой собственности, которую я в разные времена приобрела в пользу брат-

[21] Письма И. С. Аксакова периода основания им газеты «Русь» (сентябрь – октябрь 1880 года)

[22] Новосілецький А. Острозьке жіноче графа блудова училище і братська школа як осередок освіти на Волині / Матеріали VII-IX науково-краєзнавчих конференцій «Остріг на порозі 900-річчя» 1996-1998 роки. – Остріг, 2000. – С.102.

ских учреждений Свято-Кирило-Мефодиевскому братству в непрерывное преемственное пользование завещаю:

а. Купленное у графа Ильинского в 1868 году подгородное имение под названием «Татарская улица» Острожского уезда, Волынской губернии, сто четыре десятин с огородами, корчмою, меловою горою, костопальнею, кирпичным заводом, пахатной и сенокосной землею, стоимостью по нынешним ценам около девяти тысяч рублей,

б. Купленное у казны 1868 года ферму «Монастырек» той же губернии и уезда семьдесят пять десятин с жилыми постройками и огородом стоимости от двух тысяч восьмисот до трех тысяч рублей.

в. Купленную у графа Иллинского 1870 года по запродажной записи и окончательно приобретенную у Удельного ведомства пасеку «Стрелаково» с обязательством добываемый с оной воск употреблять на свечи в братскую церковь, обменивая его в Почаевской лавре, а отнюдь не у евреев, участок этот находится у самого города Острога.

г. Имение купленное у казны 1874 года под названием фермы «Шумск» Кременецкого уезда Волынской губернии, а именно часть местечка Шумск с пивовареным заводом и упраздненной малой суконной фабрикой с двумя домами и отданными в аренду огородами, землею под домами, за которую взимается плата с мелких арендаторов, построившихся на ней ... и с двумя каменными мельницами на реке Вилии (мукомольная и крупчатка) в которых имеют часть два землевладельца, всего сорок процентов, и с рыбной ловлей ... с лесом при деревне Васьковцы семьдесят десятин дровяного и при деревне Куты шестьдесят десятин мешаного, а всего стоимостью, считая покупную цену и употребленные деньги для приведения в порядок шестнадцать десятин мешаного... Все вышеозначеные доходные статьи и земли завещаю Свято-Кирило-Мефодиевсному братству в полное распоряжение с изъявлением желания употребить ферму «Монастырек» тем или дру-

гим образом в помощь заслуженым наставницам училища или вышедшим из училища воспитанницам сиротам».

Другий заповіт графиня склала 17 квітня 1886 року, за яким залишалися в спадок братству все ті ж землі, але добавилося ще два села, куплені у 1872 році, — Брикова і Баймаки.

Літературна діяльність графині збереглася досить непогано. Постійно друкувалися листи та роздуми Антоніни Дмитрівни у "Відомостях Кирило-Мефодіївського братства". "Записки" Блудової надруковані в журналах "Заря" (1871 і 1872 рр.), "Русский Архив" (1872-1875, 1889 рр.). Дописувала вона також у часопис "Странник". Окремо було видано розвідку графині "Сказание о преподобном Федоре, князе Острожском"(С.-Петербург, 1871 року). А. Д. Блудовій належить публікації: "Острожская летопись" (1867), "Путешествие в Острог" (1868) [23], "Воспоминания о Почаевской лавре", "Для немногих. Пять месяцев на Волыни. Острожская летопись"[24].

Якщо говорити про подальшу розбудову училища, то 11 травня 1913 р. розпочалось зведеня нового корпусу. Через рік він був завершений, а 14 вересня 1914 р. відбулося його освячення Острозьким єпископом Гавриїлом.

Училище припинило свою діяльність в 1923 році, однак залишило слід в історії становлення та розвитку жіночої освіти. Приміщення училища використовувались як навчальні заклади впродовж усього XX ст. У 1994 році в них розмістилася відроджена Острозька академія — нині Національний університет "Острозька академія".

---

[23] Про А.Д.Блудову див.: Графиня А.Д.Блудова. Некролог // Волынские епархиальные ведомости (ВЕВ), 1891. — №12-18. — С.416, 464-475; Графиня Антонина Дмитриевна Блудова и Кирилло-Мефодиевское братство. — СПб., 1903.

[24] Таракін В. Блудови. Благодійники Острога чи русифікатори? // Матеріали VII-IX науково-краєзнавчих конференцій „Остріг на порозі 900-річчя". 1996-1998 роки. — Остріг, 2000. — С.240-243.

Антонина Блудова

ПОГЛЯД НА НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ У ЛІТЕРАТУРНОМУ ДОРОБКУ А. БЛУДОВОЇ

В українській літературі прийнято вважати, що одна із найпомітніших постатей в тодішній Російській імперії, графиня Антоніна Дмитрівна Блудова, була великою демократкою та любила українську націю. Дослідники як приклад прояву цієї любові наводять заснування в Острозі училища для дівчат імені графа Д. Блудова.

Одна із дослідниць пише[25]: "Антоніну Дмитрівну часто звинувачували в прагненні росіянізації. На захист графині ставали кращі представники інтелігенції Острога. Зокрема, директор музею Йосип Владиславович Новицький у своїй статті про Кирило-Мефодіївське братство писав, що закиди в русифікаторстві, які часто робляться братству поляками, зовсім безглузді, принаймні вже тому, що вихованки з більшим бажанням розмовляють по-народному, ніж літературно. ... Але як істинна інтелігентка, Антоніна Дмитрівна шанувала не тільки російську, а й світову культуру, з великою повагою ставилася до культури української...". Сама графиня Блудова, як писав Новицький, доходила до того, що замовляла католицьку панахиду на місцевому католицькому кладовищі над могилою якогось свого далекого родича, а в Кирило-Мефодіївській церкві щорічно служились панахиди за Тарасом Шевченком.

До вищесказаного можна додати, що "кращі представники інтелігенції Острога" — це все та ж російськомовна інтелігенція, яка й була створена завдяки діям училища і самої графині. Йосип Новицький до кінця життя розмовляв російською мовою, та й "при поляках" створив окремий "Русский музей". Щодо того, що в братській церкві служили панахиду за Тарасом Шевченком, то це сталося

[25] Бондарчук Я. Антоніна Блудова (1812-1891)/ Острозькі просвітники XVI-XX ст. — Острог, 2000. — С.327-336. // Новицький И.В. Кирило-Мефодиєвское братство в г. Остроге // Русский голос. — Львов, 1929. — 15.IX. — № 72 (364).

лише після 1914 року, тобто через 23 роки після смерті А. Блудової. Негативна оцінка діяльності графині в сенсі русифікації краю подана В. Татаркіним. [26]

Про ставлення графині Блудової до українців та й до представників інших національностей ми можемо судити, прочитавши листи Антоніни Дмитрівни, що публікувалися у "Відомостях Кирило-Мефодіївського братства", які видавалися щороку по декілька разів. Для кращого розуміння читачами особи А. Блудової, пропонуємо витяги із листів та їх аналіз із невеликими коментарями.

Лист від 30 жовтня 1865 року[27]: "...Трудно себе представить, какое вредное влияние имел польский лицей частного богатого человека Чатского, в Кременце, — сколько вреда наделали польские пенсионы и польское частное воспитание девушек русских, которых негде образовать, кроме польской среды. А простой народ до того в руках евреев, что без жыда ничего не сделает... Церкви православные бедные... Одна такая есть городской собор, другая — в которой служат редко, потому что служить в ней опасно, она грозит развалится ежечастно, это церьковь св. Параскевы Пятницы... Этот Пятницкий приход просит братство дать ему приют в своей церкви, отделив придел на престоле во имя св. Параскевы Пятницы, в здании упраздненного монастыря... Всё настоящее, и всё внешнее образование, всё богатство и вся интеллигенция в руках ополяченных сословий, а вся торговля, все ремёсла в руках евреев...". Таку характеристику життя в Острозі дала графиня Блудова.

У "Відомостях" за 1867 рік говориться, що росіяни нарешті відчули, що Білорусія і Україна — це та ж Росія.[28] На

[26] Таракін В. Блудови. Благодійники Острога чи русифікатори? // Матеріали VII-IX науково-краєзнавчих конференцій „Остріг на порозі 900-річчя". 1996-1998 роки. — Остріг, 2000. — С.240-243.

[27] Известие об Острожском Свято-Кирило-Мефодиевском братстве. Отчет графини Протасовой и графини Блудовой за 1864 и 1865 годе по 31 декабря. — Москва, январь 1866 года. — 40 ст.

[28] Известие о Острожском Свято-Кирило-Мефодиевском братстве

Волині "русские" особливо дружно тримаються між собою, без всілякого "различия сословий". Все багатство в руках ополячених "сословий", а торгівля в руках євреїв. Далі Блудова продовжує, що селянин на Волині, крім того, що зорати своє поле та поставити кілька колод з вуликами в лісі, більше нічого не вміє. Для будь-якої купівлі чи продажу селянин іде до "жида", який дасть йому в борг, а потім стягне з нього останню зернину.

13 серпня графиня Блудова записала розповідь про українського конюха із містечка Броди Пантелеймона Секалюка, котрий привіз меблі з Києва до Острога. Зі слів графині, "вся іудея почала хвилюватися", що білокурий хлопчина без посередництва євреїв привіз до Острога меблі. На думку графині, цей приклад для "жидів в чорних довгополих сюртуках та з чорними кудрями" став поганим знаком, що слов'яни можуть щось робити самостійно.

Спілкуватися із Пантелеймоном Блудовій допомагав молодий чоловік із "великорусов". Він перекладав слова, які Пантелеймон не розумів. Великорос був у червоній рубашці, з накинутим на плечі кафтаном, дивився на українця зверхньо. Як стверджує графиня, "это племя (великоросів) рождено для господства, это тип народа с будущностью... но увы в тот же вечер пьянство до чёртиков, драка, стоны, крики, брань, унижение до безсловесной твари — так завершен день артели великорусской".

В листі, написаному 1869 року в Брикові, що біля Шумська, А. Блудова аналізує і порівнює жителів Волині і Росії[29]: українські діти краще поводять себе за столом, ніж більшість дітей російських, в тому числі й родичі Блудової. Селянські хати українців набагато чистіші, ніж російські. Але, за твердженням Блудової, самі селяни брудніші від росіян, аргументує вона це тим, що в селах немає бань, і

по 2-е июля месяц 1867 года.

[29] Отчёт св. Кирило-Мефодиевского православного братства за 1868-1869. — Санкт-Петербург, 1870.

тому миються вони тільки влітку у річці. *(Абсурд повний!!! Блудова не допускає думки, що воду для миття можна було нагріти в печі і помитися в ночвах. Б.М.).* Жінки українські прикрашаються більше, ніж росіянки, — завжди у них у волоссі квітка або й цілий вінок. На думку графині, українські жінки носять сорочки брудні "неперемытые". *(Напевно, це судження у Блудової виникло під враженням від сірих сорочок, виготовлених із домотканого конопляного полотна. Багато дослідників волинської етнографії акцентували увагу на тому, що на Волині у більшості випадків сорочки як чоловічі, так і жіночі були виготовлені із сірого конопляного полотна, яке вибілити було складніше, ніж полотно лляне. У волинській традиції сіре полотно було таким же святковим, як і біле лляне, що підтверджується дуже гарною і майже "ювелірною" вишивкою на сірому полотні. Весільні сорочки вишивалися білою ниткою по сірому полотні. Б.М.)*

Антоніна Дмитрівна вважає, що ставлення чоловіків до жінок на Волині набагато краще, ніж в Росії. Жінка тут вважається господинею, а не "рабочей скотиной или вьючной лошадью, как в крестьянстве великорусском". Графиня робить висновки, що татари в Україні не мали такого впливу, як в Росії (приниження жінок), крім того, поляки також не гнобили жінок.

Про чоловіків волинських графиня пише: "Мужчины тяжелы, неповоротливы; нет весёлой удали и развязности, скорости и сметливости, с этой добродушной иронией и несколько хитрой ловкостью, о которой кто-то говорил: "знаешь, что обманет, но он так весело и приветно тебя проведёт, что почти приятно". И самый тип великорусских мужчин вместе тоньше и сильнее, черты лица правильнее и благороднее. Здешний мужик мешковатый и сонный. Зато переодетый в немецкое платье, в сюртук приказчика или сидельца, великорусский мальчик теряет, как бы прикосновением волшебного прутика, всё благородство, всю

сановитость своей природы и делается самым вульгарным в мире существом... Здешний же крестьянский мальчик как-то за раз вытянется, развяжется, как только оденешь его в немецкое платье — и свободный и приветливый смотрит и говорит. Оттого ли что здесь шляхтичи беднее, большей частью служа в должности дворовых людей, считали себя уже панами, когда одевали сюртук вместо свиты и принимали привычки воинственного сословия панов, "лицарство", как говаривали запорожцы.

После обеда начинался бал. Раздирающий уши оркестр (скрипка, виолончель и бубны) играл до 6 или 7 часов вечера, и "дивчата" всё плясали. Я не могла долго вынести этого гама. Как неизмеримо поэтичнее наш крестьянский хор и наши плясовые песни солдатские, с весёлым присвистом и гиканьем! *("Присвистывание и гикание" для Блудової "поетичнее" за скрипку і віолончель? Б. М.)*

Даже балалайка, не говоря о гармошке, тысячу раз более похожа на музыку, чем этот адский оркестр и его ... визги и скрип. Даже пискливое пение женское в подмосковных сёлах, а подавно более глубокие голоса средних губерний гораздо приятнее. Зато пляска женская оживленней и грациозней наших монотонных хороводов, и казачок, и полька весело увлекают "дивчат". Мужчины пляшут что-то вроде присядки, но без удалого, размашистого веселья великорусов".

У звіті за 1872 рік Блудова говорить, що чехи нагадують їй німців: вони зверхньо дивляться на українських селян[30]. Але, на думку графині, чехи, ймовірно, зможуть перемогти "жидів", що нікому ні з поляків, ні з росіян *("русские", мабуть, маються на увазі й українці Б. М.)* зробити не вдасться. Чехи хороші майстри, ремісники, і від німців перейняли акуратність та ощадливість. Наприклад, вони влаштували

[30] Отчёт св. Кирило-Мефодиевского братства за 1871-1872 г. — Санкт-Петербург, 1873. — Ст. 38.

в себе пивоварню, продукцію якої можна отримувати за акції, і на кожній акції стоїть напис "в руках поляка или еврея эта акция недействительная".

Далі в цьому ж номері говориться, що польське дворянське трикласне училище перетворено на "русскую гимназию". Блудова розмірковує, що католики добре знали, що роблять, коли вводили латиницю або ще й "местное наречие" *(українську мову Б. М.)* в богослужіння і релігійну літературу. Цим вони розірвали спільну слов'янську єдність. І поки слов'яни не будуть читати книги, написані мовою Кирила та Мефодія, вони не зіллються з росіянами. Далі вона констатує, що це не релігійний фанатизм, а лише вивчення історії, і тільки той, хто її не знає, може насміхатися над цим церковно-філологічним питанням.

Роздуми графині продовжуються над питанням: чи залишиться місцеве населення мирним, байдужим глядачем військових подій, які можуть розв'язати поляки?[31] Невже вони забули ненависть до поляків і втратили довіру до росіян? Так думають "люди русские", які живуть біля Кременця. Кременчани з недовір'ям ставляться до "русских", гірше, ніж на Острожчині. Далі графиня продовжує, що коли питала в місцевих жінок, чому вони не співають веселих пісень, то ті відповідали, що не знають. На Кременеччині два-три російських поміщика борються з єврейськими "стачками" та "малоросійською лінню".

Блудова незадоволена чутками, що ходять по Волині, які натякають на відділення "Южной Руси (украйнофильство)", на "Русско-Польский союз (Бакунинский)" та на допомогу Наполеона. Це перше висловлювання Блудової, в якому звучить слово *Україна*. Поляки готують повстання на Галичині, а волинські поляки їх підтримають. Польки носять чорні плаття та чорні цепи, що є символом повстан-

[31] Отчёт св. Кирило-Мефодиевского братства за 1871-1872 г. — Санкт-Петербург, 1873. — Ст. 52.

ня. Блудова запитала одного поляка: якби можна було створити Польщу незалежну в польських етнографічних кордонах з Варшавою, Краковом і Познанню, і без Львова, чи погодилися б вони? Відповідь була "обтекаемая", що Прусія не захоче, та й Познань вже повністю "обнімеччена". Графиня резюмує, що в душі поляк ніяк не зможе відмовитися від Галичини та Волині.

У звіті за 1874 рік надруковано конспект із історії всесвітньої літератури[32]. Там зазначається, що латинська мова розпалася на італійську, французьку, іспанську і португальську. Германська мова розпалася на німецьку, англійську, шведську та датську. Слов'янська мова, яка була спільною для всіх слов'янських народів, розпалася на російську, болгарську, сербську, польську та чеську. Про українську мову нічого не сказано, лише зазначається, що є ще "мелкие наречия".

Далі надрукована записка "о школах и народном образовании крестьян на Волыни, по поводу слухов о закрытии Дома крестьянских воспитанников Острожской прогимназии". В записці говориться, що польська еміграція роздмухує штучно створений рух під назвою "хохломанія", що ставить за основу від'єднання від Росії "Малоросії, України і Нової Росії", і, за словами автора записки, який обурюється, претендують на частково Харківську, Воронезьку та Курську губернії. Автор також вважає, що причиною цього руху стало те, що місцеве населення говорить на своєму "наречии". Також далі продовжує, що польські пани завжди віддавали всіх, хто вчився в російській школі, в солдати, щоб не занести царську мову в народ. Поляки робили все, щоб місцеве населення не відчуло себе "русскими", а й далі думало, що вони "хохлы, козаки, малоросы, белорусы". В свою чергу поляками насаджуєть-

[32] Отчёт св. Кирило-Мефодиевского братства за 1873 год. — Санкт-Петербург 1874. — ст. 56.

ся думка чиновникам, що треба заборонити селянам навчатися в школах, навіть трикласних.

Автор пише про необхідність вчити дітей місцевих селян, щоб вони розуміли, що без освіти вони залишаться "хохлами, безответным, безъязычным стадом", як називали їх до цього часу поляки. Тільки освіта з розумінням "царского язика" допоможе заспокоїти всякий розбрат, і ми всі об'єднаємося у велику державу "царя восточного православного".

У 1876 році у звіті говориться, що, у зв'язку із загрозою війни з турками, необхідно буде відправити дітей з Волині в Малоросію, або і в Великоросію[33]. (*Волинь Блудова не ідентифікувала з Малоросією, мабуть, маючи на увазі під Малоросією центральні території України. Б. М.).*

На ст. 40 надрукована інструкція для управління училищем ім. графа Блудова в м. Острозі. Мета училища — розвивати в дітях переконання, що вони і предки їхні "русские", корінного "русского происхождения".

У 1879 році графиня аналізує і порівнює дітей українських та російських[34]. Вона пише: "... дети, не смотря на их будничный костюм, на босые ноги, на невзрачные халаты... выглядят так приветливо и понятливо, что весело на сердце... Хочу сказать, что дети смотрят приветливо и умно с каким то выражением тихой весёлости и понимания; но нельзя к ним применять слово сметливость и резвость... этой живости и удальства наших великорусских мальчиков, которые так и ловят каждое ваше слово на лету и соображают так быстро или ставят вопрос так наивно — смело. Вообще меня поражает медленность и задумчивость в движениях и в выражении лица здешнего народа, кроме только в их пляске, которая оживлённая и весёлая под пло-

[33] Отчёт св. Кирило-Мефодиевского братства за 1876 год. — Санкт-Петербург, 1877.

[34] Отчёт св. Кирило-Мефодиевского братства за 1877-1878 год. — Санкт-Петербург, 1879 . — С. 36.

хой оркестр не похожа на наш томительный монотонный хоровод. Зато мужчины не знают здесь удалой присядки, ни бешенного топота трепака".

У 1871 році графиня видає в Петербурзі, а у 1876 році перевидає в друкарні Почаївської лаври окрему книжечку «Сказание о преподобном Федоре князе Острожском». В книзі зазначено, що її написано із розвідок, досліджених Гільперіним, Зубрицьким, Хойнацьким, Палацьким та Максимовичем.

В першій частині подається загальна характеристика історії Київської Русі, де акцентується окремо на терміні «Россія» — «Великий князь всея Россія», «Киевская Россія», «Московская Россія» і т.д. У власне самій розповіді про князя Федора поняття «Россія» відсутнє, там вживається термін «Русь». Складається враження, що першу частину писав хтось інший і доповнив основний текст, який уклала Антоніна Дмитрівна. Навіть стилістично подача у першій частині відрізняється від основного тексту.

Цікавим моментом є те, що графиня згадує у другому розділі про Миколаївську церкву, яку «не очень давно разобрали за ветхостю и за неимением средств поддержать ее» (в сучасній літературі існує припущення, що церква згоріла).

Якщо проаналізувати повністю книгу Блудової, то це більше моралізаторський твір, в якому акценти розставляються на єдиній православній вірі князя Федора Острозького та Московської Русі.

Цікавий лист графині до протоієрея Г.П. Лебедицева, в якому вона сама дає характеристику своїй книзі.

Многопочитаемый Петръ Гавриловичъ!

Я къ Вамъ съ просьбою: прочитать и написать мне, нетъ ли какихъ грубыхъ историческихъ ошибокъ въ этомъ сказаніи о св. Феодоре Острожскомъ, которое прилагаю здесь. Я не назвала житіемъ, потому что тутъ скорее историческое возстановленіе его личности для поученія нашимъ

старшимъ девочкамъ и нашимъ неразвитымъ братчикамъ сельскимъ и городскимъ, нежели строгое описаніе его жизни. Поэтому многое постороннее, особенно чешское, входитъ сюда ради самыхъ переселенцевъ чеховъ. Надеюсь на Ваше доброе расположеніе къ намъ для извиненія за эту новую скуку. Сказаніе готовится для журнала «Странникъ» и въ отдельныхъ оттискахъ для нашихъ школъ, а потомъ должно войти въ составь второй книги для чтенія русской исторіи нашего изданія. Если Вы будете такъ добры и возьмете этотъ трудъ на себя, то я бы просила не слишкомъ задерживать рукопись. Я все хвораю, но говею однако. Помолитесь за меня и благословите заочно.

Антонина Блудова.
1871 г. 10 февраля.

У відомостях за 1910 рік наголошується, що мета роботи училища ім. графа Блудова — виховати місцевих дітей у переконаннях, що вони і їх предки — росіяни, що місцеві землі були колискою Росії[35].

Також зазначено, що в 1905 році учениці подали директору петицію про відміну різних обмежень, що існують в училищі. 20 жовтня молодь з міста увірвалася в училище та заманила із собою частину дівчат у собор на панахиду за вбитими революціонерами. На подвір'ї училища були розклеєні революційні листівки. Лише з цього часу в училищі розпочалися певні послаблення.

Із усього перерахованого можна зробити висновок, що графиня Блудова була переконана, що ніяких українців не існує, а є лише люди "русские", які розмовляють "наречием", що виникло під впливом польського панства. З нетерпимістю ставилася вона до євреїв та поляків, і всією своєю діяльніс-

[35] Острожское св.Кирило-Мефодиевское православное церковное братство. Очерк его возникновения и деятельности. Материалы к истории Братства. 1864-1910 г.г. Составил Н.П.Быков, старший братчик, секретарь главного управления Братства. — С.-Петербург, 1910. — ст. 91.

тю намагалася досягти повної асиміляції місцевого українського населення. Ця асиміляція, передусім, повинна була здійснюватися під впливом російської освіти та російського православ'я. Проте, сама собі заперечуючи в роздумах над ментальністю українців і фіксуючи їхню кардинальну відмінність від росіян, вона так і не змогла сприйняти окремішність української нації та, власне, і не хотіла сприймати.

Чи було заснування училища ім. графа Блудова в Острозі позитивним фактором? Звичайно, з освітньої точки зору це був доволі потужний крок вперед для місцевого малоосвіченого населення, яке польське панство всіляко гнобило як в національному, так і в релігійно-освітньому плані. Але, з іншого боку, із отриманням російської освіти гноблення і у національному, і у релігійному плані продовжилося. Хоча церква була вже православна, русифікація все ж таки тривала.

Наслідки далекоглядної політики ще графа Дмитра Блудова ми пожинаємо до цього часу. І хоча Україна є уже незалежною державою, ми продовжуємо і до сьогодні боротися за свою національну освіту та церкву, звіряючи спільні підручники з історії та підкоряючись московській патріархії.

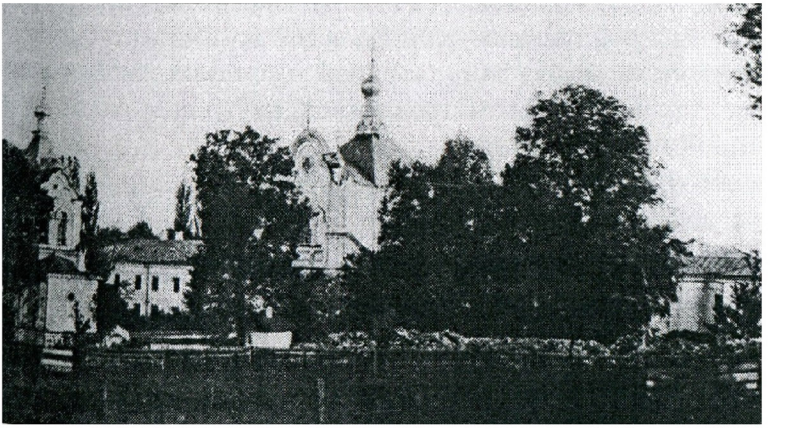

ОСТРОЗЬКЕ МИСТЕЦЬКЕ СЕРЕДОВИЩЕ, ЯКЕ ВИНИКЛО ЗАВДЯКИ ДІЯЛЬНОСТІ АНТОНІНИ БЛУДОВОЇ ТА КИРИЛО-МЕФОДІЇВСЬКОГО БРАТСТВА

Острозьке мистецьке середовище із середини XIX до середини XX ст. багате на талановитих художників. Потрібно згадати майстрів, пов'язаних із формуванням мистецької історії Острога XIX – початку XX ст. – Якова Сваричевського, Лева Пігулевского, Дмитра Струкова, художника-академіка Миколу Бруні, ювеліра Андрія Постнікова, талановитого художника Флора Гудова, архітекторів Григорія Глазера, Олексія Скуратова. Більшість із цих митців причетні до Острога завдяки діяльності Кирило-Мефодіївського братства та особисто графині Блудовій. Основна сфера діяльності цих художників на початковому етапі була сконцентрована навколо впорядкування братської Кирило-Мефодіївської церкви.

Як уже зазначалося вище, приміщення Кирило-Мефодіївської церкви спочатку було побудоване як костел монастиря капуцинів. У 1832 р. монастир був закритий російською владою. Костел, як і, власне, весь монастир, потроху зазнавав руйнування. На час, коли до Острога приїхала графиня Антоніна Блудова, храм вже частково був у руїнах. Дах над костелом провалився, внутрішнє оздоблення стін повністю зіпсувалося. З 1865 по 1867 рр. костел був перебудований архітектором Г. Глазером на православну церкву у псевдоруському стилі[36]. 8 грудня 1867 року відбулося її освячення під іменами Кирила та Мефодія.

[36] Отчёт св. Кирило-Мефодиевского православного братства за 1868-1869. – Санкт-Петербург, 1870. – С. 32.

Глазер Григорій Оттобальдович (1842-1880 рр.) — інженер-архітектор. 1863 р. закінчив Петербурзьке будівельне училище і отримав звання помічника архітектора і чин колезького секретаря. До 1870 р. служив архітектурним помічником у будівельному відділенні Волинського губернського правління. У 1876-77 рр. — молодший архітектор будівельного управління Ліфляндського губернського управління. В 1878-79 рр. служив у будівельному управлінні Московського губернського управління. З 1879 р. — молодший архітектор Калузького губернського управління, потім Орловського губернського управління. З 1881 року подав у відставку[37].

Розповідаючи про художників, які писали ікони для Кирило-Мефодіївської церкви, необхідно подати, власне, сам опис інтер'єру. У відомостях "Св. Кирило-Мефодіївського братства" за 1868-1869 роки[38] надруковано цікавий опис церкви, який подаємо в перекладі з незначними скороченнями:

"При вході до церкви впадає у вічі дубовий іконостас, який піднімається трьома поступовими арками, відповідаючи своєю будовою високій архітектурній арці інтер'єру

[37] Барановский Г. В. Юбилейный сборник сведений о деятельности бывших воспитанников Института гражданских инженеров (Строительного училища). 1842 – 1892. — СПб., 1893. — С. 83-84; Листок архитектурного журнала «Зодчий». — СПб., 1877. — С. 34.

[38] Отчёт св. Кирило-Мефодиевского православного братства за 1868-1869. — Санкт-Петербург, 1870. — С. 32-42.

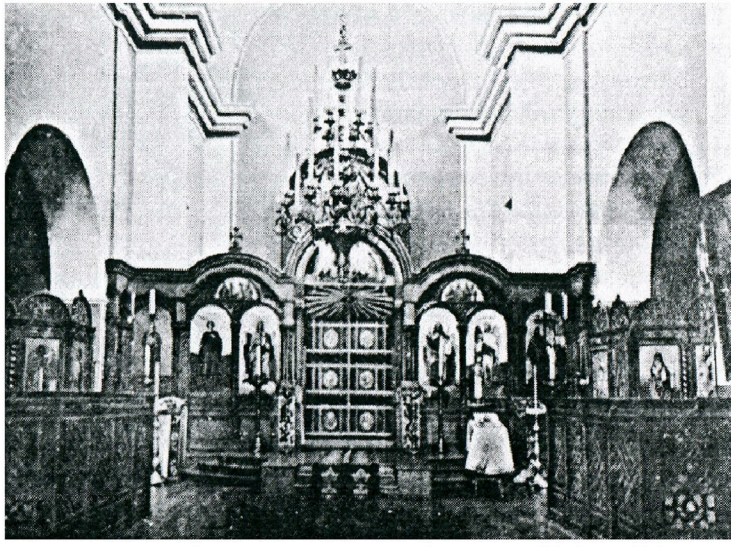

Інтер'єр Кирило-Мефодіївської церкви. 1880-і роки – поч. XX ст.

церкви. Великі ікони на золотому фоні начебто виступають з іконостасу, особливо намісний образ Кирила і Мефодія у спокійній позі, з животворящим хрестом між ними. Всі образи головного іконостасу написані художником Пігулевським.

Святий Кирило із сувоєм азбуки в руках, з поглядом, повним любові та сумного терпіння, особливо вдався живописцю. Біля святого Кирила — брат його, святий Мефодій: сивий, в митрі, зі спокійним, сумним поглядом світлих очей, вказує на відкрите Євангеліє, перекладене ним: "Искони бъ Слово". Біля цієї ікони на повороті іконостасу стоїть святий Олександр Невський, слов'янський подвижник, переможець німців-латинян. З іншої сторони — південні двері із зображенням Архангела Михаїла, переможця духа злоби та обману.

Потім намісна ікона Спасителя. Зображення, відоме під назвою "Спаса 19-го лютого", написане на пам'ять звільнення від кріпацтва. Ісус Христос сидить на престолі, однією рукою благословляє, другою — тримає разом скіпетр і відкрите Євангеліє зі словами: "азъ прославихъ тя на земли, дъло совершил, еже далъ еси мнъ да сотворю. И вся моя твоя суть и твоя моя, и прославихся въ нихъ. Да вси едино бедутъ яко же ты Отче во мнъ и азъ въ тебе, да и тіи въ насъ едини будутъ".

Вище на арці, ... в напівкружжі на золотому фоні святі ієрархи, вчителі Руської землі: святий Михаїл, перший митрополит Київський, який хрестив і вчив народ при святому Володимирі і заснував перші училища на Русі, прямий потомок по духу святих Кирила і Мефодія, слов'янин-болгар, смиренний трудівник і поборник віри та науки; святий Кіпріан (сербо-болгарин), який заснував перше духовне училище в Москві і переніс до нас багато дорогоцінних книг із сербських монастирів; святий Стефан Пермський, друг святого Сергія, апостол Пермі; святий Димитрій Ростовський, котрий переніс на московську північ науку із київських шкіл. З правої сторони біля входу на стіні — зображення святих: Олександра Невського, Йосифа Піснеспівця і Георгія — подарунок художника Струкова в пам'ять спасіння життя царя 4 квітня 1866 року.

Біля правого кліроса — ікона святого Федора Острозького, славного своїми військовими подвигами, захисника Волині та Поділля від поляків, який ходив на допомогу гуситам, але найбільше прославився своїм подвигом чернечого життя в

Київських Дальніх печерах. Прямий обов'язок Острозького братства — влаштувати приділ його імені, і чекають тільки на достатню кількість коштів для побудови іконостасу. На місці, призначеному для цього, тепер лежить на аналої ікона святого Федора Острозького, освячена на його мощах, — приношення київського братчика Н. А. Ригельмана.

У крилосі на столі стоїть кіот зі срібною лампадкою та іконою святителя Петра Ратенського, митрополита Московського, та іконами інших святих. Біля самих Царських Врат на аналої — ікона в окладі Христа Спасителя — подарунок імператора, призначена також для майбутнього приділу. Над самими Царськими Вратами розміщено напис, який освітлюється срібним, позолоченим панікадилом вишуканої форми та чудового гравіювання — подарунок А. М. Постнікова. За престолом, у вівтарі знаходиться вишуканий семисвічник з накладного срібла — подарунок житомирського купця Журавльова.

Зліва, біля входу до церкви, на стіні зображення однієї з Дів-Мироносиць, котра йде в сльозах та безнадійному горі з Голгофи. В іконостасі з цієї ж сторони назустріч їй зі склянкою мира в руках виступає на золотому фоні свята Марія Магдалина, провісниця Воскресіння. На цій стороні в глибині бокової арки знаходиться лікувальний приділ святого Пантелеймона Цілителя із чудовою іконою святого лікаря-безсрібника. (Цей іконостас теж дубовий, але з більш розкішним різьбленням і образами святого Івана Хрестителя із крилами, зі святим Стефаном Першомучеником на північних і південних дверях. Всі ікони цього іконостасу подаровані Є. А. Драшусовою). Біля ікони святого Пантелеймона на столі стоїть кіот, на якому зображені три Святителі. Цей складень — подарунок від артилерійської бригади, розміщеної в Острозі. За звичаєм, солдати заповідали церкві своє дорогоцінне надбання, військові відзнаки. Тому ікона обвішана медалями на Георгіївських стрічках.

Тут же, на повороті стіни образ святого Миколая: він стоїть, опираючись одною рукою на рукопис, відкритий на словах: "Свъта отъ Свъта, Бога істинна отъ Бога истинна". Біля Царських Врат, під намісним образом Божої Матері, на аналої знаходиться ікона Почаївської Богородиці – це подарунок Волинського владики Агафангела. Вона у чудовій срібній рамі, роботи А. М. Постнікова, і, як ікона артилеристів, обвішана Андріївським орденським ланцюгом, який належав графу Д. М. Блудову.

За головним престолом біля самої стіни горить лампада перед невеликим хрестом: срібним, позолоченим, з дорогоцінним камінням. Це найбільша святиня храму. У нього вкладена частка Животворящого Дерева Хреста Господнього, яка дійшла до нас незвичним шляхом.

Французький король Генріх IV (колишній гугенот) подарував золотий наперсний хрест з час-

тинкою Животворящого Дерева своїй дружині — королеві Марії Медичі. Про це свідчить вигравіюваний на хресті напис: „a la royne Marie". Королева заповіла цей хрест своєму духівнику pere Laurent, який був у дружніх стосунках із сімейством Тессьє, тому пізніше одному із членів цієї родини хрест дістався за заповітом. З тих пір він зберігався в цьому сімейному колі, переходячи до старшого сина, і таким чином дійшов до одного Тессьє, який був читцем короля Людовіка XVI. Він емігрував з багатьма іншими Тессьє та одружився на англійці. З Людовіком XVIII він переїхав до Росії й вибрав місцем проживання Москву, де помер, залишивши дорогоцінний хрест єдиній наступниці — своїй дочці (протестантці по матері). М. Тессьє померла в Москві і, не бажаючи залишати хрест протестантам-наслідникам, передала його, вмираючи, одній російській дамі, подрузі молодості, яка зістарилася в дружбі з нею. Таким чином ця частинка Животворящого Дерева, привезена із православного Сходу, перейшла крізь руки гугенота в латинські і знову через протестантку повернулася до православної жінки, яка вділила половину цієї святині в братську Кирило-Мефодіївську церкву.

У вівтарі є ще речі, подаровані А. М. Постніковим, — срібна, позолочена, обсипана аметистами чаша для причастя. Незвичайної краси та форми, з гравійованими зображеннями, вона має вишукану обробку.

Запрестольний образ Вознесіння Господнього ще не поставлений. Імператриця, яка подарувала храму весь головний іконостас, благословила замовити і цю картину тому ж художнику Пігулевському. Виходячи з вівтаря з лівої сторони, ми бачимо на північних дверях ікону святого Юрія Змієборця, "полонених звільнителя і бідних захистителя, хворих лікаря, царів поборника". В арці над дверима із намісною іконою, що вище святої Марії Магдалини, у відповідності зі святими вчителями руської церкви, про яких ми вже згадували, зображення святих Жінок Рів-

ноапостольних, котрі розповсюдили християнство своїм сімейним впливом або мученицьким подвигом: свята цариця Єлена, мати Костянтина Великого; свята Ніна, яка навернула в християнську віру Грузію; свята Ольга і свята мучениця Людмила, княгиня Чеська.

У лівому Пантелеймоновому приділі за престолом знаходиться посріблений семисвічник, подарований невідомим через М. Д. Ілліченка. На стіні біля самого іконостаса знаходиться дуже давня ікона Казанської Божої Матері в срібному окладі, з повішеним на вінчику, також давнім, наперсним хрестом із мощами — фамільна святиня, принесена в дар для церкви Н. П. Оленіним за упокій душі свого батька і діда А. Н. Оленіна, президента Академії мистецтв, відомого своїм патріотизмом, любов'ю до археології та мистецтв, покровителем всіх молодих, талановитих людей свого часу.

На протилежній стороні церкви за правим кліросом, через доволі низьку арку, розміщений вхід в невелику прибудову, освітлену тільки маленьким вікном. Там лежить плащаниця з лампадкою перед нею у формі пасхального яйця із написом: "Христос Воскрес!". Біля двох кліросів знаходяться гарні металеві хоругви, роботи Постнікова — його подарунок для братської церкви. Можна було б розповісти про всі прикраси храму, але багатьох ікон ще не вистачає, інші не розміщені на своїх місця. Особливо помітно порожнечу під аркою правого кліросу, де передбачається приділ святого Федора кн. Острозького.

На дзвіниці знаходиться стопудовий дзвін та інші дзвони, подаровані стараннями почесного братчика Андрія Михайловича Постнікова.

При церкві зберігаються книги, надруковані князем Острозьким, подаровані братчиками: Острозька Біблія та Новий Завіт із Псалтирем". [39]

З наведеного опису ми дізнаємось, що реконструкцією

[39] Отчёт св. Кирило-Мефодиевского православного братства за 1868-1869. — Санкт-Петербург, 1870. — С. 32.

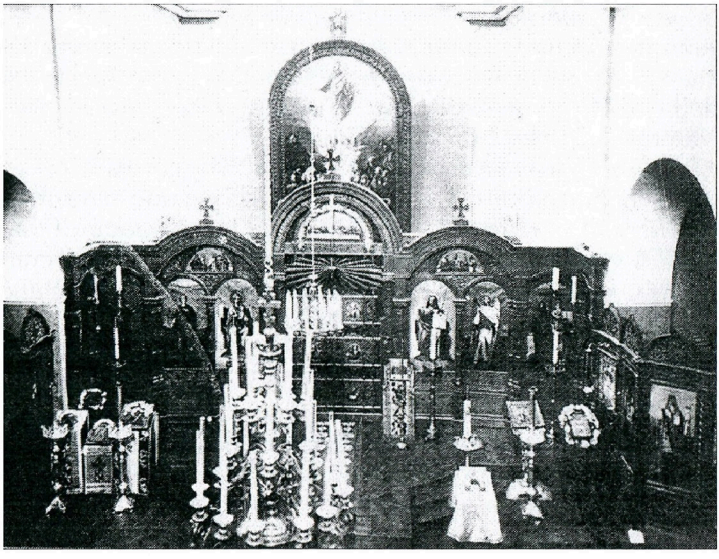

Інтер'єр Кирило-Мефодіївської церкви

храму активно опікувалася імператорська родина. На кошти імператриці Марії Олександрівни було замовлено іконостас, ікони до якого намалював художник Пігулевський. Але, допоки цей іконостас не був готовий, у храмі стояв тимчасовий, переданий із Петербурга та привезений до Острога кавалергардським полком.

Про цікаві деталі внутрішнього оздоблення храму можна дізнатися і зі спогадів відомого мандрівника по святих місцях А. Н. Муравйова в його брошурі "Почаївська лавра і Острозьке братство".[40] Муравйов згадує про образ Вознесіння Господнього як про вже написаний художником Пігулевським, розміщений у вівтарі за центральним іконо-

[40] Муравйов А Н. Почаевская лавра и Острожское братство. — К.,1871. — С.26.

стасом. Його подарувала імператриця Марія Олександрівна (дружина Олександра II). Ікона була настільки великих розмірів, що створювалася ілюзія, ніби постать Спасителя висить у повітрі над іконостасом.

Із наведеного вище матеріалу можна зробити висновок, що ікон, написаних саме Пігулевським для Кирило-Мефодіївського храму, було десять. Але, можливо, їх було і більше. Із точно атрибутованих художнику можемо назвати намісний образ Кирила і Мефодія, образи святого Олександра Невського, Архангела Михаїла, намісні ікони Спасителя та Богородиці, святого Михаїла — першого митрополита Київського, святого Кіпріана, святого Стефана Пермського, святого Димитрія Ростовського, запрестольний образ Вознесіння Господнього.

Про художника писала Н. М. Молева у статті "Семья Пигулевских" у книзі "Москва, тридцатые..."[41], але, на жаль, цю роботу відшукати не вдалося.

Лев Павлович Пігулевський народився 1843 р., можливо, в Мінській губернії[42]. У 1858 р. імператор Олександр II проїжджав через Мінськ, де в той час проживав ху-

[41] Очерк о моск. семье и ее представителе — худож. 19 в. Л.П. Пигулевском] / Н.М. Молева // Москва. — 2000. — №10. — С. 156-162.

[42] Отчёт св. Кирило-Мефодиевского православного братства за 1868-1869. — Санкт-Петербург, 1870. — С. 32.

дожник. Ще зовсім молодий Левко подарував царю рисунок (портрет доньки Олександра), за що був нагороджений діамантовим перснем.

З 1862 р. Пігулевський зазначається як вільний відвідувач — учень "Академії художеств". Там він отримав медалі: у 1864 р. — срібну, 1865 р. — срібну, а в 1866 р. — дві срібні. В 1870 р. — отримав звання класного художника III ступеня, а в 1871 р. — звання класного художника II ступеня[43].

Лев Павлович часто приїздив в Остріг, де на той час жили його батьки, і розписував Кирило-Мефодіївську церкву. Паралельно займався розписом храму Христа Спасителя в Москві.

Дмитро Михайлович Струков — художник, археолог, церковний історик. У 1846 р. він вступив до художньої школи (згодом, відоме "Строгановское училище"). У 1855 р. отримав звання некласного художника із портретного акварельного живопису. У 1849 р. відкрив художню школу при Троїце-Сергієвскій Лаврі. Видавав журнал "Школа малювання" (1858 р.).

В описі церкви згадуються зображення святих Олександра Невського, Йосифа Пісноспівця і святого Георгія — подарунки художника Струкова. Ці образи він подарував церкві в 1866 році на пам'ять про спасіння імператора Олександра II.

Цікавою є історія про отримання іконостасу для Кирило-Мефодіївської церкви від принцеси Баденської Марії Максиміліанівни. Восени 1882 року в Баден-Бадені була побудована нова кам'яна церква. Князь Г. Г. Гагарін виготовив для неї новий іконостас, тому постало питання, куди подіти старий. Павло Аненков запропонував графині Блудовій самій розпорядитися куди віддати ці старовинні ікони. Вже в листопаді вони прибули до Варшави, там числи-

[43] Інтернет ресурс: http://artru.info/ar/24017/

лося п'ять ящиків, а мало бути шість. У супровідному листі було сказано, що вантаж повинен отримати староста Кирило-Мефодіївської церкви Федір Порфирович Кутневич, а не директор прогімназії Василій Миколайович Водолагін.

До Острога іконостас прибув 13 березня 1883 року. Під час розпакування ящиків виявилося, що дерев'яні частини були обтягнуті зеленою шерстяною матерією, окантованою золотим позументом. Було отримано п'ять ікон та царські ворота. Намісні ікони Спасителя та Богородиці написані на позолоченому тлі у візантійському стилі, вони збереглися досить добре. Дві бокові ікони (св. цариці Єлени і Архістратига Михаїла) були написані в європейському стилі "западной школы". Довжина ікон — півтора аршина (трохи більше одного метра). Царські ворота та ікона "Тайна вечеря" теж написані в європейському стилі. Шоста ікона (св. Олександра Невського) написана в стилі суздальської школи іконопису, довжиною в два аршини (півтора метри). Крім ікон, прислані були також два панікадила на 18 свічок, мельхіорова лампадка і дві хоругви[44].

У пам'ять про 300-ліття царювання дому Романових братство отримало ікону Феодорівської Богоматері, написану художником-академіком М. О. Бруні. Наліво від входу до церкви знаходилась ікона св. мучениці Антоніни, написана академіком М. А. Бруні, — дарунок за-

[44] Извъстие Кирило-Мефодиевского братства 1880-1884. — С.-Петербург, 1885. — ст.158-160.

гального з'їзду братчиків у Петрограді в 1915 році. Можливо, Бруні належить авторство ікони преподобного Михаїла Молебна, Олександра Невського, Миколая Мирлікійського та Алексія, митрополита Московського, а також ікона святих Володимира та Нестора Літописця.

Микола Олександрович Бруні спочатку вчився на архітектора, відвідуючи Петербурзьку академію. Втім, схильність до живопису змусила його зрадити сімейній традиції, і в 1875 році, після закінчення гімназії, він вступає до Академії мистецтв. З 1890 року викладав в Центральному училищі технічного малювання барона А. Л. Штігліца. З 1892 року — наглядач класів Академії мистецтв, в 1894 році призначений інспектором класів Вищого художнього училища при Академії. У 1906 році М. А. Бруні був удостоєний звання академіка. З 1912 року художник завідує мозаїчним відділенням Академії.

Чи були Струков і Бруні в Острозі? Важко стверджувати. Проте, така кількість ікон свідчить на користь того, що ці живописці могли бути в братській церкві, а, отже, і в нашому місті. Тим більше, що ще одне живописне полотно із зображенням Марії Магдалини (правда, авторства Федора Антоновича Бруні — діда майстра) було передано братством князів Острозьких до музею і зараз займає почесне місце в експозиції Державного історико-культурного заповідника м. Острога.

Яків Сваричевський (Сварачевський) — викладач живопису в Острозькій гімназії в к. XIX — поч. XX ст. Написав серію копій із портретів князів Острозьких. У колекції острозького музею є його підписна копія портрета князя В.-К. Острозького, яка датується 1883 роком.

Пензлю Сваричевського належить також портрет Раїни Вишневецької, написаний у 1884 році. Нині він зберігається в Національному музеї України у місті Києві. Цей портрет

виконаний на замовлення і, можливо, за відсутності відповідного оригінального портрета із якого автор міг би зробити копію. Тому, на нашу думку, за основу для написання одягу портретованої Сваричевський використав портрет Беати Костелецької. Припускаємо, що риси обличчя написані з когось із реальних сучасників художника.

CONSTANTINUS DUX IN OSTROG
IN TARNOW

Тетяна Журунова називає Сваричевського академічним художником, походженням з Поділля[45]. Інформацію про нього вона почерпнула з "Подільських єпархіальних відомостей" 1869-1903 рр. (точної дати відомостей не подає).

Яків Сваричевський писав не тільки портрети князів Острозьких, але й інших вельмож. Так, в Інституті рукописів Національної бібліотеки ім. Вернадського зберігається лист Я. Сваричевського до Адама Мелешка-Мелишкевича, датований 29 травня 1879 року з Острога[46]. У ньому художник пропонує потенційному замовнику намалювати портрети представників родини Яблоновських і додає до листа графічні зображення князів в профіль[47].

Відома інформація, що при храмі Параскеви-П'ятниці в Острозі деякий час існувала школа (шкілка), в якій, мож-

[45] Інтернет ресурс: http://familyface.net/people/view?808098

[46] Інститут рукопису Нац. бібл. ім Вернадського, Фонд 99 (житомирська учнівська корпорація.) Справа 244, лист І. Сваричевського до Адама Мелешка-Мелишкевича від 29 травня 1879 року з Острога.

[47] За надану інформацію дякую Ігорю Тесленку.

ливо, викладав Сваричевський. Він також проживав у будинку, який належав вищеназваній церкві[48].

У звіті за 1910 рік на ст. 86 сказано про те, що в правому іконостасі, присвяченому Федору Острозькому, в 1896 році була розміщена ікона Св. Катерини, авторства академіка Тюріна. Ця ікона була точною копією ікони, роботи Боровиковського, що знаходилася в Казанському соборі в Петербурзі[49].

Ще один митець, але вже ювелір, **Постніков Андрій Михайлович**, теж був причетний до історії Острога. Постніков був членом Кирило-Мефодіївського братства, і зробив багато подарунків братській церкві. У вівтарі зберігалися такі подаровані ним речі: вишуканої форми та чудового гравіювання срібне, позолочене панікадило; чаша для причастя, срібна, позолочена, обсипана аметистами; металеві хоругви.

У чудову срібну раму, роботи А. М. Постнікова, була оправлена ікона Почаївської Богородиці — подарунок Волинського владики Агафангела. На дзвіниці знаходився стопудовий та й інші дзвони, подаровані стараннями цього почесного братчика.

А. М. Постніков — російський купець, засновник фабрики золотих, срібних і бронзових виробів у 1868 р. У 1870 р. при фабриці відкрилася спеціальна школа із підготовки майстрів-ювелірів. У 1877 р. фірма отримала почесне звання придворного постачальника імператорського двору, двору Великого князя Володимира Олександровича і Великої княгині Марії Павлівни, а також англійського Ко-

---

[48] Вихованець Т. Параскево-П'ятницька церква в Острозі./ Кобудь, Костянтинів, Старокостянтинів: історія, археологія, культура, архітектура. Науковий збірник «Велика Волинь», т.34. — Старокостянтинів, 2006.

[49] Острожское св.Кирило-Мефодиевское православное церковное братство. Очерк его возникновения и деятельности. Материалы к истории Братства. 1864-1910 г.г. Составил Н.П.Быков, старший братчик, секретарь главного управления Братства. С.-Петербург, 1910. (ст.243) (ОДІКЗ кн. 7237).

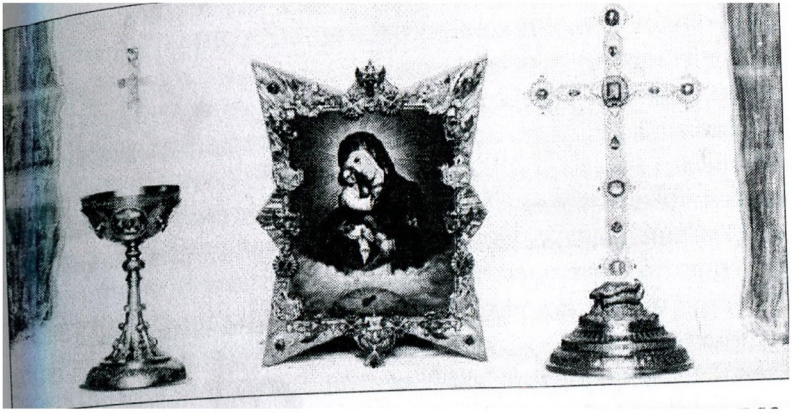

ролівського будинку. З 1870 р. фабрика є учасником всеросійських і міжнародних виставок. У 1886 р. на базі фірми А. М. Постнікова було організоване "Товариство фабрики металевих виробів А. М. Постнікова", що проіснувало до 1917 р.

Ця розвідка торкнулася лише незначної частини митців, причетних до історії Острога. В майбутньому роботу слід продовжити і, можливо, ще й доповнити новими знахідками.

Якщо говорити не лише про художників, то варто відзначити і подарунки братчиків, які самі їх не виготовляли, а купували, нерідко вкладаючи в це величезні кошти. Так, житомирський купець Журавльов подарував семисвічник, прикрашений накладним сріблом.

Єлизавета Драушова подарувала церкві всі ікони для лівого іконостасу св. Пантелеймона Цілителя. Туди входили образи св. Пантелеймона, Івана Хрестителя, зображеного, за давньою традицією, в образі ангела з крилами, та першомученика св. Стефана на вратах, а також ікона із зображенням св. Марії Магдалини.

Біля ікони св. Пантелеймона стояв кіот із зображенням трьох Святителів. Цей похідний складень належав солда-

там артилерійської батареї, яка була розміщена в Острозі. Ікона повністю обвішана "севастопольськими"[50] медалями на Георгіївських стрічках.

Над царськими воротами висіла спускна ікона Богородиці Почаївської, яку подарував владика Агафангел, вона розміщена в середині срібної зірки, роботи Постнікова. На зірці висить орден Андрія Первозваного разом із Андріївським ланцюжком (нагорода належала графу Дмитру Блудову).

У церкві знаходилася ікона Казанської Богородиці в срібному окладі, на вінчику якого був закріплений хрест-мощовик, що подарував храму Н. П. Оленін. Цей хрест належав ще його діду, президенту Академії мистецтв Олександру Миколайовичу Оленіну.

Серед митців цієї доби варто назвати острозького **благочинного Костянтина Йосиповича Червінського,** який, за сприяння А. Блудової, був переведений із Розвазької церкви до Межиріцького монастиря і призначений благочинним. У 1869 році він записав католицьку чудотворну ікону св. Атонія. Біля фігури св. Антонія із Межиріцького монастиря розміщено такий напис: "Писалъ сию Икону Благочинный Константин Іосифов Червинский 1869 года месяца мая". Під час реставрації під св. Антонієм, написаним у 1869 році, було виявлено раніше зображення католицького Антонія. "Нижній" святий, мабуть, був написаний ще на початку XVIII ст., але оскільки зображення святого в католицькому одязі не підходи-

[50] Медалі були отримані солдатами під час кримської війни 1853-1856 рр.

ло православним монахам, ікону повністю переписали. Потрібно відзначити, що "нижній" католицький Антоній набагато якісніший з мистецького погляду.

Повернення Межиріцького монастиря у православ'я було дуже великою подією на Волині. Адже Богоявленський собор в Острозі був тоді майже повністю зруйнований, і Свято-Троїцький храм Межиріча виявився найбільшою за розмірами православною святинею Острожчини. У зв'язку із поверненням церкви православним російським департамент Уділів подарував храму великий дзвін, на якому був вигравіюваний такий напис: "1871 р., жовтня 12 дня, в царствування Государя Імператора Олександра II відлитий цей дзвін в дар від департамента Уділів для Межирицької Троїцької церкви, поверненої в 1866 р. з тимчасового католицького захоплення. Відлитий на заводі А. П. Фінлянської у Москві. Ваги 107 пуд. 5 ф.".

В "Історико-статистичному описі церков і приходів Волинської єпархії" Миколи Теодоровича сказано, що цей дзвін був відлитий на прохання камер-фрейліни імператриці Марії Олександрівни — Антоніни Дмитрівни Блудової, яка саме в цей час розпочала перебудову колишнього монастиря капуцинів в Острозі на жіноче училище для православних дівчат, а костел Святої Трійці цього монастиря перебудувала на православну церкву Кирила та Мефодія. Графиня А. Д. Блудова переконала благочинного священика Костянтина Червінського віддати католицьким ксьондзам дзвін вагою 55 пудів, який належав монахам-францисканцям. Костянтин Червінський погодився на це тільки з тою умовою, що графиня А. Д. Блудова дістане для церкви дзвін вагою не менше 100 пудів. Графиня виконала цю умову. На дзвоні є зображення св. князя Олександра Невського, ікони Казанської Богоматері та Трійці Старого Завіту.

За повідомленням із «Волинських єпархіальних відомостей» за 1889 рік, після передачі храму до православної церкви російська імператриця Марія Олександрівна,

через посередництво А.Д. Блудової, подарувала для ікони цату (шийну прикрасу) з шістьма смарагдами та ще шість смарагдів на папську корону[51].

Протоієрей Костянтин Червінський помер у 1895 р. під час епідемії холери, і, як записано в архівних актах, "... на ньому епідемія припинилась". Наступний настоятель храму — отець Костянтин Рогальський. Він опікувався церквою до 1906 року. У 1898 р. за його розпорядженням проводились роботи по відновленню чудотворного образу і риз Межиріцької Богородиці. Близько 1900 р. художник Єрмаков розписав стіни храму. Величезні картини на біблійні сюжети були намальовані за ескізами розписів видатних російських художників Віктора Васнецова та Михаїла Нестерова, що знаходяться у Володимирському соборі в Києві.

Вже після смерті графині А. Блудової в жовтні 1891 року, за сприяння Кирило-Мефодіївського братства, після відбудови архітектором Базилевським (проект К. Тихомирова), був освячений Богоявленський собор.

М. г. графиня Антонина Дмитріевна.

Министерство Внутреннихъ Дѣлъ отзывомъ отъ 17-го сего Іюля за № 14,411 увѣдомило меня, что Государь Императоръ Высочайше соизволилъ разрѣшить реставрацію древняго Богоявленскаго храма въ г. Острогѣ соотвѣтственно стилю, въ какомъ храмѣ этотъ построенъ былъ въ XV вѣкѣ.

Сообщая объ этомъ вашему сіятельству, покорнѣйше прошу принять увѣреніе въ глубокомъ моемъ уваженіи и совершенной преданности. Вашъ покорнѣйшій слуга *А.*

[51] Теодорович Н. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии // Волынские епархиальные ведомости. — 1889. — №5.

Базилевський Павло Антонович (1855 — ?) — архітектор. Професійну освіту здобув у Петербурзькій Академії мистецтв в 1877 — 1883 рр., і отримав звання класного художника 2-го ступеня.

В Богоявленській церкві особливо цінними були ікони, написані художником **Распоповим**. Цим митцем було написано більшість ікон з іконостаса, а також ікона Федора Острозького, рака якого знаходиться з лівої сторони храму.

Вчителем малювання та чистописання в училищі імені графа Блудова з 15 грудня 1895 р. працював старший радник **Василій Костянтинович Авер'янов**, який закінчив Строганівське училище технічного малювання.[52] Із робіт художника в острозькому музеї зберігаються: акварель "Острозьке ім. Д. Блудова жіноче училище" 1911 р., (47х27 см, КН1342) та акварель "Острозька чоловіча гімназія" 1904 р., (30х41 см, КН10521).

Необхідно згадати про останнього викладача живопису в училищі ім. графа Д. Блудова — **Гудова Флора Юхимовича**. Окрім того, що він був вчителем малювання в Острозькому училищі ім. графа Д. Блудова, викладав ще й в Острозькій гімназії. Відомість про зарплату в училищі за 1922 рік засвідчує, що Флор Юхимович отримав за місяць жовтень двадцять тисяч марок, а взагалі зарплата за рік становила 240 тис. Про Гудова поки що не вдалося зібрати багато матеріалу. Його спадкоємці виїхали з Острога до Львова і вивезли з собою всі картини та документи, що стосуються Флора Юхимовича. Із того, що пам'ятається, можемо назвати лише декілька робіт. Одна картина художника зберігається й зараз в острозькому музеї — це портрет монаха. Ще запам'яталася робота, яка перебувала

[52] Острожское св. Кирило-Мефодиевское православное церковное братство. Очерк его возникновения и деятельности. Материалы к истории Братства. 1864-1910 г.г. Составил Н.П.Быков, старший братчик, секретарь главного управления Братства. — С.-Петербург, 1910. (ст.243) (кн. 7237). — С. 230.

в родині, підписана Репіним, — етюд до картини Іллі Юхимовича "Портрет старика". Як розповідали внуки Гудова, це була навчальна копія, яку виконав дід, а підписався під роботою сам І. Репін.

У звіті Кирило-Мефодіївського братства за 1878 рік надруковано лист, в якому говориться, що Микола Б... просив художника Г. П. написати 18 ікон для іконостасу (7 великих і 11 малих) за 1600 рублів і 5 картин за 1500 рублів. У листі сказано, що семінарія? не має більше грошей і просить посприяти в отриманні позитивної відповіді від художника. Датовано лист 27 грудня 1878 року, м. Остріг. З листа не відомо, кому він написаний і ким, ми можемо лише припустити, що лист написаний графині Блудовій кимось із членів братства, щоб вона, в свою чергу, вплинула на художника, який заховався за ініціалами Г. П. Писався лист в Острозі, тому іконостас міг призначатися для Острозького храму.[53]

Л.Пігулевський
св. Володимир та
св. Нестор

[53] Отчёт св. Кирило-Мефодиевского братства за 1878-1879 год. — Санкт-Петербург, 1882. — С. 128.

ЛІТЕРАТУРА

Про А. Д. Блудову див.:

Графиня А. Д. Блудова. Некролог // Волынские епархиальные ведомости (ВЕВ), 1891. – №12-18. – С.416, 464-475 // Графиня Антонина Дмитриевна Блудова и Кирилло-Мефодиевское братство. – СПб., 1903; // Бондарчук Я. Антоніна Блудова / Острозькі просвітники XVI-XX ст. – Острог, 2000. – С. 327-336. // Таракін В. Блудови. Благодійники Острога чи русифікатори? / Матеріали VII-IX науково-краєзнавчих конференцій „Остріг на порозі 900-річчя". 1996-1998 роки. – Остріг, 2000. – С. 240-243.

Бобровницька Т. Розповідають пожовклі сторінки // Життя і слово. – 1991. – 19 вересня; Быков Н. П. Острожское св. Кирилло-Мефодиевское православное церковное братство. Очерк его возникновения и деятельности. Материалы к истории Братства. 1865-1910. – С.-Петербург, 1910; Його ж. 50-летие Острожского православного св. Кирилло-Мефодиевского братства. – С.-Петербург, 1915; Графиня Антонина Дмитриевна Блудова и Кирило-Мефодиевское острожское братство / Под. ред. И. П. Хрущова. – С.-Петербург, 1903; Известие об Свято-Кирилло-Мефодиевском Братстве. – С.-Петербург, 1885; Левитский К. Памяти графини Антонины Дмитриевны Блудовой // Волынские епархиальные ведомости. – 1891. – Ч. неофиц. – №15. – С. 464-475; Максимович М. Письма о князьях Острожских графине А. Д. Блудовой. – Киев, 1866 // Максимович М. А. Собрание сочинений. – Київ, 1876. – Т. 1. Отдел исторический. – С. 164-196; Платонова Н. Н. Кохановская (Н. С. Соханская) 1823-1884. Биографический очерк.– С.-Петербург, 1902; Позіховська С. В. Листи В. Жуковського і В. Ганки графу Д. М. Блудову в колекції Державного історико-культурного заповідника м. Остро-

га // Матеріали VI наук.-краєз. конф. "Острог на порозі 900-річчя". — Острог, 1996. — С. 167-170;

Родевич М. Женское графа Блудова училище. — С.-Петербург, 1887; Чекановська Л. Минулого сторінки незабутні: [В 1865 р. в Острозі було засноване Кирило-Мефодієвське православно-церковне братство, при якому в 1866 р. відкрито жіноче училище ім. графа Блудова] // Життя і слово. — 1991. — 29 серпня.

Статті А. Д. Блудової: «Странник» 1863—1871; // «Семейные Вечера» 1876; // «Заря» 1871—72; // «Русский Архив» 1872—78.;

Окремо видані: «Известие об Острожском св. Кирилло-Мефодиевском братстве». — М., 1866.; // «Острожская летопись», 1867; // «Воспоминание о Почаевской лавре», 1868 // «Путетествие в Острог». — СПб., 1868.; // «Книга для чтения по русской истории». — СПб., 1869.; // «Для немногих. Пять месяцев на Волыни». — СПб., 1868.; // «Сказание о преп. Феодоре, кн. Острожском», 1871.; // «Воспоминания». — СПб., 1871., і М., 1889.; // «Воспитанницам училищ гр. Д. К. Блудова на прощание». — СПб., 1881.

ДОДАТКИ

Відомості Кирило-Мефодіївського братства[54] (Известия Кирило-Мефодиевского братства)

Кирило-Мефодіївська церква Острозького братства. Гравер К. Вейерман, 1888 р.

Известие об Острожском Свято-Кирило-Мефодиевском братстве. Отчет графини Протасовой и графини Блудовой за 1864 и 1865 годе по 31 декабря. Москва, январь 1866 года. 40 ст.

Починаючи із 1863 року, графині Протасова та Блудова займалися збором грошей для підтримки різних східних

[54] Протягом усього часу діяльності Кирило-Мефодіївського братства та училища ім. графа Блудова видавався журнал «Известия Кирило-Мефодиевского братства», в якому фіксувалися усі події, що відбувалися в училищі, а також публікувалися листи графині А.Блудової. Тому подаємо короткий опис змісту опрацьованих «Відомостей Кирило-Мефодіївського братства».

(православних) церков. 2 березня 1865 року було засноване Кирило-Мефодіївське братство в Острозі, і повноваження щодо збору грошей були розділені. Графиня Протасова продовжує збирати гроші для східних церков, а також збирає фінанси на ремонт приміщень бувшого капуцинського монастиря та костелу в Острозі і адаптацію цих приміщень під навчальні класи та церкву. Графиня Блудова ж розпочала збір пожертв на, власне, саме братство та на утримання викладачів та учениць училища. Братство Кирило-Мефодіївське та лікарня названі в честь померлого цесаревича Миколи Олександровича, а училище — в честь графа Дмитра Блудова.

Далі йде перелік пожертв, які були отримані за означений період. Із найцікавіших пожертвувань — імператриця подарувала ікони, необхідні для іконостаса церкви св. Кирила та Мефодія (можливо, на 1865 рік це були лише кошти, на які писалися ікони для церкви).

Дарувалися різноманітні книги від В.Платонова, М.Каткова, П.Щебальського, священника Михайловського, І.Кузнецова, Філарета епископа Ченігівського.

Далі йде перелік грошових пожертвувань. Цікаво, що фіксувалися пожертвування як від 1000 рублів від купця Б.Глинського, так і 20 копійок від Антоніни Б (можливо, Антоніна Блудова). Пожертви фіксувалися окремо на школу графа Блудова і на Благочинне училище міста Острога.

Від Варвари Григорєвої, від народження графині Каменської, для церкви отримано кіот з мощами.

За час з 1864 р. по грудень 1865 року було зібрано 6875 рублів.

До звіту додається додаток, який попередньо був надрукований в «Харківському духовному віснику». В додатку говориться, що членські внески повинні бути від 20 копійок до 1 рубля сріблом. Братчикам не дозволяється носити якісь особливі знаки, прикраси, символи, костюми і т.д.

Братство для збору фінансів не повинно використовувати концерти, бали, театральні постановки, лотереї і т.д.

Також надрукований додаток «Извлечение изъ писемъ и протоколовъ». В ньому говориться про те, що старшим братчиком призначено Лисенка Петра Васильовича, церковним старостою — Григор'єва Миколу Петровича, казначеєм — Погасеєва Василія Микитовича.

Далі зазначається, що архітектор (ім'я не називається), оглянувши церкву під час ремонту даху, що протікав, визначив, що костел змурований досить вдало, і капітальний ремонт на осінь-зиму розпочинати не потрібно. Вирішено було приступити до очистки приміщень та ремонту «лицевого корпуса», мабуть, мається на увазі старомонастирський корпус. Роботи по цьому корпусу приблизно мали обійтися в 1803 рублі. Оскільки роботи по реставрації старомонастирського корпусу затягувалися, тому було прийнято рішення найняти квартиру і в ній спочатку організувати училище, на правах першого класу майбутнього училища. Начальницею школи було вибрано Гадяцьку Надію Олександрівну.

Витяг із протоколу Братських зборів від 26 жовтня 1865 р: «Училище працює під наглядом і керівництвом соборного священика Ігнатія Зілетнікевича. Ніхто із працюючих осіб в училищі не отримує плату, а ще й добавляє свої по мірі необхідності. Дівчат в училище приймають з усіх соціальних верств населення, з платою в 5 рублів на рік. Безкоштовно лише дівчат із сімей священників, які не можуть заплатити такі гроші. Дівчата повинні бути лише православного віросповідання, але плату за них можуть вносити не лише православні, але виключно, щоб дарувальники були християнами».

4 грудня 1865 р. відкрилося училище в приміщенні старомонастирського корпусу. Правда із записаних 20-и учениць на відкриття прийшли лише 8, у інших не виявилося теплого взуття та одягу.

Лист від 30 жовтня 1865 року: «...Трудно себе представить, какое вредное влияние имел польский лицей частного богатого человека Чатского, в Кременце, — сколько вреда наделали польские пенсионы и польское частное воспитание девушек русских, которых негде образовать, кроме польской среды. А простой народ до того в руках евреев что без жыда ничего не сделает... Церкви православные бедные... Одна такая есть городской собор, другая — в которой служат редко, потому что служить в ней опасно, она грозит развалится ежечастно, это церьковь св. Параскевы Пятницы... Этот Пятницкий приход просит братство дать ему приют к своей церкви, отделив придел на престоле во имя св. Параскевы Пятницы, в здании упраздненного монастыря.. Всё настоящее, и всё внешнее образование, всё богатство и вся интеллигенция в руках ополяченных сословий, а вся торговля, все ремёсла в руках евреев...». Таку характеристику життя в Острозі дала графиня Блудова.

Известие о Св. Кирило-Мефодиевском Острожском братстве май месяц 1866 года

В Острозі існує два училища під покровом братства: школа грамотності та при повітовому училищі підготовчий клас для дівчат Вищого училища. Розписані навчальні програми, за якими вчаться дівчата.

Известие о Острожском Свято-Кирило-Мефодиевском братстве по 2-е июля месяц 1867 года

У статті на сторінці 43 говориться, що росіяни нарешті відчули, що Білорусія і Україна — це та ж сама Росія. На Волині «русские» особливо дружно тримаються між собою, без всілякого «различия сословий». Все багатство в руках ополячених «сословий», а торгівля в руках євреїв. Далі Блудова продовжує, що селянин на Волині, крім того, що зорати своє поле та поставити кілька колод з вуликами в лісі, більше нічого не вміє. Для будь-якої покупки чи продажі селянин йде до «жида», який дасть йому в борг, а потім тягне з нього останню зернину.

На сторінці 66 говориться про ремонт братського училища. На ремонт передньої частини головного приміщення витрачено 8086 рублів. У відремонтованій частині знаходиться кухня і флігель для «лечебницы». Ця частина приміщення станом на 11 червня ще не закінчена, але дах вже покритий металевою бляхою. Нова стіна доведена до накриття, стелі та підлоги частково покладені, а 6 кімнат і кухня в головному (старомонастирському) корпусі повністю закінчені. Правда жити в них ще не можна, тому що підлога та підвіконня свіжопофарбовані. Залишається ще відбудувати південну частину приміщення, що виходить в сторону саду. Там планується розмістити «дортуар» та домашню лікарню, закінчити трапезну кімнату і три класи. Флігель з банею і господарчими приміщеннями перебудувати і, нарешті, накрити їх дахом. Також планується відремонтувати всередині церкву.

86 сторінка — від П.А.Клімова отримали портрет імператора, написаний олійними фарбами, для зали училища.

Ст. 90 — головний (старомонастирський) корпус, церква і один флігель станом на 1867 рік були відремонтовані, покриті бляхою, і лише внутрішня штукатурка південної частини корпусу ще потребує закінчення. Біля в'їзду побудовані кам'яні ворота з дзвіницею. Дах над церквою побудований шатрового типу, з трьома куполами і чотирма хрестами. Кам'яна огорожа теж відновлена.

Куплено клавикорди для навчання музиці, щоб не зіпсувати рояль Бекера, подарований Великою княгинею Олександрою Йосифівною.

Отчёт св. Кирило-Мефодиевского православного братства за 1868-1869 Санкт-Петербург 1870. В 1869 році був побудований перший поверх приміщення, що знаходиться з правої сторони від церкви. Сама церква була перебудована з костелу молодим тоді архітектором Г. Глазером

(ст. 32). 4 грудня із Москви привезли 100-пудовий дзвін, але вішати його ще не було де, і тому розмістили на вулиці, збивши тимчасову споруду із бруса.

В листі, написаному в Брикові, що біля Шумська, А.Блудова аналізує і порівнює жителів Волині і Росії. Діти краще ведуть себе за столом, чим більшість дітей російських, в тому числі, і родичі Блудової. Селянські хати українців набагато чистіші за російські. Але, за твердженням Блудової, самі селяни брудніші за росіян, аргументує вона це тим, що в селах немає бань, і тому миються тільки влітку в річці *(абсурд повний!!! Б.М.)*. Жінки українські наряджаються більше, чим росіянки, завжди у них в волоссі квітка або й цілий вінок. На думку графині, українські жінки носять сорочки не «перемытые». *(Мабуть, це твердження у Блудової виникло під враженням від сірих сорочок, виготовлених із домотканого конопляного полотна. Багато із дослідників волинської етнографії акцентувало на тому, що на Волині, в більшості випадків, сорочки як чоловічі, так і жіночі були виготовлені із сірого конопляного полотна, який вибілити було складніше, ніж полотно лляне. У волинській традиції сіре полотно було таким же нарядним, як і біле ляяне, що доказується дуже гарною і майже, «ювелірною» вишивкою на сірому полотні. Б.М.)*

Відношення чоловіків до жінок на Волині набагато краще, ніж в Росії, жінка тут вважається господинею, а не «рабочей скотиной или вьючной лошадью, как в крестьянстве великорусском». Графиня робить висновки, що татари в Україні не такий мали вплив, як в Росії, крім того поляки також не гнобили жінок.

Про чоловіків волинських графиня пише: «Мужчины тяжелы, неповоротливы; нет весёлой удали и развязности, скорости и сметливости, с этой добродушной иронией и несколько хитрой ловкостью, о которой кто-то говорил: «знаешь, что обманет, но он так весело и приветно тебя проведёт, что почти приятно». И самый тип великорусских

мужчин вместе тоньше и сильнее, черты лица правильнее и благороднее. Здешний мужик мешковатый и сонный. За то переодетый в немецкое платье, в сюртук приказчика или сидельца, великорусский мальчик теряет, как бы прикосновением волшебного прутика, всё благородство, всю сановитость своей природы и делается самым вульгарным в мире существом... Здешний же крестьянский мальчик как-то за раз вытянется, развяжется, как только оденешь его в немецкое платье — и свободный и приветливый смотрит и говорит. Оттого ли что здесь шляхтичи беднее, большей частью служа в должности дворовых людей, считали себя уже панами, когда одевали сюртук вместо свиты и принимали привычки воинственного сословия панов, «лыцарство», как говаривали запорожцы.

После обеда начинался бал. Раздирающий уши оркестр (скрипка, виолончель и бубны) играл до 6 или 7 часов вечера, и «дивчата» всё плясали. Я не могла долго вынести этого гама. Как неизмеримо *поэтичнее* наш крестьянский хор и наши плясовые *песни солдатские, с весёлым присвистом и гиканьем*!

Даже балалайка, не говоря о гармошке, тысячу раз более похожа на музыку, чем этот адский оркестр и его ... визги и скрип. Даже пискливое пение женское в подмосковный сёлах, а подавно более глубокие голоса средних губерний гораздо приятнее. За то пляска женская оживленней и грациозней наших монотонных хороводов, и казачок и полька весело увлекают «дивчат». Мужчины пляшут что-то вроде присядки, но без удалого, размашистого веселья великорусов.» (ст.95-98)

10 грудня було освячено будинок для паломників (страннопримий дом). Саме приміщення, ще недобудоване, купили у острозького єврея за 900 рублів, а добудова обійшлася в 811 рублів.

1870 дві частини

Отчёт св. Кирило-Мефодиевского братства за 1871-1872 г. Санкт-Петербург 1873.

В звіті говориться про проблеми будівельні. Так, архітектор відмовився будували грубки по системі, яку запропонувала архітектор Денська. Також вийшло недобре з ремонтом дверей і вікон, які повинні були проводитися острозькими євреями, «малочислеными и неаккуратными», і говориться, що треба було цю роботу дати «русским хорошим мастерам Раструханова».

Ст.6-7. Говориться і про те, що, можливо, вдасться позбавитися від сирості старомонастирський корпус. Нарешті знайшли причину, в тому що водостічні труби на внутрішньому дворику і на церковному дворі були засмічені або по незнанні замуровані. Трубу з внутрішнього дворика необхідно терміново відновити, оскільки одне склепіння під підлогою вже розвалилося (Зараз ми можемо бачити ремонтні роботи, що проводилися в 1871 році в приміщенні, що при вході в підземну галерею знаходиться ліворуч. Там стеля укріплена металевими балками).

Було відновлено трубу, що йде від католицького кладовища через церковний двір. Таким чином вияснили причину тріщини, яка виникла в дзвіниці над ворітьми, і, оскільки вона стала небезпечна, вирішили її розібрати.

Ст.23. Побудову нового, правого корпусу розпочали 11 травня 1870 році, розпочали навчання в новому корпусі 1872 році.

Острожская летопись. Приложение к Отчёту св. Кирило-Мефодиевского братства за 1871-1872 г.

Ст. 38. Блудова говорить, що чехи нагадують їй німців, вони зверхньо дивляться на українських селян. Але, на думку графині, чехи, можливо, зможуть перемогти «жидів»,

чого ніхто — ні поляки, ні росіяни («русские»? Мабуть, маються на увазі українці) — зробити не зможуть. Чехи хороші майстри, хороші ремісники, і від німців перейняли акуратність та ощадливість. Наприклад, вони влаштували в себе пивоварню, продукцію якої можна отримувати за акції, і на кожній акції стоїть напис «в руках поляка или еврея эта акция недействительна». Також Блудова згадує, що чех Суммер казав, що перед від'їздом з Чехії він бачив портрет Федора Острозького в якомусь костелі.

Ст. 42. Було закладено новий корпус училища. Польське дворянське трикласне училище перетворено на «русскую гимназию».

Блудова роздумує, що католики добре знали що вони роблять, коли вводили латиницю або ще й «местное наречие» в богослужіння і релігійну літературу. Цим вони розірвали спільну слов'янську єдність. І, поки словяни не будуть читати по книгах, написаних мовою Кирила та Мефодія, вони не зіллються з росіянами. Далі вона констатує, що це не релігійний фанатизм, а лише вивчення історії, і тільки той, хто її не знає, може насміхатися над цим церковно-філологічним питанням.

Ст. 52. Роздуми графині над питанням: чи місцеве населення залишиться мирним, байдужим глядачем військових подій, які можуть розв'язати поляки, невже вони забули ненависть до поляків і втратили довір'я до росіян? Так думають «люди русские», які живуть біля Кременця. Кременчани з недовір'ям ставляться до «русских», гірше, чим на Острожчині. Далі графиня продовжує, що, коли питала в місцевих жінок чи не співають вони веселих пісень, то ті відповідали, що не знають. На Кременеччині два-три російських поміщика борються з єврейськими «стачками» та «малоросійською лінню».

Ст. 53. Блудова незадоволена чутками, що ходять по Волині, які натякають на відділення «Южной Руси (украйно-

фильство)», на «Русско-Польский союз (Бакунинский)» та на допомогу Наполеона. Це перше висловлювання Блудової, в якоїму звучить слово «Україна». Поляки готують повстання в Галичині, а волинські поляки їх підтримають. Польки носять чорні плаття та чорні цепи, що є символом повстання. Блудова запитала одного поляка: «якби можна було створити Польщу незалежну в польських етнографічних кордонах з Варшавою, Краковом і Познанню, і без Львова, чи погодилися б вони?». Відповідь була не пряма — говорив, що Прусія не захоче, та й Познань вже повністю «обнімеччена». Графиня резюмує, що в душі поляк ніяк не захоче відмовитися від Галичини та України.

Ст. 61. Дослідження Блудової стосовно життя князя Федора Острозького, де, крім життя, розповідає, що князь Федір з Чехії взяв і впровадив в Україні особливий вид бою, який називається «табором», і потім його розвинули козаки (ст. 70). Розповідь про Федора продовжується до 74 ст. В [Отчёт св. Кирило-Мефодиевского братства за 1873 год. Санкт-Петербург, 1874, ст.18] говориться, що графиня Блудова написала розвідку про Федора Острозького на основі досліджень Гільфердінга, Хойнацького та Палацького.

Отчёт св. Кирило-Мефодиевского братства за 1873 год. Санкт-Петербург 1874

Ст. 8. Інформація про село Верхів, куди, перед приїздом до Острога, прибув братчик Іван Олексійович Новіков з Петербурга. В селі знаходилися ще руїни палацу графа Іллінського, який не встиг його добудувати і продав удільному відомству. Школа в Верхові відкрита на кошти графа Юлія Івановича Стенбока, недалеко від маєтку Івана Івановича і Олександри Федорівни Нельговських.

Далі йде опис приміщення училища в Острозі. На цей час вже функціонував новий (правий) корпус, який, на диво, не був сирим. Архітектор Растуханов, що будував цей корпус, значно занизив фундамент, щоб вписати цю частину будівлі з монастирським приміщенням. Для того, щоб волога не

попадала в приміщення, було вирито канаву біля огорожі, яка відводила воду. Старе приміщення, яке ще будували капуцини, постійно сиріє. Висловлюється думка, що якби відремонтувати колодязь, який знаходиться біля кухні, вологість зменшилася б. На цей час вже були вириті фундаменти під дзвіницю, що має знаходитися перед церквою.

Братчик на ст. 18 описує руїни, що лишилися в Острозі. Згадує, що собор Богоявлення давно збираються ремонтувати, а єзуїтська колегія ще на той час виглядала дуже гарно з фасадом в стилі ренесанс. Частина приміщення колегіуму вже розбирається, а детальніше про цю споруду можна прочитати у виданні «Почаевская Лавра и Острожское Братство», видане в Києві у 1871 році. Далі говориться про Межиріцький монастир, обновлений завдяки діяльності священика Костянтина Червінського, який жив в самому монастирі. Червінський своїми руками переробив із католицьких вівтарів іконостас, і після пожежі сам поклав на різьблення сусальну позолоту.

Ст. 56. Конспект із історії всесвітньої літератури. Говориться, що латинська мова розпалася на італійську, французьку, іспанську і португальську. Германська мова розпалася на німецьку, англійську, шведську та датську. Слов'янська мова, яка була спільною для всіх слов'янських народів, розпалася на російську, болгарську, сербську, польську та чеську. Про українську мову нічого не сказано, лише пишуть, що є ще «мелкие наречия».

Ст. 69. Записка о школах и народном образовании крестьян на Волыни, по поводу слухов о закрытии Дома крестьянских воспитанников Острожской прогимназии.

В записці говориться, що польська еміграція роздмухує штучно створений рух під назвою «хохломанія», що ставить за основу від'єднання від Росії «Малоросії, України і Нової Росії, і, за словами автора записки, претендують на частково Харківську, Воронезьку та Курську губернії. Автор обурюється, що причиною стало те, що місцеве насе-

лення говорить на своєму, як каже автор, «наречи». Також далі продовжує, що польські пани завжди віддавали всіх, хто вчився в російській школі, в солдати, щоб не занести царську мову в народ. Поляки робили все, щоб місцеве населення не відчуло себе «рускім», а й далі думали, що вони «хохлы, козаки, малоросы, белорусы». В свою чергу до чиновників поляками доноситься думка, що треба заборонити селянам навчатися в школах, навіть трикласних.

Автор пише, що необхідно вчити дітей місцевих селян, щоб вони розуміли, що без освіти вони залишаться «хохлами, безответным, безъязычным, стадом», як називали їх до цього часу поляки. Тільки освіта з розумінням «царского языка» всякий розбрат подолає, і ми всі об'єднаємося в велику державу «царя восточного православного».

Ст. 72. Лист архітектора А.А. Скуратова із Рівного, написаний 30-го листопада 1873 року. Архітектор говорить про створення переходу між хорами церкви та трапезною (старомонастирський корпус), а також про розчистку колодязя.

Ст. 73. Острожская летопись. В 1873 році жодна із випускниць училища не змогла здати екзамен на право виконувати роль домашньої вчительки.

Відомості за 1874 р? (кн.3929)

Ст. 15

Посуд для причастя надіслав до церкви Андрій Михайлович Постніков, автор чаші Сазіков. Оклади на іконах Кирила та Мефодія, роботи Постнікова.

Ст. 26 Біографія кн. Федора Острозького. Сказано, що коли італійці дивляться на фото із зображенням Круглої вежі, то сприймають її як фото гробниці Сесілії Метели в Римі.

Ст. 37 — опис церкви Кирила та Мефодія. Церква перебудована архітектором Глазером.

З правої сторони при вході до церкви висять ікони Ол. Невського, Йосифа Пісноспівця і Св.Георгія, написані ху-

дожником Струковим. В правому приділі знаходилася копія з Межиріцької Богородиці в срібному окладі. Царські ворота в іконостасі були написані невдалим художником, тому планувалося переписати ікони в майбутньому. В цьому ж іконостасі була ікона св. Володимира та Нестора Літописця, в яку було вмонтовано ікону, подаровану Імператором в честь спасіння від теракту 4 квітня. Біля цієї ікони зображення св. Мученика В'ячеслава короля чеського та Сави Сербського. На столі лежала ікона св. Петра Рутенського, уродженця Волині. Біля царських врат, на аналої, лежить ікона Воскресіння Господнього з смарагдовими прикрасами, в ногах Спаса вмонтовано мощовик, кришка мощовика з мощами св. Сави Константинопольського, подарована княгинями Ромадановськими, прикрашена смарагдом та мілкими діамантами. Над царськими вратами лампада, подарована Постніковим.

Ст. 65 Біографія Д.Блудова. Блудов одружився на кн. Щербатовій 28 квітня 1912 року.

Отчёт св. Кирило-Мефодиевского братства за 1876 год. Санкт-Петербург, 1877.

В 1876 році графиня Блудова захворіла, тому в Острозі живе і наглядає за училищем Анна Олексіївна Андро, донька вже на той час покійного президента Академії мистецтв Олексія Миколайовича Оленіна. До Анни сватався О.Пушкін, але отримав відмову від батьків нареченої. Після смерті Пушкіна, на 32-му році життя Ганна Олексіївна вийшла заміж за офіцера Лейб-гвардії гусарського полку Ф. А. Андро. Згодом вона прийняла постриг в Корецькому Свято-Троїцькому жіночому монастирі, померла 18 грудня 1888 р., похована на території монастиря.

В звіті говориться, що, в зв'язку з загрозою війни з турками, необхідно буде відправити дітей з Волині в Малоросію або і в Великоросію.

Ст. 10. Дзвіниця ще станом на 1876 рік недобудована, тому що архітектор не хоче працювати, поки не отримає підряд на будівництво собору, а собор, як зачарований: вже десять років говорять про його відновлення, а роботи так і не починають. Але було прийняте рішення розібрати стіни єзуїтського колегіуму, де цегла дуже якісна, і побудували з тої цегли собор і приміщення училища ім. графа Блудова та дзвіниці.

Ст.40. Інструкція для управління училищем графа Блудова в м. Острозі. Ціль училища — розвивати в дітях переконання, що вони і предки їхні «русские», корінного «русского происхождения».

Отчёт св. Кирило-Мефодиевского братства за 1877-1878 год Санкт-Петербург, 1879. Цікаві спогади А.Блудової на сторінці 31. Графиня розповідає про те, як по території Волині їхала імператорська родина. 14 травня 1877 року Блудова поїхала на зустріч з імператором в Здолбунів, де зуміла за 10-и хвилинну зупинку переговорити з імператором і, крім розповідей про імператриця Марію Олександрівну, повідомити, що дівчата із училища чекають на зустріч з царем на ст. Кривин. Коли поїзд прибув в Кривин, імператор на 2 хвилини вийшов до учениць і порозмовляв з ними.

На 36 сторінці Графиня аналізує і порівнює дітей українських та російських. Вона пише: «... дети не смотря на их будничный костюм, на босые ноги, на невзрачные халаты.. выглядят так приветливо и понятливо что весело на сердце... Хочу сказать что дети смотрят приветливо и умно с каким то выражением тихой весёлости и понимания; но нельзя к ним применять слово сметливость и резвость... этой живости и удальства наших великорусских мальчиков, которые так и ловят каждое ваше слово на лету и соображают так бысто или ставят вопрос так наивно — смело. Вообще меня поражает медленность и задумчивость в

движениях и в выражении лица здешнего народа, кроме только в их пляске, которая оживлённая и весёлая под плохой оркестр не похожа на наш томительный монотонный хоровод. За то мужчины не знают здесь удалой присядки, ни бешенного топота трепака.»

З сторінки 62 опубліковані листи Блудової до міністра освіти графа Толстого. В листах графиня заступається за вчителя історії та географії острозької прогімназії Самарського, в якого виникли проблеми з жандармами через одного учня, переведеного в Остріг з Житомира, який розповсюджував в Острозі революційні листівки та літературу. Пізніше виявилося, що переслідування поліцією і жандармерією — це тільки наслідки психічної хвороби вчителя, і, врешті, Самарський повісився.

Влітку 1877 році в частині приміщень училища було створено лікарню для солдат, поранених в російсько-турецькій війні, які вже видужували. Перші хворі прибули 24 серпня в день святого Федора Острозького. За хворими допомагали піклуватися гімназисти Грищук та Форманюк (Фурманюк).

Отчёт св. Кирило-Мефодиевского братства за 1878-1879 год Санкт-Петербург, 1882.

12 жовтня 1878 року закінчено будівництво дзвіниці по проекту архітектора Олексія Антоновича Скуратова (ст19). Крім Постнікова, дзвони прислали брати Іван, Олександр і Михайло Івановичі Купріянови. Дзвіниця побудована над ворітьми при в'їзді в двір, навпроти церкви. Внизу дзвіниці кімната для сторожа, а над самим проїздом — невелика капличка св. Андрія Первозваного. В дзвіниці знаходилася ікона св. Андрія, прислана з Афону, інша його ж ікона знаходиться ззовні. Бокові стіни дзвіниці розписані сюжетами, в яких було зображено єпископів, замучених в Херсоні, та картину із видінням купця московського в Криму

під час татарського поневолення. Над ворітьми зображено лик св. Климента — Папи Римського, замученого в Інкермані. Всередині каплиці написано на стіні зображення св. Володимира та св. Нестора Літописця. Розписи дзвіниці повинні були показати шлях, яким християнство йшло на Русь через Візантію та Крим (ст. 20-21).

10 квітня 1880 року для церкви Кирило-Мефодіївської подарували велике посріблене панікадило через Олімпіаду Флоринську від петербурзьких купців Надії Олександрівни Чижевської та Івана Федоровича Петрова.

На сторінці 100 є невеликий опис про те, що графиня Блудова стояла на місці, де розпочали будівництво «приюта». З місця, де вони стояли, було видно руїни замку і собору, дещо ближче — приміщення Учительської семінарії, поряд старенька П'ятницька церква, в якій зберігалася ікона св. Федора Острозького, яку, за переказами, переробили із прижиттєвого портрету. Ще ближче видно було купола братської церкви.

Станом на1879 рік в Острозі знаходилися такі освітні заклади: «Крестьянский пансион», прогімназія, Учительська семінарія та училище ім. графа Блудова.

На стрінці 128 надруковано лист, в якому говориться, що Микола Б... просив художника Г.П. (можливо, мається на увазі Пігулевський) написати 18 ікон для іконостасу 7 великих і 11 малих за 1600 рублів і 5 картин за 1500 рублів. В листі сказано, що Семінарія не має більше грошей, і просить посприяти в отримані позитивного результату від художника. Датовано лист 27 грудня 1878 року м. Острог.

З листа невідомо, кому він написаний і ким, ми можемо лише припустити, що лист написаний графині Блудовій, щоб вона, в свою чергу, вплинула на художника Г.П.

Известие о Св. Кирило-Мефодиевском Острожском братстве 27 ноября 1882 года. Напечатано в типографии Крымского в Остроге.

В відомостях говориться, що в Кременці відкрито жіноче училище, що частково розгрузило наплив дівчат до Острога. Ще одна проблема, яку необхідно розв'язати, – дати помічника вже доволі старому священику Якову Немоломському, який, крім служб в церкві, проводить заняття з вихованками 5 і 6 класів. Із гарних новин вказується, що з'явилася нова старша братчиця А.Скарятина, яка купила маєток в Угорську біля Шумська і активно взялася налагоджувати фінансові справи братства. Ще одна цікава новина – це відкриття в Острозі «русской типографии» Кримського в 1880 р. Підприємець Кримський працював штатним наглядачем маленьких училищ. Крім Острога, Кримський мав друкарню і в Мінську, а при ній був магазин канцелярських товарів та книг. В Острозі при друкарні Кримський відкрив і бібліотеку для читання. Друкарня знаходилася між казначейством і прогімназією в будинку Бурчак-Абрамовича, цей будинок колись належав Бочковській.

В тому ж році молода імператриця подарувала для Острозької прогімназії набір нотних зошитів в гарній палітурці.

Известие о Св. Кирило-Мефодиевском Острожском братстве 1883-1884. Напечатано в типографии Никитина П.А. в Остроге.

В 1883 році в Кирило-Мефодіївську церкву був подарований кіот з мощами від сім'ї поета Козлова. Кіот передала братчиця Олександра Іванівна Козлова. Серед мощей знаходилися і нетлінні останки преподобного кн. Федора Острозького. 24 квітня 1884 року був призначений новий священик Кирило-Мефодіївської церкви Никанор Сізікевич.

Известие Кирило-Мефодиевского братства 1880-1884. Напечатано в типографии Глазунова в Петербурге 1885.

Статя «О 300 летнем юбилее первой библии, напечатанной в Остроге». Стаття написана на основі доповіді, напи-

саної священником Барановським. Саме святкування та молебень проводилися 6 грудня 1880 року.

В 1880 році було закінчено будівництво Олександро-Маріїнського притулку. Перший житель притулку був солдат з Брянщини, що відморозив собі ноги в битві на горі Шипка. Але цей солдат разом зі своєю дружиною постійно пив спиртні напої, тому вони виїхали до себе на Брянщину. Керівником притулку була Олександра Грязнова.

Отчёт Острожского св. Кирило-Мефодиевского братства за полугодие 1884 г. И первые месяцы 1885 года. Типография Никитина П.А. – Острог, 1885.

Известия Острожского Св. Кирило-Мефодиевского братства с мая до ноября 1886 года. Типография Глазунова И.И. – С.-Петербург, 1887.

1 жовтня 1886 року графиня Антоніна Блудова прислала до церкви св. Кирила та Мефодія ікону св. Лідії. Незадовго перед тим померла рідна сестра Антоніни Лідія.

Отчёт Острожского св. Кирило-Мефодиевского братства за 1888-1889 года. Типография И.Глазунова, 1889.

14 лютого 1889 року братством була замовлена ікона із зображенням ангелів «беплотных сил» та написом: «Огради ЕГО на всех путях ЕГО, Святыми Твоими Ангелы». Ікона була написана в честь спасіння імператорської родини на залізниці. В одному з непідписаних листів згадується, що один із чехів, який нещодавно (1888 року) прибув з Чехії, бачив на своїй батьківщині листи, які князь Федір Острозький писав до Яна Жижки [ст. 14]. 6 травня 1889 року петербурзькі братчики подарували в «странноприимный дом» копію з ікони Спаса Нерукотворного, оригінал якої знаходився в будинку Петра Першого в Петербурзі. Копія цієї ікони також знаходилася у вагоні, в якому їхала імператорська родина під час аварії поїзда.

Острожское св. Кирило-Мефодиевское православное церковное братство. Очерк его возникновения и деятельности. Материалы к истории Братства. 1864-1910 г.г. Составил Н.П.Быков, старший братчик, секретарь главного управления Братства. С.-Петербург, 1910. (ст.243) (кн. 7237)

Ст. 35 сказано, що Блудова померла 7 квітня 1891 року і мала тоді 78 років. Тобто народилася вона в 1813 році.

Ст. 86 В описі церкви говориться про те, що в правому іконостасі, присвяченому Федору Острозькому, в 1896 році розміщена була ікона Св. Катерини, авторства академіка Тюріна. Ця ікона була точною копією ікони, роботи Боровиковського, що знаходилася в Казанському соборі в Петербурзі.

Ст. 91 Ціль роботи училища ім. гр. Блудова — внушити місцевим дітям, що вони і їх предки — росіяни, що місцеві землі були колискою Росії.

Ст. 198 В 1905 році учениці подали директору петицію про відміну різних обмежень, що існують в училищі. 20 жовтня молодь з міста ввірвалася в училище та заманила з собою частину дівчат в собор на панахиду по убитих революціонерах. На подвір'ї училища були розклеєні революційні листівки. Проте це не вплинуло на навчальний процес, який відразу ж відновився. В 1904 році в училищі був організований лазарет.

Ст. 230. З 15 серпня 1907 року вчителем історії та географії працює кандидат богослів'я, колезький асесор Давид Іванович Бичковський. Вчителем малювання та чистописання з 15 грудня 1895 р. працює старший радник Василій Костянтинович Авер'янов, він закічив Строгановське училище технічного малювання. Бібліотекаркою була Надія Миколаївна Сумневич (з 22 березня 1895 р. по 8 травня 1897 р.), а займався господарськими справами братства мировий посередник Дмитро Гаврилович Яновський (з 22 березня 1895 р. по 20 січня 1897 р.)

Графиня А.Д. Блудова и Острожское братство. С.-Петербург (під редакцією І.П.Хрущова),1903. (кн. 4012)

Збірник постанов училища Блудової з 1866 по 1906 рр.

Повернення Межиріцького монастиря у православ'я було дуже великою подією на Волині. Адже Богоявленський собор в Острозі був тоді майже повністю зруйнований, і Свято-Троїцький храм Межиріча виявився найбільшою за розмірами православною святинею Острожчини. У зв'язку з поверненням церкви православним російським департамент Уділів подарував храму великий дзвін, на якому був вигравіруваний такий напис: "1871 р., жовтня 12 дня, в царствування Государя Імператора Олександра II відлитий цей дзвін в дар від департамента Уділів для Межирицької Троїцької церкви, поверненої в 1866 р. з тимчасового католицького захоплення. Відлитий на заводі А.П.Фінлянської у Москві. Ваги 107 пуд. 5 ф.". В "Історико-статистичному описі церков і приходів Волинської єпархії" Миколи Теодоровича сказано, що цей дзвін був відлитий на прохання відомої просвітниці, камер-фрейліни імператриці Марії Олександрівни — Антоніни Дмитрівни Блудової, яка саме в цей час розпочала перебудову колишнього монастиря капуцинів в Острозі на жіноче училище для православних дівчат, а костел цього монастиря перебудувала на православну церкву Кирила та Мефодія.

Графиня А.Д.Блудова переконала благочинного священика Костянтина Червінського віддати з Межиріцької церкви католицьким ксьондзам дзвін, вагою 55 пудів, який належав монахам-францисканцям. Костянтин Червінський погодився на це тільки з однією умовою, що графиня А.Д.Блудова дістане для церкви дзвін, вагою не менше 100 пудів. Графиня виконала цю умову. На дзвоні є зображення Св. Благовірного князя Олександра Невського, ікони Казанської Богоматері та Трійці Вітхого Завіту.

Протоієрей Костянтин Червінський помер у 1895 р. під час епідемії холери, і, як записано в архівних актах: "... на ньому епідемія припинилась". Наступний настоятель Межиріцького храму отець Костянтин Рогальський опікувався церквою до 1906 року. У 1898 р. за його розпорядженням проводились роботи по відновленню чудотворного образу і риз Межиріцької Богородиці. Близько 1900 р. художник Єрмаков розписав стіни храму. Величезні картини на біблійні сюжети були намальовані на стінах по ескізам розписів видатних російських художників Віктора Васнецова та Михайла Нєстєрова, які виконані за мотивами розписів у Володимирському соборі в Києві.

КАТАЛОГ ДОКУМЕНТІВ, пов'язаних з діяльністю училища ім. графа Д. Блудова (1865-1923 рр.), які знаходяться у фондах музею Острозької академії[1]

1. Атестат про закінчення навчального курсу Острозької жіночої гімназії ім. Блудова О.П. Коротинською. 23.06. 1920 р. III-Д 255

2. Атестація учениці підготовчого класу Острозької жіночої гімназії ім. Блудова Н. Бичковської за 1921/1922 рр. III-Д 239

3. Брошура під назвою «Воспитаницам гр. Д. И. Блудова от Попечительницы», 1 червня 1893 р., м. Київ. Типографія Вержиковського. III-Д 41

4. Виписка з двох духовних заповітів графині А.Д. Блудової, зроблених в петербурзьких нотаріусів М.І. Успенського 19 лютого 1876 р. та Н.М Каченовського 17 квітня 1886 р., затверджених до виконання окружним судом Петербурга 1891 р. III-Д 40

5. Відомість № 3 щодо винагороди за читання письмових класних і домашніх робіт, виданої викладачем Острозької жіночої гімназії ім. Блудова за 1921-1922 н.р. 5.10.1922 р. III-Д 180

6. Відомість отримання заробітної плати викладачів Острозької жіночої гімназії ім. Блудова за вересень 1918 р. III-Д 190

---

[1] В основному документи походять із архіву Давида Бичковського, викладача історії та географії школи ім.графа Блудова. Д.Бичковський був також останнім настоятелем Кирило-Мефодіївської церкви. Після смерті отця Давида архів перебував у домі його доньки Ніни. Після смерті Ніни Давидівни люди, яким залишився будинок, не розуміючи значення цих документів, частково спалили архів. Автору цеї розвідки вдалося викупити книги та документи разом із шафами. Серед паперів були не лише документи, що стосуються діяльності графині Блудової та Кирило-Мефодіївського братства, але й оригінальні листи з автографами князів Острозьких. Частину архіву було подаровано музею Острозької академії, а помянник князів Острозьких XVII ст. із церкви села Погорільці було передано до ОДІКЗ. В церкві с.Погорільці служив священником батько Давида Івановича — Іван Бичковський.

Д.Бичковський та вихованки училища ім. Д.М.Блудова

Вихованки жіночого училища ім. Д. М. Блудова

7. Відомість про п'ятирічні надбавки, недоотримані службовцями Острозької жіночої гімназії ім. Блудова за січень-липень 1919 р. III-Д 215

8. Відомість про Свято-Троїцьку церкву в с. Погорілець Волинської єпархії Дубенського уїзду за 1904. 1904 р., м. Острог. III-Д 237

9. Відомість тримання членів, викладачів та інших членів Острозького жіночого училища ім. графа Д.М. Блудова. III-Д 125

10. Відповідь на указ № 37 від 4.10. про порядок навчання і устрою в училищі: «Для комісії у справах російської школи в Польщі». 16.10.1921 р. III-Д 78

11. Довідка про місце проживання учениці Острозького жіночого училища ім. графа Д.М. Блудова Христини Козак в с. Вільгор. III-Д 105

12. Довідка про навчання І. Зеленіни в 7 класі Острозької жіночої гімназії ім. Блудова. III-Д 234

13. Довідка про навчання М. Кікєц в 4 класі Острозької жіночої гімназії ім. Блудова 14.11.1922р. III-233

14. Довідка про навчання М. Кінєц в 4 класі Острозької жіночої гімназії ім. Блудова. 14.11. 1922 р. III-Д 218

15. Довідка про навчання Маціганівської Н. С. в 2-му класі Острозької педагогічної школи в 1940/1941 н.р. 29 липня 1941 р., м. Острог. III-Д 253

16. Довідка, видана директором Острозької жіночої гімназії ім. Блудова для Л. Коцюбинської. III-Д 203

17. Довідка, що засвідчує навчання Зеленіни Івени в Острозькій російській жіночій гімназії ім. Блудова. 01.12. 1922 р. III-Д 174

18. Довідка, що засвідчує про навчання Іванової Н. в російській гімназії ім. Блудова в Острозі. 1922 р. III-Д 145

19. Довідка, що засвідчує про навчання Карліни Ельжбети в гімназії ім. Блудова в Острозі. 1922 р. III-Д 146

20. Довідки, видані лікарем С. Храневичем для учениць Острозької жіночої гімназії ім. Блудова. 1923р. III-Д 189.

21. Додаток до атестату Д. Ярмжевської, виданого Радою Волинського жіночого єпархіального училища 14.06. 1895 р. III-Д 262

22. Дозвіл директору Острозького жіночого училища ім. графа Д.М. Блудова на проведення лекцій. 21.11. 1922 р. III-Д 97

23. Дозвіл кураторії Волинського шкільного округу на складання іспитів А.Вельковській до 1-го класу Острозької жіночої гімназії ім. Блудова. 26.01.1923 р. III-Д 172

24. Документ про Кирило-Мефодіївське братство в Острозі. III-Д 79.

25. Документ щодо доплати російським школам в повіті. III-Д 143

26. Доповідь викладача гімназії О.Ленгевського для фінансової комісії. 30.01.1923 р. III-Д 118

27. Доручення Волинської духовної консисторії для священика Л. Радковського. 2.06. 1902 р. III-Д 127

28. Запрошення ксьондзу Рафальському від адміністрації Св. Кирило-Мефодіївського братства в Острозі взяти участь в комісії з обговорення релігійних предметів. 14.10. 1933 р. III-Д 177

29. Запрошення на батьківське зібрання 6/19. 11. 1923 р. Острозької жіночої гімназії ім. Блудова. III-Д 193

30. Запрошення на засідання комісії по будівництву приміщень училища графа Блудова щодо обговорення питання про дострокову платню підряднику А. Г. Пегінсу. м.Острог, 1914 р. III-Д 42

31. Заява директору Острозького жіночого училища ім. графа Д.М. Блудова від Андріївського про оплату навчання. 5.03. 1923 р. III-Д 119

32. Заява Л. Кулаковської в педагогічну раду Острозької жіночої гімназії ім. Блудова. 7.05. 1923 р. III-Д 210

33. Зведена відомість бажаючих вступити в 1921 н.р.в 7 клас Острозького жіночого училища ім. графа Д.М. Блудова. поч. XX ст. III-Д 85

34. Звернення «Міністерства віросповідання до кураторій шкільних округів щодо справи учнів від навчання». 2 грудня 1922 р. ІІІ-Д 212

35. Звернення директора Острозького жіночого училища ім. графа Д.М. Блудова до куратора шкільного волинського округу. 14.12. 1922 р. ІІІ-Д 88

36. Звернення директора Острозької жіночої гімназії ім. Блудова до кураторії Волинського шкільного округу. 03.02.1923 р. ІІІ-Д 173

37. Звернення директора Острозької жіночої гімназії ім. Блудова до кураторії Волинського шкільного округу з проханням дозволити скласти вступні іспити А.Вельковській. 23.01.1923 р. ІІІ-Д 175

38. Звернення до директора училища від центральної електричної станції. 26.03. 1919 р. ІІІ-Д 138.

39. Звернення до начальника пошти м. Острога. 6.12.1922 р. ІІІ- Д 201.

40. Звернення комісії у справах російської школи в Польщі до директора острозького училища ім. Блудова. ІІІ-Д 161

41. Звернення куратора Волинського шкільного округу до дирекції приватної російської гімназії ім. Блудова в Острозі. 18.11. 1922 р. ІІІ-Д 81

42. Звернення кураторії Волинського шкільного округу для дирекції приватних середніх закладів і державних гімназій та вчительських семінарій надіслати річні звіти. 1923 р. ІІІ-Д 186

43. Звернення кураторії волинського шкільного округу до дирекцій приватних шкіл. 10.12. 1922 р. ІІІ-Д 214 (а)

44. Звернення кураторії Волинського шкільного округу до дирекцій приватних шкіл та шкільних інспекторів з вимогою організації фізичного виховання учнів. 11.06 1923 р. ІІІ-Д 272

45. Звернення кураторії Волинського шкільного округу до дирекцій приватних шкіл та шкільних інспекторів з ви-

могою організації фізичного виховання учнів. 11.06 1923 р. III-Д 278

46. Звернення кураторії Волинського шкільного округу до дирекцій середніх шкіл у справі оплати за складання іспитів. 18.05. 1922 р. III-Д 289

47. Звернення кураторії Волинського шкільного округу до Острозької жіночої гімназії ім.. Блудова надіслати навчальний звіт. 7.07. 1923 р. III-Д 293

48. Звернення міністерства віровизнання до кураторії шкільних округів щодо справи звільнення учнів від навчання. 2.12.1922 р. III-Д 213

49. Звернення Острозької жіночої гімназії ім. Блудова до податкового інспектора. 26.05. 1923 р. III-Д 187

50. Звернення педагогічної ради Острозького жіночого училища ім. графа Д.М. Блудова до куратора шкільного волинського округу. 5.10.1922 р. III-Д 87

51. Звернення сестри милосердя С. Контандіус до Педагогічної Ради училища ім. Блудова. 2.11. 1922р. III-Д 130

52. Звіт 8-класної приватної жіночої гімназії ім. Блудова в Острозі на Волині за 1922-1923 навч. рр. III-Д 80

53. Звіт прибутків і витрат грошових сум і продуктів в Острозькому Св. Кирило-Мефодіївському братстві за 1924-1926 рр. III-Д 220

54. Зошит з диктантами учнів училища ім. Блудова в Острозі. Кін. XIX – поч. XX ст. III-Д 77

55. Інструкція наглядачу за приміщеннями та економу Острозького жіночого училища ім. графа Д.М. Блудова. III-Д 126

56. Касова книга Острозької жіночої гімназії ім. Блудова за 1920 р. III- Д 217

57. Квитанція № 1676 на дрова до сплати острозькою гімназією. 15.02. 1918 р. III-Д 64

58. Квитанція № 1678 Острозькому жіночому училищу ім. графа Д.М. Блудова на дрова. 15.02. 1918 р. III-Д 69

59. Квитанція № 104 на продукти, отримані жіночим графа Д.М. Блудова училищем від Хаскаля Файнштейна, 31 березня 1919 р. III-Д 20

60. Квитанція № 113 на продукти, отримані від торговця Блейхмана жіночим училищем ім.. Блудова в Острозі. 20.03. 1919 р. III-Д 67

61. Квитанція № 115 на продукти, отримані жіночим графа Д.М. Блудова училищем від Хаскаля Файнштейна, 4 квітня 1919 р. III-Д 18

62. Квитанція № 116 на продукти, отримані жіночим графа Д.М. Блудова училищем від Хаскаля Файнштейна, 1 квітня 1919 р. III-Д 19

63. Квитанція № 117 на продукти, отримані жіночим графа Д.М. Блудова училищем від Хаскаля Файнштейна, 9 квітня 1919 р. III-Д 17

64. Квитанція № 118 на продукти, отримані жіночим графа Д.М. Блудова училищем від Хаскаля Файнштейна, 10 квітня 1919 р. III-Д 16

65. Квитанція № 119 на продукти, отримані жіночим графа Д.М. Блудова училищем від Хаскаля Файнштейна, 14 квітня 1919 р. III-Д 10

66. Квитанція № 120 на продукти, отримані жіночим графа Д.М. Блудова училищем від Хаскаля Файнштейна, 24 квітня 1919 р. III-Д 9

67. Квитанція № 122 на продукти, отримані жіночим графа Д.М. Блудова училищем від Хаскаля Файнштейна, 29 квітня 1919 р. III-Д 8

68. Квитанція № 124 на продукти, отримані жіночим графа Д.М. Блудова училищем від Хаскаля Файнштейна, 9 травня 1919 р. III-Д 49

69. Квитанція № 131 на продукти, отримані жіночим графа Д.М. Блудова училищем від Хаскаля Файнштейна. 1919 р. III-Д 14

70. Квитанція № 132 на продукти, отримані жіночим графа Д.М. Блудова училищем від Хаскаля Файнштейна, 25 травня 1919 р. III-Д 15

71. Квитанція № 133 на продукти, отримані жіночим графа Д.М. Блудова училищем від Хаскаля Файнштейна. 1919 р. III-Д 13

72. Квитанція № 134 на продукти, отримані жіночим графа Д.М. Блудова училищем від Хаскаля Файнштейна. III-Д 12

73. Квитанція № 1677 Острозькому жіночому училищу ім. графа Д.М. Блудова на купівлю дров. 15.02.1918 р. III-Д 72

74. Квитанція № 1680 про дрова Острозькому жіночому училищу ім. графа Д.М. Блудова. 15.02. 1918 р. III-Д 86

75. Квитанція № 1681 жіночому училищу ім.. Д.Г. Блудова. 15.02. 1918 р. III-Д 65

76. Квитанція № 1682 Острозькому жіночому училищу ім. графа Д.М. Блудова на купівлю дров. 15.02.1918. III-Д 70

77. Квитанція № 1683 Острозькому жіночому училищу ім. графа Д.М. Блудова на купівлю дров. 15.02.1918 р. III-Д 76

78. Квитанція № 2289, видана комітетом Пд..-Зх. Фронту Всеросійського Земського Союзу для директора Острозького жіночого училища ім. графа Д.М. Блудова. 22.08. 1916 р. III-Д 131

79. Квитанція № 4 державного хлібного бюро про сплату коштів за муку Острозьким училищем. 5. 11. 1918 р. III-Д 108

80. Квитанція № 45 на продукти, отримані від торгівця Блейхмана. 12.02.1919 р. III-Д 57

81. Квитанція № 78 на продукти, отримані від торговця Блейхмана жіночим училищем ім.. Блудова в Острозі. 24.02. 1919 р. III-Д 75

82. Квитанція удільного відомства № 11, видана для острозького училища за сплату коштів за дрова. 17.01.1917 р. III-Д 110

83. Квитанція удільного відомства № 17, видана для острозького училища за сплату коштів за дрова. 1.02.1916 р. III-Д 109

84. Квитанція удільного відомства № 452, видана для острозького училища за сплату коштів за дрова. 22.12 1916 р. III-Д 111

85. Конверт від листа до графині А. Д. Блудової від імператриці Катерини. 18/30 грудня, м. Петербург. III-Д 223

86. Копія атестата учениці 7-го класу училища графа Блудова Даненкович К.П. III-Д 11

87. Копія виписки з нотаріального духовного заповіту Семена Федоровича Солнцева. 1912 р. м.Острог III-Д 21

88. Копія забезпечення державою маєтку Острозького Св. Кирило-Мефодіївського братства, подана старостою м. Острога. 1923 р. III-Д 194

89. Копія квитанції, адресованої у казначейство м. Києва по будівництву нового класу училища графа Блудова. 23 липня 1913 р. III-Д 44

90. Копія контракту між Острозькою Св. Кирило -Мефодіївською братською школою та Д. І. Бичковським про оренду земельного наділу, який належить церкві. 1926 р. III-Д 238.

91. Копія контракту, заключена між Св. Кирло-Мефодіївською церквою і М. Дубинським про оренду ним водяного млина, що належить церкві. 1918 р. III-Д 214

92. Лекція Д. Бичковського про забудову Острога та заселення України, прочитана Д. Бичковським в Острозькому жіночому училищі ім. Блудова. III-Д 274

93. Лекція з історії України 16-18 ст. (поч. 18 — 1758 рр.), прочитана Д. Бичковським в Острозькому жіночому училищі ім. Блудова. III-Д 295/8

94. Лекція з історії України 16-18 ст. (1620-1630 рр.),прочитана Д. Бичковським в Острозькому жіночому училищі ім. Блудова. III-Д 295/2

95. Лекція з історії України 16-18 ст. (1632-1648 рр.),прочитана Д. Бичковським в Острозькому жіночому училищі ім. Блудова. III-Д 295/3

96. Лекція з історії України 16-18 ст. (1681-1687 рр.) та про церковне життя, прочитана Д. Бичковським в Острозькому жіночому училищі ім. Блудова. III-Д 295/6

97. Лекція з історії України 16-18 ст. (1765-1768), прочитана Д. Бичковським в Острозькому жіночому училищі ім. Блудова III-Д 295/9

98. Лекція з історії України 16-18 ст. (1771-1785 рр.), прочитана Д. Бичковським в Острозькому жіночому училищі ім. Блудова. III-Д 295/10

99. Лекція з історії України 16-18 ст. (гетьманування І. Мазепи), прочитана Д. Бичковським в Острозькому жіночому училищі ім. Блудова. III-Д 295/7

100. Лекція з історії України 16-18 ст. прочитана Д. Бичковським в Острозькому жіночому училищі ім. Блудова. III-Д 295/4

101. Лекція з історії України 16-18 ст., прочитана Д. Бичковським в Острозькому жіночому училищі ім. Блудова. III-Д 295/5

102. Лекція по історії Росії, прочитана Д. Бичковським в Острозькому жіночому училищі ім. Блудова. III-Д 268

103. Лекція по історії України 17-18-го ст., прочитана Д. Бичковським в Острозькому жіночому училищі ім. Блудова. III-Д 295/1

104. Лекція про «смутні часи» в Росії, прочитана Д. Бичковським в Острозькому жіночому училищі ім. Блудова.

105. Лекція про варяго-руське питання, прочитана Д. Бичковським в Острозькому жіночому училищі ім. Блудова III-Д 264

106. Лекція про війну Росії з Францією, прочитана Д. Бичковським в Острозькому жіночому училищі ім. Блудова 8.04. 1912. III-Д 269

107. Лекція про колонізацію Задніпров'я, утворення козацтва та перші козацькі війни, прочитана Д. Бичковським в Острозькому жіночому училищі ім. Блудова. III-Д 267

108. Лекція про М. Гоголя, прочитана Д. Бичковським в Острозькому жіночому училищі ім. Блудова. 12.04. 1909 III-Д 271

109. Лекція про Міланський едикт, прочитана Д. Бичковським в Острозькому жіночому училищі ім. Блудова. III-Д 265

110. Лекція про першодрукаря І. Федорова та розвиток книгодрукування, прочитана Д. Бичковським в Острозькому жіночому училищі ім. Блудова. III-Д 275

111. Лекція про роздроблення Польщі (13-14 ст.), поляків в Угорщині та Прусії, прочитана Д. Бичковським в Острозькому жіночому училищі ім. Блудова. III-Д 270

112. Лекція про російську науку, прочитана Д. Бичковським в Острозькому жіночому училищі ім. Блудова. III-Д 263

113. Лекція про слов'янство, прочитана Д. Бичковським в Острозькому жіночому училищі ім. Блудова. III-Д 273

114. Ленгевський А. С., Марківський Д.В. Акт господарського управління Острозького жіночого училища графині Блудової. 3 грудня 1920 р. III-Д 56

115. Лист адміністратора Острозького Св. Кирило-Мефодіївського братства Ю. Беньковського до земського віділу у Рівному. 1933 р. III-Д 182

116. Лист адміністрації волинського шкільного округу до Острозького жіночого училища ім. графа Д.М. Блудова у справі шкільної статистики. 8. 03. 1922 р. III-Д 113

117. Лист Анни Чеховської в канцелярію Острозької жіночої гімназії ім. Блудова від 9.01. 1923 р. III-Д 229

118. Лист Анні Чеховській з Острозької жіночої гімназії ім.. Блудова щодо умов прийому на навчання в 5 клас її дочки. Лютий 1923 р. III-230

119. Лист вчительки С. Комстадіус до протоієрея Острозького жіночого училища ім. графа Д.М. Блудова. 13. 10. 1922 р. III-Д 135

120. Лист вчительки С. Комстадіус до протоієрея Острозького жіночого училища ім. графа Д.М. Блудова. 22.06. 1922 р. III-Д 137

121. Лист вчителя Юрчинського до матері учениці училища О. Рудницької. III-Д 53

122. Лист голови острозького удільного тюремного відділу до настоятеля острозького собору протоієрея Гапановича. 8.08. 1911 р. III-Д 132

123. Лист голови ради Кирило-Мефодіївського братства в Острозі до протоієрея М. Кроткевича. 15.06. 1920 р. III-Д 122

124. Лист директора Острозького жіночого училища ім. графа Д.М. Блудова до командира 19 волинського полку з проханням дозволити виступ польського оркестру на балу в гімназії 19.12. III-Д 93

125. Лист директора Острозької жіночої гімназії ім. Блудова до кураторії волинського шкільного округу в м. Рівне. 1.02.1924. III-Д 202

126. Лист директора Острозької жіночої гімназії ім. Блудова до острозького повітового старости. III-Д 185

127. Лист директора Острозької жіночої гімназії ім. Блудова до повітового староства в м. Острозі. 1.02. 1923 р. III-Д 205

128. Лист директора Острозької жіночої гімназії ім.. Блудова до кураторії Волинського шкільного округу. 4.01. 1922 р. III-Д 290

129. Лист директора Острозької жіночої гімназії ім. Блудова до магістра м. Острога. 1922 р. III-Д 282

130. Лист до графині А. Блудової від великої княгині Катерини. 18/30 грудня ???? р. м. Петербург. III-Д 221

131. Лист до графині А. Блудової від великої княгині Катерини. 18/30 грудня ???? р. м. Петербург III-Д 222

132. Лист до графині Блудової. 3.02. 1835 р. III-Д 286

133. Лист до директора Острозької жіночої гімназії ім. Блудова у справі винаймання оркестру. 16.12. 1922 р. III-Д 207

134. Лист до директора Острозької жіночої гімназії ім. Блудова з книгарні Венде в м. Варшаві. 26.11. 1922 р. III-Д 277

135. Лист до настоятеля Острозької братської церкви від 18. 12.1924 р. III-Д 211

136. Лист до отця Венедикта. III-Д 154

137. Лист до отця протоієрея Острозького Св. Кирило-Мефодіївського братства. 11.03.1885 р. III-Д 165

138. Лист до ради Острозького Св. Кирило-Мефодіївського братства до присяжного повіреного В.О. Савкукома від 8.10. 1923 р. III-Д 225

139. Лист Є. Волотинської до отця Венедикта. 2 січня III-Д 209

140. Лист з Острозької жіночої гімназії ім. Блудова до видавництва «Наука» у Варшаві від 5.09. 1922 р. III-Д 231

141. Лист земського комісара А. Борсуковського до адміністратора Острозького Св. Кирило-Мефодіївського братства. 18.05. 1933р. III-Д 183

142. Лист К. Брюлова до графині Блудової. III-Д 287

143. Лист комісії у справах російської школи в Польщі до Острозької жіночої гімназії ім. Блудова від 18.03.1922 р. III-Д 219

144. Лист кураторії Волинського шкільного округу для дирекції Острозької жіночої гімназії ім. Блудова.17.01. 1923 р. III-Д 192

145. Лист кураторії Волинського шкільного округу дирекції Острозької жіночої гімназії ім. Блудова щодо справ Е. Качаровської та Полєтаєвої. 6.12.1921 р. III-Д 206

146. Лист Л. Леонович до Іларіона О. Шепеля. 24.09. 1923 р. III-Д 117

147. Лист Л. Леонтович до директора Острозького чого училища ім. графа Д.М. Блудова. 20.04.1923 р. III- Д 120

148. Лист настоятеля Богородицької церкви в м. Дубровиця П.Калагановича до отця Венедикта, настоятеля Острозького Св. Кирило-Мефодіївського братства. III-Д 160

149. Лист О. Воронкової до директора Острозької жіночої гімназії ім. Блудова отця Венедикта. III-Д 257

150. Лист Острозького жіночого училища ім. графа Д.М. Блудова в м. Луцьк. 31.08. 1922 р. III-Д 115

151. Лист протоієрея Анамія до отця Венедикта в м. Острог. 22.01. 1923 р. III-Д 228

152. Лист С. Комстадіус до протоієрея училища ім. Блудова. 12.09. 1922 р. III-Д 134

153. Лист С. Павчинської до Острозької жіночої гімназії ім. Блудова. 5.05.1923 р. III-Д 208

154. Лист священика О. Корніцького до директора Острозької жіночої гімназії ім. Блудова. 31.10.1922 р. III-Д 258

155. Лист Сокольцева, представника в Польщі Педагогічного бюро у справах середньої і нижчої школи за кордоном, до директора Острозької жіночої гімназії ім. Блудова. 13.09.1926. III-Д 178.

156. Лист Тетяни Прибільської до вчительки училища Олени Григорівни. III-Д 73

157. Листи настоятелю церкви острозького Кирило-Мифодіївського братства від командира 128-го піхотного Старооскольського полку. 4 листопада 1891 р., м. Заславль. III-Д 133

158. Лист-кореспонденція протоієрея Арсенія Бордоговського до протоієрея Бенедикта Ієронімовича. 14.10. 1922 р. III- Д 102

159. Листок з рецептами. III-Д 241

160. Листок з рецептами. III-Д 243

161. Листок з рецептами. III-Д 244

162. Листок з рецептами. III-Д 256

163. Нагородження нагородами I ступеня в 1900 р. учениць Острозького жіночого училища графа Д.М. Блудова. 1900 р. III-Д 7

164. Накладна комітету південно-західного фронту Всеросійського земського союзу, видана директору Острозького жіночого училища ім. графа Д.М. Блудова. 22.08. 1916 р. III-Д 107.

165. Облік земель Острозького Св.Кирило-Мефодіївського братства. III-Д 164

166. Перелік інвентарю Острозької російської жіночої гімназії ім. Блудова. III-Д 167

167. Перелік інформації, яку повинен передати державний службовець для дирекції жіночої гімназії ім. Блудова виконуючи свої обов'язки, дитина якого навчається в гімназії.1923 р. III-Д 162

168. Перелік книг, пропонованих училищу виписувати з магазину польсько-російського видавництва «Rossica». 31 серпня 1922 р. III-Д 61

169. Перелік речей, які залишились в будинку Острозької жіночої гімназії ім. Блудова. 25.09. 1924 р. III-Д 285

170. Перша виписка нотаріального акту, завірена Острозьким нотаріусом М. Висоцьким, про надання В. Савицькому прав розпоряджатися і завідувати маєтком Св. Кирило-Мефодіївського братства. 25.09.1923 р. III-Д 259

171. Повідомлення № 1024 для Острозького жіночого училища ім. графа Д.М. Блудова від острозької центральної електричної станції. 28. 04.1919 р. III-Д 140

172. Повідомлення № 185 для Острозького жіночого училища ім. графа Д.М. Блудова від острозької центральної електричної станції. 29.08.1919 р. III-Д 141

173. Повідомлення № 4439 для Острозького жіночого училища ім. графа Д.М. Блудова від острозької центральної електричної станції. 31. 01.1919 р. III-Д 142

174. Повідомлення № 826 для Острозького жіночого училища ім. графа Д.М. Блудова від острозької центральної електричної станції. 26. 03.1919 р. III-Д 139

175. Повідомлення адміністрацією шкільного волинського кругу дирекції приватних гімназій про внесення доповнень до шкільного циркуляру. 30. 05. 1922 р. III-Д 114

176. Повідомлення вчителю С.Хралєвічу про тимчасове виконання ним обов'язків директора Острозької жіночої гімназії ім. Блудова Острозького Св. Кирило-Мефодіївського Братства. 1923 р. III-Д 171

177. Повідомлення директора Острозької жіночої гімназії ім. Блудова до кураторії Волинського шкільного округу щодо справи фізичного виховання учнів. III-Д 284

178. Повідомлення директору Острозького жіночого училища ім. графа Д.М. Блудова П. Туркевичу про дозвіл на проведення загальних шкільних зборів. 14.11. 1922. III-Д 99

179. Повідомлення директору Острозького жіночого училища ім. графа Д.М. Блудова від вчительки В. Палькової про її звільнення. 30.01. 1923 р. III-Д 103

180. Повідомлення директору училища про переведення вчительки Емілії Качоровської в іншу школу. 2.09. 1922 р. III-Д 96

181. Повідомлення дирекції Острозької жіночої гімназії ім. Блудова від куратора Волинського шкільного округу щодо справ учениць О.Вишневецької та Г. Нікончук. 12.01.1923 р. III-Д 176

182. Повідомлення дирекції училища про невнесення змін до циркуляру. 29.12. 1922 р. III-Д 94

183. Повідомлення дирекції училища про пересилання циркуляру куратора волинського шкільного округу. 19.06. 1922 р. III-Д 95

184. Повідомлення інспектора міністерства фінансів в м. Острозі для Острозької жіночої гімназії ім. Блудова про зміни у стягуванні податку. 1923 р. III-Д 195

185. Повідомлення інспектора міністерства фінансів до Острозької жіночої гімназії ім. Блудова про зміни при стягуванні податку. 1923 р. III-Д 200

186. Повідомлення інспектора міністерства фінансів Марковського для Острозької жіночої гімназії ім. Блудова. 4.03.1923 р. III-Д 197

187. Повідомлення кураторії Волинського шкільного округу для дирекції приватних середніх закладів даної округи про відзначення 450-ї річниці з дня народження М. Коперніка. III-Д 184

188. Повідомлення кураторії Волинського шкільного округу для дирекції приватних середніх закладів Воли-

ні про видавництво книги «100-та річниця великих діячів Франції». 1923 р. III-Д 191

189. Повідомлення кураторії Волинського шкільного округу для дирекцій приватних російських гімназій про термін святкових канікул. III-Д 188

190. Повідомлення кураторії волинського шкільного округу для дирекцій державних і приватних гімназій. 24 березня 1923 р., м. Рівне. III-Д 198

191. Повідомлення кураторії Волинського шкільного округу для дирекцій приватних російських та державних гімназій і вчительських семінарій про висилання їм певної суми грошей. 1923р. III — Д 199

192. Повідомлення кураторії Волинського шкільного округу для дирекцій приватних середніх шкіл про необхідність пересилання лікарських звітів. 27.06. 1922 р. III-Д 292

193. Повідомлення кураторії Волинського шкільного округу до дирекцій приватних російських шкіл у справі створення екзаменаційної комісії. 22.03. 1923 р. III-Д 280

194. Повідомлення кураторії Волинського шкільного округу до дирекцій приватних російських шкіл у справі діяльності та функцій шкільних лікарів. III-Д 281

195. Повідомлення майора острозького полку до директора Острозького жіночого училища ім. графа Д.М. Блудова. 19.12. 1922 р. III-Д 129

196. Повідомлення Міністерства релігійного віровизнання і публічного освячення до кураторії Волинського шкільного округу щодо святкових вихідних для учнів православного віросповідання та відповідь кураторії. 28.09.1923 р. III-Д 163

197. Повідомлення Міністерства релігійного віровизнання і публічного освячення до кураторії Волинського шкільного округу щодо святкових вихідних для учнів гімназії. 02.12.1922 р. III-Д 166

198. Повідомлення настоятелю братської Кирило-Мефодіївської церкви від Волинської духовної консисторії. 9.02.1929 р. III-Д 124

199. Повідомлення Острозької жіночої гімназії ім. Блудова для кураторії Волинського шкільного округу в м. Рівне щодо фізичного вихованя учнів. 11. 02. 1923. III-Д 196

200. Повідомлення про історичні акти та їх дослідження. III-Д 251

201. Повідомлення про російську культуру. III-Д 254

202. Повідомлення управління приватних середніх і загальних шкіл про надання польського громадянства вчителям острозьких староств. 28.03. 1922 р. III-Д 92.

203. Пожертва продуктів харчування училищу від острожна. III-Д 62.

204. Посвідчення директора Острозького жіночого училища ім. графа Д.М. Блудова. 6.12.1922 р. III-Д 89

205. Постанова комісії по розкріпаченню щодо справи Якова Свинарчука 30 квітня 1931 р., м. Острог. III-Д 260

206. Приложение к атестату, выданному от Острожского Женского Графа Димитрия Николаевича Блудова Училища. III-Д 1

207. Пропозиція настоятелю церкви Св. Кирило-Мефодіївського братства в Острозі Д. Бичковському прибути в м. Кременець. 8. 08. 1930 р. III-Д 98

208. Протокол № 5 засідання Господарського управління Острозького жіночого училища. III-Д 60

209. Протокол засідання комісії з питань переопрацювання таблиці уроків училища ім. Блудова в Острозі. 22.01.1922 р. III-Д 153

210. Протокол засідання комісії у справах проведення реєстрації та документації інвентаря Острозької жіночої гімназії ім. Блудова. 5.03. 1923р. III-Д 181

211. Протокол засідання ради Острозького Св. Кирило-Мефодіївського від 25(12) квітня 1928 р. III-Д 249

212. Протокол засідання ради Острозького Св. Кирило-Мефодіївського братства від 14(1) червня 1925 р. III-Д 226

213. Протокол засідання ради Острозького Св.Кирило-Мефодіївського братства. 12.06.1925 р. III-Д 170

214. Протокол засідань узгоджувальної комісії училища ім.Блудова в Острозі. 05.12.1920 р. III-Д 152

215. Протокол зібрання ради Острозького Св. Кирило-Мефодіївського братства. 14.06.1925 р. III-Д 168

216. Прохання А. Пеньковського до Педагогічної ради Острозького жіночого училища ім. графа Д.М. Блудова 21.01. 1923 р. III-Д 121

217. Прохання А.Я. Мимаковського до директора гімназії ім. Блудова. 12 грудня 1922 р. III-Д 54

218. Прохання Б. Скабинської до Педагогічної ради Острозького жіночого училища ім. графа Д.М. Блудова про відстрочку оплати коштів за навчання. 5.05. 1923 р. III-Д 123

219. Прохання В.В. Коштеля до Педагогічної Ради училища ім. Блудова в Острозі знизити плату за навчання. 21.12.1922 р. III-Д 158

220. Прохання вдови О. Пудловської в Педагогічну раду училища графа Блудова. 31 жовтня 1922 р. III-Д 50

221. Прохання вчительки С. Комстадіус до опікунської ради Острозького жіночого училища ім. графа Д.М. Блудова про компенсацію витрат . 22.12.1922 р. III-Д 136

222. Прохання вчителя Велико-Мощанської церковно-приходської школи І. Поляковського до директора Острозької жіночої гімназії ім. Блудова про прийнятя дочки Надії в училище на державне утримання. 20.06.1896 р. III-Д 250

223. Прохання Д. Новицького в Педагогічну раду училища ім. Блудова. 4 листопада 1923 р. III-Д 55

224. Прохання жителя Острога Д. Андріївського щодо оплати за навчання дочок в училищі графа Блудова III-Д 52

225. Прохання жителя с. Круголець до директора училища ім. Блудова в Острозі звільнити від сплати додаткових коштів ученицю 2-го класу Антоніну Пізель. 1923 р. III-Д 156

226. Прохання за протоієрея Юрія Гапановича від директора училища Осодора Буткевича. 7 липня 1911 р.м. Острог. III-Д 25

227. Прохання К. Андрієвської до директора Острозької жіночої гімназії ім. Блудова відстрочити плату за навчання в училищі її дітей. 23.03.1923 р. III-Д 252

228. Прохання К.Ф. Зеленіна до Острозької російської гімназії ім. Блудова про звільнення від сплати вступного внеску для його дочки. 19.011923 р., III-Д 157

229. Прохання Л. Леонтович до директора Острозької жіночої гімназії ім. Блудова. м. Дубровиця, 1923 р. III-Д 179

230. Прохання М.Новоселецької учениці 7-го класу до Педагогічної Ради училища ім.Блудова про звільнення її від оплати навчання. 01.02.1923 р. III-Д 148

231. Прохання М.Р.Куцевич прийняти її дочку Євгенію в 1-ий клас гімназії ім..Блудова в Острозі. 19.03 1923 р. III-Д 147

232. Прохання Р. Ганс, учениці 4-го класу до Педагогічної Ради училища ім. Блудова в Острозі знизити плату за навчання. 22.12.1922 р. III-Д 159

233. Прохання С.В. Томашевської до директора Острозької жіночої гімназії. 2 листопада 1922 р. III-Д 51

234. Прохання спілки резервних офіцерів м. Острога до педагогічної ради Острозької жіночої гімназії ім. Блудова. 2.10. 1922р. III-Д 283.

235. Рапорт настоятеля острозької Кирило-Мефодіївської церкви щодо складання її літопису. 31.01.1895 р. III-Д 169

236. Рахунок № 325, виданий для Острозького жіночого училища ім. графа Д.М. Блудова видавництвом «Наука». 21.09. 1922 р. III-Д 104

237. Рахунок № 162 на продукти, отримані від Хан Гільбурда. 14.06.1919 р. III-63

238. Рахунок № 163 з лавки Мошки Горенштейна Острозькому жіночому училищу графа Д.М. Блудова від м. Острог. 25 березня 1919 р. III-Д 5

239. Рахунок № 163 з лавки Мошки Горенштейна Острозькому жіночому училищу графа Д.М. Блудова від м. Острог. 25 березня 1919 р. (копія) III-Д 6

240. Рахунок № 1677 для приватного російського середнього училища ім. Блудова. 26.09.1922 р. III-Д 59

241. Рахунок № 172 з лавки Мошки Горенштейна Острозькому жіночому училищу графа Д.М. Блудова. 9 квітня і 14 серпня 1919 р., м. Острог. III-Д 2 (копія)

242. Рахунок № 173 Острозькому жіночому училищу ім. Блудова від жителя м. Острога Хайма Кіценгольца. 8.04. 1919 р. III-Д 216

243. Рахунок № 175 для Острозького жіночого училища ім. графа Д.М. Блудова від жителя Семена Зілінського. 15.04. 1919 р. III-Д 90

244. Рахунок № 176 для Острозької жіночої гімназії ім. Блудова від Семена Зілінського від 26.06. 1919 р. III-Д 235

245. Рахунок № 183 для Острозького жіночого училища від жителя м. Острога Климатицького. 15.04. 1919 р. III-Д 58

246. Рахунок № 184 Острозькому жіночому училищу ім. графа Д.М. Блудова від Е. Оболончик. III-Д 66

247. Рахунок № 189 Острозькому жіночому училищу графа Д.М. Будова торговця Г. Блейхмана. 23 липня 1919 р., м. Острог. (містить в собі оригінал і копію) III-Д 4

248. Рахунок №145 для училища ім.Блудова в Острозі від Хаскаля Файнштейна. 28.08.1919 р. III-Д 144

249. Рахунок для пансіону Острозького жіночого училища ім. графа Д.М. Блудова від книжного магазину Н. Карепеншпана. III-Д 91

250. Рахунок з лавки Мошки Горенштейна Острозькому жіночому училищу графа Д.М. Блудова. 9 квітня і 14 серпня 1919 р., м. Острог. III-Д 3

251. Рахунок на канцелярні потреби Острозькому жіночому училищу ім. графа Д.М. Блудова. 6.09.1922 р. III-Д 71

252. Рахунок Острозькій жіночій гімназії ім. Блудова від каменяра Хайма Нісенгольця. III-Д 232

253. Рахунок Острозькому жіночому училищу графа Д.М. Блудова від торговця Хаскаля Файнштейна. 14 липня 1919 р. м.Острог. III-Д 22 (копія) III-Д 23 (оригінал)

254. Рахунок просфор з 8-го червня по 19-те жовтня 1914 р. 21 жовтня 1914 р., м. Острог. ІІІ-Д 224

255. Рецепт Ванільних мазурок. ІІІ-Д 245

256. Рецепти тортів, п. XX ст., м. Острог. ІІІ-Д 240

257. Рецепти тортів. ІІІ-Д 242

258. Розписка острозької розрахункової каси про отримання коштів від Острозького жіночого училища ім. графа Д.М. Блудова. 6.10. 1922 р. ІІІ-Д 112

259. Свідоцтво опікунської Ради Острозького жіночого училища ім. графа Д.М. Блудова. 4.05. 1923 р. ІІІ-Д 116

260. Свідоцтво про видачу Д. Бичковському його свідоцтва про народження і хрещення. 28 липня 1920 р. ІІІ-Д 227

261. Свідоцтво про навчання А. Балюк в Острозькій жіночій гімназії ім. Блудова з 4.01. 1906 р. по 15.10. 1907 р. ІІІ-Д 248

262. Свідчення про отримання Хамом Пісенгалем коштів за відповідні проведені роботи в Острозькому жіночому училищі ім. графа Д.М. Блудова. 2. 10. 1919 р. ІІІ-Д 101

263. Свідчення Стефана Проніна про постачання Острозькому жіночому училищу ім. графа Д.М. Блудова продуктів і коштів на утримання своєї дочки. 27.11. 1922 р. ІІІ- Д 100

264. Список осіб, бажаючих купити цукор, м. Острог, п. XX ст. ІІІ-Д 155

265. Список пенсіонерів та службових осіб Острозької жіночої гімназії ім. Блудова. 1916 р. ІІІ-Д 261

266. Список учнів гімназії ім.Блудова в Острозі, які не допущені до уроків за несплату боргів за навчання за 1922 р. 1922 р. ІІІ-Д 149

267. Список учнів Острозької приватної російської гімназії ім. Блудова за 1923-1926 р. ІІІ-Д 204

268. Список учнів училища, які не допускаються до навчання через його неоплату. 1922 р. ІІІ-Д 68

269. Справка про закінчення Н. С. Мацігановською 2-го курсу Острозького педагогічного училища в 1941 р. 10 липна 1947 р., м. Острог. ІІІ-Д 236

270. Справка про купівлю дров Острозьким жіночим училищем графа Д.М.Блудова. кінець XIX ст. III-Д 24

271. Стаття з газети «Наша жизнь». «Острог на Волыни», 13 серпня 1929 р., м. Вільно. III-Д 35

272. Стаття з газети «Наше Время». «Дело Протоиерея Давида Бычковского», 31 травня 1931 р., м. Вільно. III-Д 39

273. Стаття з газети «Наше Время». «Передача Острожской церкви католическому духовенству», 25 березня 1931 р., м. Вільно. III-Д 38

274. Стаття з газети «Руский голос». «Отобрание храмов в Остроге», 16 березня 1930 р., м. Львів. III-Д 34

275. Стаття з газети «Слово». «Кончина Протоієрея Давида Бычковского», 4 квітня 1937 р., м. Варшава. III-Д 33

276. Стаття з газети. «Еще о высылке священника Д. Бычковского», поч. XX ст. III-Д 30

277. Стаття з газети. «Из путевого альбома», 1 вересня 1920 р. III-Д 27

278. Стаття з газети. «К отобранию острожского храма». Невідомий автор під псевдонімом «Острожанин», 6 квітня 1930 р., м. Львів. III-Д 29

279. Стаття з газети. «Обзор печати (Острог и острожское братство)», к. XIX — п. XX ст. III-Д 32

280. Стаття з газети. «Печальная история», 30 березня 1930 р., м. Варшава. III-Д 28

281. Стаття з газети. «Славянский спор» В. Венцеславського, 28 жовтня 1930 р. III-Д 31

282. Страхова карта № 92861 Бичковської Дарії, 28 лютого 1928 р., м. Львів. III-Д 106

283. Таблиця уроків, які викладалися в жіночому училищі ім.Блудова в Острозі. III-Д 151

284. Трудова угода між господарським управлінням Острозького жіночого училища ім. графа Д.М. Блудова механіком К.С. Винярчуком. 22.11. 1918 р. III-Д 128

285. Трудова угода, укладена між господарським відділенням училища ім. Блудова та жителем Острога Лейбі Хосідом. 07.02.1919 р. III-Д 150

286. Указ Його Імператорської Величності, Самодержавця Всеросійського з Волинської духовної консисторії Благочинному ієрею Юлію Гапановичу, червень-липень 1911 р. III-Д 26

287. Указ Його Імператорської Величності, Самодержавця Всеросійського з Волинської духовної консисторії Благочинному Протоієрею Миколаю Кроткевичу, 9 червня 1909 р. III-Д 36

288. Указ Його Імператорської Величності, Самодержавця Всеросійського з Волинської духовної консисторії Благочинному ієрею Юлію Гапановичу, 9 червня 1909 р. III-Д 37

289. Формула вирахунку для Пасхи «Створена математиком Гацеолі». 14 квітня 1910 р., м. Острог. III-Д 247

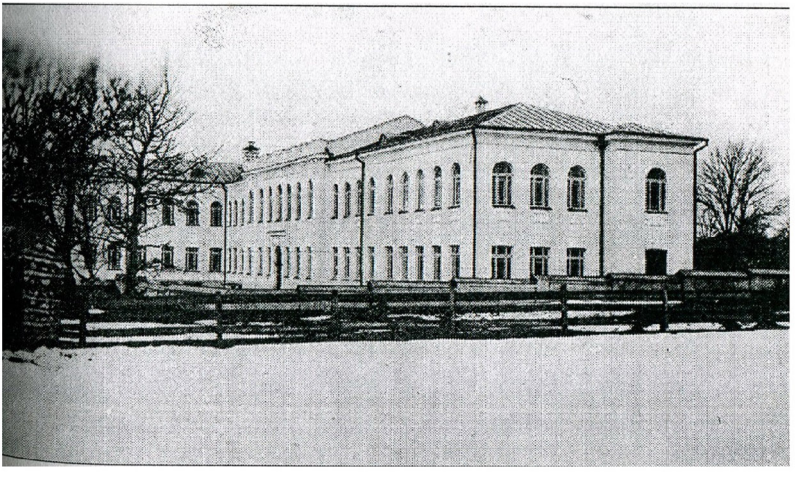

Новий корпус жіночого училища ім. графа Д. Блудова (фото поч. XX ст.)

У 1866 році видатний український історик і культурний діяч Михайло Максимович написав до графині Блудової відкриті "Листи про князів Острозьких", де розглядав діяльність представників цього князівського роду.

М. Максимович — український вчений-енциклопедист, перший ректор Київського університету. Обґрунтував походження князів Острозьких від турово-пінської лінії нащадків Ярослава Мудрого, версію, поставлену під сумнів наступними поколіннями дослідників. Лейтмотивом всіх листів була думка про видатну роль князів Острозьких в історії України і значення м. Острога як політичного і культурного центру середньовіччя.

М. Максимович і раніше цікавився історією Волині й, зокрема, Острога. У 1841 р. в "Киевлянине" видав "Два письма князя Острожского". У 1847 р. в "Чтениях" ОИДР надрукував статтю Я. Перлштейна "Описание города Острога".

Оскільки «Листи про князів Острозьких графині Блудовій» вже стали бібліографічною рідкістю, тому пропонуємо читачам репринтне відтворення книги.

ПИСЬМА

О

КНЯЗЬЯХЪ ОСТРОЖСКИХЪ.

Остатки Острожскаго Замка

1866.

ПИСЬМА

о

КНЯЗЬЯХЪ ОСТРОЖСКИХЪ

КЪ ГРАФИНѢ А. Д. БЛУДОВОЙ

МИХАИЛА МАКСИМОВИЧА.

КІЕВЪ.
Въ типографіи Федорова.
1866.

106

ПИСЬМА О КНЯЗЬЯХЪ ОСТРОЖСКИХЪ

къ графинѣ А. Д. Блудовой.

—

ПИСЬМО ПЕРВОЕ.

Вашимъ попеченіемъ началось и устроется *Острожское Кирилло-Меѳодіевское Братство*... Уже можно привѣтствовать Волынскую землю съ этимъ благотворнымъ для нея учрежденіемъ, и нельзя не пожелать прочнаго бытія и полнаго разцвѣта новому Православно-русскому братству, собирающемуся во имя святыхъ Первоучителей Славянскихъ, которые и „сами были *Славяне*", по замѣчанію стараго лѣтописца Южнорусскаго. Да будетъ же Острожское братство благоуспѣшно, наравнѣ съ прежними предпріятіями благочестивыхъ женъ Волынскихъ, ознаменовавшихъ свою любовь къ православной церкви и просвѣщенію Русскому! Мы съ благодарностью вспоминаемъ имена—Анны Гулевичевны Лозкиной, основательницы Кіевскаго Богоявленскаго братства (въ 1615 году); Анны Гойской, основательницы Почаевской обители (въ 1597 году); княгини Раины Вишневецкой, строительницы трехъ монастырей въ Украинѣ Перея-

славской—и другихъ Волынянокъ. А величавыя развалины славнаго города Острога, при которыхъ свивается новое гнѣздо братской любви и милосердія,—онѣ наводятъ неотразимую думу о князьяхъ Острожскихъ... Два съ половиною вѣка уже, какъ прекратился этотъ знаменитый княжескій родъ, бывшій въ продолженіе трехъ вѣковъ красою и славою Волынской земли; но память о немъ пребываетъ изъ рода въ родъ. Этою памятью Древне-русская жизнь Волынской земли соединяется съ ея новымъ бытіемъ въ общемъ составѣ Русскаго міра. Эта дорогая для Руси память должна, мнѣ кажется, быть присущею и въ *Братствѣ Острожскомъ*, составлять его непремѣнную стихію, его существенную особенность отъ всѣхъ другихъ братствъ и учрежденій, возникающихъ во имя святыхъ братьевъ Кирилла и Меѳодія.

Въ этихъ мысляхъ я обращаюсь къ вамъ, графиня, и въ моихъ письмахъ передамъ на усмотрѣніе ваше нѣсколько замѣчаній и воспоминаній о достопамятныхъ князьяхъ Острожскихъ.

Прежде всего, разумѣется, предлежитъ вопросъ генеалогическій: отъ какой отросли Владимірова племени произошелъ родъ князей Острожскихъ?—Уже давно господствуетъ у насъ

мнѣніе Польскихъ историковъ, что князья Острожскіе были потомки *Романа Галицкаго.* Такъ еще въ старомъ лѣтописцѣ Южнорусскомъ, составленномъ въ XVII вѣкѣ, подъ вліяніемъ историковъ Польскихъ,—Галицкій король Даніилъ Романовичъ названъ *предкомъ* князей Острожскихъ, и положено такое ихъ родословіе: „*Романъ Даниловичъ*, родной братъ князя Льва, оставилъ сына *Василія*, князя Острожскаго; тотъ Василій оставилъ по себѣ сына *Даніила*, князя на Острогѣ; отъ того Данила остался сынъ *Ѳеодоръ*. . .“ и такъ далѣе.

Здѣсь Даніилъ Острожскій и его сынъ Ѳеодоръ—лица дѣйствительныя, историческія, также какъ и сынъ Даніила Галицкаго, князь Романъ; но ему усыновляемый *Василь Романовичъ* есть лицо призрачное, небывшее ни между потомками Даніила Галицкаго, ни между предками князей Острожскихъ.

Нѣсецкій и другіе Польскіе генеалоги, своимъ разногласіемъ и произволомъ въ производствѣ князей Острожскихъ отъ Галицкихъ, обнаружили только несостоятельность этого производства, запутавъ родословіе и прибавкою еще одного *Василія* между Даніиломъ и Ѳеодоромъ Острожскими, такъ что святопамятный князь *Ѳеодоръ Даниловичъ* именуется у нихъ

Ѳеодоромъ Васильевичемъ (подобно тому, какъ у того же Нѣсецкаго, знаменитый князь Дмитрій Ивановичъ Вишневецкій переименованъ въ Дмитрія Александровича).

Очевидно, что господствующее мнѣніе о происхожденіи князей Острожскихъ отъ Галицкихъ неосновательно и невѣрно, также какъ и Старо-польское мнѣніе о происхожденіи самаго Романа Галицкаго—отъ Давида Игоревича, хотя это мнѣніе донынѣ въ ходу у писателей Польскихъ (напримѣръ у Крашевскаго). Такъ и въ старомъ Южнорусскомъ лѣтописцѣ, къ имени Давида Игоревича, означено: „продокъ княжатъ Острозскихъ".

Чтобы выбраться изъ этой генеалогической дебри на прямой путь историческій, я обратился къ старымъ помянникамъ Кіевскихъ церквей, гдѣ записанъ „родъ князя Константина Ивановича Острозскаго", вскорѣ послѣ его погребенія въ Печерской церкви, то есть, еще въ тридцатыхъ годахъ шестьнадцатаго вѣка. Тамъ имена предковъ его поминаются въ такомъ порядкѣ:

1) князя *Георгія*,
2) князя *Дмитрія*,
3) князя *Даніила*,
4) князя *Ѳеодора*, въ инокахъ *Ѳеодосія*... и т. д.

Несомнѣнно, что эти имена были написаны для церковнаго поминовенія еще самимъ княземъ Константиномъ, правнукомъ Ѳеодора; а потому это родоначаліе князей Острожскихъ должно признать за достовѣрное и нерушимое. Соотвѣтственный рядъ княгинь представляетъ слѣдующія имена:

1) княгиня *Варвара*,
2) княгиня инокиня *Елисавета*,
3) княгиня *Василисса*,
4) княгиня *Агавія*, въ инокиняхъ *Аѳрипина* . . . и т. д.

Вотъ первыя четыре степени родства князя Константина. Оно начинается прадѣдомъ его прадѣда Ѳеодора—княземъ *Георгіемъ* и его княгинею *Варварою*. Кто же были эти родоначальники князей Острожскихъ?—„Благовѣрніи князи *Туровскіи*". Такъ написано къ ихъ именамъ—въ помянникѣ Дубенской церкви[1], давно составленномъ вновь по старѣйшимъ поминаніямъ той же церкви. Эта маленькая замѣтка, въ нихъ сохранившаяся, вѣрнѣе всѣхъ генеалоговъ указываетъ намъ на князей Острожскихъ, какъ на отросль *князей Туровскихъ и Пинскихъ*. Князья эти произошли отъ Влади-

[1].— См. выписку изъ помянника въ Памятникахъ К. К. Т. IV, I стр. 141—«князи Гуровскіи»—явная ошибка вм. Туровскіи.

міра Святаго чрезъ его правнука *Святополка Изяславича;* внукъ Святополка былъ *Юрій Ярославичъ*; а его внукъ былъ *Владиміръ* князь Пинскій ,отецъ *Юрія* или *Георгія*, въ которомъ мы узнали, наконецъ, подлиннаго родоначальника князей Острожскихъ.

Юрій Владиміровичъ появляется въ лѣтописаньи въ 1262 году, по случаю побѣды надъ Литвою, одержанной Волынскимъ княземъ Василькомъ Романовичемъ, подъ городомъ Неблемъ. „Се же услышавше князи Пиньстіи Ѳедоръ и Демидъ и Юрьи, и пріѣхаша въ Василькови съ питьемъ, и начаша веселитися, видяще бо ворогы своя избиты, а своя дружина вся цѣла ". А въ концѣ Волынской лѣтописи читаемъ слѣдующее: „Въ лѣто 6800 (1292) преставися Пинскій князь Юрьи, сынъ Володимеровъ, кроткій, смиренный, правдивый; и плакася по немъ княгини его, и сынове его, и вси людье плакахуся по немъ плачемъ великимъ".

Изъ его сыновей мы знаемъ уже князя *Дмитрія*, съ котораго и начинаются *князья Острожскіе*.

P. S.—Не лишнимъ считаю сказать о старомъ *Лѣтописцѣ* Южнорусскомъ, на который я ссылался. Онъ извѣстенъ по списку, сдѣланному въ Черниговѣ 1699 года іеромонахомъ

Леонтіемъ Боболинскимъ. Еще въ запискахъ Храповицкаго, подъ 9 декабря 1791 года, сказано: „Приказали записать Черниговскому епископу, чтобъ списавъ вѣрно изъ библіотеки тамошней семинаріи лѣтописецъ, въ 1699 году Боболинскимъ сочиненный, присылалъ сюда черезъ почту по тетрадямъ“. Но о. Леонтій былъ только переписчикомъ. Уменя подъ рукою теперь другой списокъ, нѣсколько старѣе и безъ тѣхъ прибавленій, какія сдѣланы Боболинскимъ, даже изъ печатнаго Кіевскаго Сиинопсиса; онъ кончается сказаніемъ о гетманѣ Подковѣ; писанъ мѣлкимъ письмомъ, на 696 листахъ, озаглавленъ такъ: „*Лѣтописецъ*, то есть *Кроника*, зъ розныхъ многихъ а досвѣдчоныхъ авторовъ и историковъ, диалектомъ Рускимъ есть зложона“. Кѣмъ сложена эта современница *Хроники Густынской*, мнѣ неизвѣстно.

ПИСЬМО ВТОРОЕ.

Предоставляя будущимъ историческимъ соображеніямъ и открытіямъ новоузнанную чету князей Острожскихъ—князя *Дмитрія Юрьевича* и его княгиню инокиню *Елисавету*, я перехожу къ извѣстному въ исторіи сыну ихъ *Даніилу Острожскому*. Онъ является вслѣдъ за тѣмъ, какъ въ 1340 году Краковскій король Кази-

міръ Владиславичь посягнулъ въ первый разъ на завладѣніе землею Галицкою или Львовскою. Тогда Данило Острожскій, согласясь съ Перемышльскимъ старостою Дашкомъ и призвавъ на подмогу себѣ войско Татарское, истребилъ Польскую стражу, оставленную королемъ въ землѣ Галицкой; а потомъ они опустошили принадлежащія ему земли Краковскую, Сендомирскую и Люблинскую. Такимъ отпоромъ Казиміру Великому, въ 1341 году, пріостановлено было на нѣсколько лѣтъ его завладѣніе землею Галицкою, и его первый захватъ Волынской земли, ставшійся въ 1349 году, но на другой же годъ отраженный Волынскимъ княземъ Любартомъ Гедиминовичемъ. (Земля Волынская, также какъ и Подолье, и земля Кіевская, тогда принадлежали уже къ великому княжеству Литовскому.)

Въ городѣ Острогѣ была тогда церковь св. Николая, въ которой находилось еще и въ XVII вѣкѣ евангеліе съ слѣдующею вкладною записью: „Се язъ князь Данило и съ княгинею Василисою, и съ дѣтьми нашими, придалисьмы землю на имя Чепель, уѣздомъ и въ обрубѣ, ко святому Николѣ Острозскому, въ парканежъ, какъ тая земля въ соби маетъ, вѣчно и непорушно; не маемъ ся мы въ тую землю вступа-

ти, ни дѣти, ни потомки наши; маютъ тую землю тои церкви поны держати, и маютъ соби всякій пожитокъ имати, а за насъ Бога милостиваго просити и роды наши поминати; а если бы кто мѣлъ той земли кривду чинити, маемъ мы и потомки наши боронити; а если бы мѣлъ тежъ тую землю отъ Божія церкви отымати, тотъ маетъ передъ милостивымъ Богомъ на страшномъ суду съ нами ся розсудити".[2]

Сыновей у нихъ было три: *Ѳедоръ*, *Алексѣй* и *Андрей*, какъ это можно усмотрѣть изъ помянниковъ Кіевскихъ. Въ исторіи памятенъ старшій сынъ, *Ѳедоръ Даниловичъ*, видный съ 1386 года, когда и король Ягелло, и великій князь Витовтъ, не только подтвердили Острожское владѣніе, утвержденное за нимъ княземъ Любартомъ, но еще пріумножили городами Заславлемъ и Корценъ. Потомъ Ѳедоръ Острожскій является спустя 45 лѣтъ. (Подобные пропуски лѣтописные можно видѣть въ жизни Всеслава Полоцкаго, Романа Галицкаго и другихъ князей.) По кончинѣ могучаго Витовта (въ декабрѣ 1430 года), стремившагося упрочить и возвеличить свое Литовское государство, Поляки не замедлили захватить Подолье и покушались

[2].— Изъ выписи 1634 года, помѣщенной въ «Краткомъ описаніи города Острога», составленномъ А. Перлштейномъ, въ дополненіе къ «Острожской Старинѣ» В. Домбровскаго, напечатанной въ Кіевлянинѣ 1840 г.

отвоевать Волынскую землю у новоизбраннаго въ великіе князья Свидригайла Ольгердовича. Но послѣ неудачной осады Луцка самимъ королемъ Ягелломъ Ольгердовичемъ 1431 года, тотчасъ придумано было иное средство ослабить государство Литовское—внести въ него междоусобицу и раздвоеніе; для того и поставленъ былъ въ великіе князья Жигимонтъ Кейстутовичь, ненавистное для Руси орудіе Польши. Тогда снова возгорѣлась война. Любимый Русью, хотя суровый князь Свидригайло двинулся въ Литву; а Ѳедору Острожскому поручено было одержать Подолье; и онъ исполнилъ это побѣдоносно, очистивъ всю Браславщину къ исходу 1432 года;[3] а на слѣдующую весну отобралъ

[3].— Вотъ сказаніе изъ стараго Лѣтописца Южнорусскаго.

«Року 1432, Ѳедоръ княжа Острозское, мужъ великои дѣлности и валечный, держачи сторону Швидригайлову, добылъ Смотричь, Браславль и Скалу, замки подъ Ляхами, а потомъ и все Подоле на Швидригайла до Руси вырвалъ у Поляковъ. Прето король Ягелло, до Лвова вытягнувши, пославъ войско коронное на Подоле, которое князь Ѳедоръ, уставичне зъ своимъ, войско лядскоэ губилъ и наежчалъ; а коли уже Ляхи, для близкои зимы, до дому се вертали, заразъ князь Острозскій Ѳедоръ таемне за ними тягнулъ, часу, местца и пригоды где бы на нихъ ударить смотрѣлъ; и есть Мурахва река, которая до Днестра впадаетъ, болотна и широко выливаючая, черезъ лѣсы идучи; а уже была трохи примерзла;—презъ которую князь Ѳедоръ иншою дорогою первей пребывши, засадился на другомъ берегу зъ войскомъ своимъ въ лѣсѣ; тамъ же нагле и безъ вѣсти, зъ великимъ и гвалтовнымъ окрикомъ, на Ляхи ударилъ; а Ляхи, будучи стривожены пригодою новою и не сподѣванною, одни вплавъ ледъ ламать, а другіе возы свои въ гати

онъ и Каменецъ, полонивши тамъ знаменитаго старосту Ѳеодорика Вучацкаго. Извѣстіе объ этихъ и дальнѣйшихъ подвигахъ князя Острожскаго сохранилъ историкъ и дипломатъ того вѣка, Краковскій каноникъ Янъ Длугошъ, у котораго впрочемъ и разбитые Русью Поляки выходятъ изъ сраженія побѣдителями. Не смотря на то, онъ называетъ князя *Ѳедька* мужемъ храбрымъ и воинственнымъ, и ставитъ его выше всѣхъ тогдашнихъ вождей Литвы и Руси.

Но воинственный князь Ѳеодоръ сподобился стать превыше—въ сонмѣ святыхъ отцовъ Печерскихъ. Вотъ извѣстіе о немъ изъ краткаго жизнеописанія св. отцевъ дальней или Ѳеодосіевой пещеры, составленнаго тамъ въ XVII вѣкѣ. „Преподобный *Ѳеодоръ Даниловичъ*, князь Острожскій, оставивъ прелесть міра сего и княжескую славу, взявъ на себе святое иночество, и такъ подвизався крѣпко о спасеніи своемъ, угождаючи Богу ажъ до смерти, душу свою всяко украшаючи, Господеви въ руцѣ отдалъ; а тѣло его, здѣ положенное, опочиваетъ“.

Я увѣренъ, что Кіевскіе братчики не

покинувши и поперевертавши, учинили битву; але князь Острозскій войскомъ перевышалъ; Ляховъ помешанныхъ, въ реки вмежчаючихъ, Русь отъвсюль назрѣвали, били, топили и имали. Лечь Волошевъ, которые были на лупежствѣ, побито отъ Ляховъ, и потинуло ихъ много.

преминутъ внести образъ святаго князя въ домовую церковь братства Острожскаго, А со временемъ, по всей справедливости, надо бы въ Острогѣ поставить хотя придѣльную церковь, во имя преподобнаго князя Острожскаго,—тѣмъ болѣе, что имъ созданная въ Острогѣ каменная *Пречистенская* церковь, обращена еще въ XVII вѣкѣ въ католическій костелъ, донынѣ тамъ существующій. На Волынской землѣ слѣдуетъ быть храму во имя святаго ея уроженца и подвижника. Тогда 28-й день августа, въ который празднуется его память, сталъ бы народнымъ праздникомъ Волынской земли. Съ какимъ усердіемъ притекалъ бы туда православный народъ Волынскій, помолиться своему святому князю! Съ какимъ умиленіемъ слушали бы церковную пѣснь о немъ: „Красоты ризныя возгнушавшагося, и богатства тлѣннаго со благодареніемъ отвергшагося, въ ризу же безстрастія облекшагося и богатому во щедротахъ возслѣдовавшаго Христови, пріидите вѣрніи, усердно восхвалимъ Ѳеодора достославна, яко молящагося непрестанно о душахъ нашихъ“!

ПИСЬМО ТРЕТІЕ.

Въ предыдущемъ письмѣ я не сказалъ о времени, когда Ѳеодоръ Острожскій сталъ *инокомъ Ѳеодосіемъ*, и когда онъ скончался.

Положительнаго извѣстія о томъ еще не нашлось. Весьма правдоподобно мнѣніе Филарета Черниговскаго, что князь Θеодоръ удалился въ Печерскую обитель около 1438 года (см. *Русскіе Святые*—за августъ); но невѣроятно, чтобы онъ скончался—*„въ концѣ XV-го вѣка“*, какъ это написано было Евгеніемъ, въ *Описаніи Кіево-печерской лавры*, и потомъ повторялось въ *Словарѣ Святыхъ*, въ *Указателѣ Святыни Кіева* и въ другихъ сочиненіяхъ.

По примѣру князя Θеодора, и его княгиня *Агавія* приняла иночество съ именемъ *Аѳрипины*. Меньшой братъ его Алексѣй также окончилъ жизнь инокомъ *Александромъ*.

Сыновей у Θедора Даниловича было два, *Василій* и *Даниилъ*. Первый изъ нихъ у современниковъ прозывался *Василіемъ Краснымъ*. Въ то время, какъ достославный отецъ его отражалъ войсковые нападки Поляковъ на Русскія земли государства Литовскаго, Василій Красный противодѣйствовалъ дипломатическимъ притязаніямъ Польши на цѣлое государство Литовское, которыя въ XV-мъ вѣкѣ усилились чрезмѣрно, въ замѣнъ притупившагося оружія. На этомъ дипломатическомъ поприщѣ и прославился онъ еще 1431 года, въ Вильнѣ, при избраніи Свидригайла, и въ переговорахъ, при

осадѣ Луцка. Спустя 15 лѣтъ, при новомъ великомъ князѣ, Казимірѣ Ягелловичѣ, Василій Острожскій особенно настаивалъ на отказъ его отъ Польской короны, съ чѣмъ и былъ посыланъ на Петриковскій сеймъ. Хотя же въ слѣдующемъ 1447 году этотъ великій князь Литовскій согласился, наконецъ, быть вмѣстѣ и королемъ Польскимъ, но съ тѣмъ условіемъ, чтобы Поляки отказались навсегда отъ своихъ притязаній на Волынь и Подолье. Василій Красный, въ свитѣ стараго Свидригайла, находился и при коронаціи юнаго Казиміра.

Въ своемъ городѣ Острогѣ князь Василій поставилъ большую каменную ограду, которой остатки и нынѣ еще видны. Онъ также укрѣпилъ и другіе города свои, Заславль и Дубно. Ему приписываютъ и сооруженіе въ Острогѣ великолѣпной церкви Богоявленской. Впрочемъ, уцѣлѣвшія на ея опустѣлыхъ стѣнахъ числа указываютъ на другихъ строителей. Если *начало* ея—въ *1321* году[4], то ея первое построеніе (разумѣется, деревяннымъ зданіемъ) могло принадлежать еще князю Дмитрію Юрьевичу. Другое, Славянское число, если разобрано вѣрно *(7031)*, означаетъ *1523* годъ, и тогда

— Полагаясь на вышепомянутую статью г. Перлштейна, напечатанную въ Чтеніяхъ 1847 года.

сооруженіе или обновленіе Богоявленской церкви принадлежитъ князю Константину Ивановичу, о которомъ говорятъ, что онъ перенесъ гробъ своего дѣда Василія изъ Острога въ Печерскую лавру. А скончался князь Василій Ѳедоровичъ *1453* года.

Послѣ него Острожское владѣніе раздѣлилось между двумя сыновьями. Князь *Юрій Васильевичъ*, исторически извѣстный съ 1456 года, сталъ владѣльцемъ города Заславля, по которому какъ онъ, такъ и его потомство, назывались князьями *Заславскими* или *Жеславскими*. Надо однако же отличать эту Волынскую Русскую фамилію отъ Литовскихъ князей *Заславскихъ* или *Ижеславскихъ*, такъ называвшихся по древнему городу Изяславлю, построенному Владиміромъ Великимъ въ Полоцкомъ княжествѣ, для Рогнѣды, во имя ея сына. (Нынѣ мѣстечко *Заславъ*, Минской губерніи.)

Потомствомъ *Ивана Васильевича* продолжался родъ князей *Острожскихъ*. Этотъ князь извѣстенъ битвами съ Татарами и построеніемъ Троицкой церкви въ Межирѣчьи Острожскомъ. Женатъ онъ былъ на Украинской княжнѣ Глинской, родившей ему того славнаго *князя Константина*, гробницѣ котораго кланяемся мы въ великой церкви Печерской.

Надгробная статуя представляетъ возлежащаго рыцаря,—изображеніе приличное для князя Константина послѣ многотрудной его жизни. Прежняя надпись, бывшая до лаврскаго пожара въ 1718 году, состояла въ слѣдующихъ словахъ: „Константинъ Іоанновичь князь Острозскій, воевода Троцкій, гетманъ великаго князства Литовскаго, по многихъ побѣдахъ отъ смерти полягши, здѣ погребенъ, лѣта отъ Р. Х. 1538, имѣяй лѣтъ 70; одержа побѣдъ 63".[5]

Начавъ служебное поприще еще при Казимірѣ, онъ былъ съ 1498 года уже Литовскимъ гетманомъ. Въ послѣдній годъ XV-го вѣка возгорѣлась война у Александра Казиміровича съ его тестемъ, Іоанномъ III-мъ Васильевичемъ. Древняя междоусобица удѣльныхъ Русскихъ князей обратилась съ XIV-го вѣка въ борьбу двухъ половинъ Руси, Западной и Восточной, въ тяжбу двухъ новообразовавшихся государствъ, Литовскаго и Московскаго. Но при началѣ Александровой борьбы съ Іоанномъ, князю Константину не посчастливилось: потерпѣвъ страшное пораженіе на р. Ведрошѣ 1500 г. 14 Іюля, онъ сталъ, безъ малаго на 7-мь лѣтъ, плѣнникомъ Московскимъ. Въ эти годы усилился и возвы-

[5].—Какъ въ этой надписи, такъ и во всѣхъ писаніяхъ Польскихъ кончина Константинова полагается въ 1535 г, но по Литовской Метрикѣ она означена въ 1530-мъ.

сился въ Литвѣ блистательный князь Михаилъ Львовичь Глинскій, котораго Менгли-Гирей называлъ первымъ *молодцомъ* въ государствѣ. Но по смерти Александровой онъ встрѣтилъ непріязнь къ себѣ въ новомъ государѣ Литовскомъ, Жигимонтѣ Казиміровичѣ. Тогда Михаилъ Глинскій, съ многочисленнымъ родомъ своимъ, передался на сторону Московскую, замышляя отнять у Литвы землю Кіевскую. Но въ ту пору бѣжавшій изъ Москвы князь Константинъ явился въ своемъ отечествѣ великимъ богатыремъ, и первымъ подвигомъ его было—успѣшное противодѣйствіе дядѣ своему Глинскому. За тѣмъ слѣдовали его побѣды надъ Татарами, изъ которыхъ особенно знамениты двѣ—подъ Вишневцомъ 1516 года и на Ольшаницѣ близь Канева 1527-го Государь Литовскій Жигимонтъ старался всячески отличать и награждать своего *свѣтлоурожденнаго* князя: щедро надѣлялъ его имѣніями; титуловалъ его *найвысшимъ* гетманомъ Литовскимъ; возвысилъ въ званіе воеводы Троцкаго, почтилъ его небывалыми еще торжественными въѣздами въ обѣ столицы свои, въ Вильну и Краковъ, по примѣру древнихъ героевъ Римскихъ; а однажды, въ знакъ особаго отличія, пожаловалъ его королевскимъ правомъ приложенія печати на *красномъ* воску.

Будучи въ полной славѣ и власти, князь Константинъ стоялъ крѣпко за права восточной православной церкви; сооружалъ храмы въ Вильнѣ, Новгородѣ-Литовскомъ и въ своемъ Острожскомъ владѣніи, гдѣ основалъ нѣсколько новыхъ монастырей, благотворя и прежнимъ; особенно же онъ былъ усерденъ къ монастырю Печерскому. Туда и перевезенъ былъ его гробъ сыномъ *Ильею*. Тамъ погребена была и первая супруга его, княгиня *Татіана*, дочь князя Семена Юрьевича Гольшанскаго.[6]

Нечего и говорить, какъ величали его Литовскіе и Польскіе писатели, называя *Русскимъ Сципіономъ,—вождемъ всѣхъ вѣковъ достойнѣйшимъ,* и проч. Въ заключеніе, приведу слова изъ исторіи, писанной новымъ гражданиномъ Волынской земли, знаменитымъ Московскимъ бѣглецомъ, княземъ Андреемъ Михайловичемъ Курбскимъ. „А о тѣхъ Волынцахъ не только въ кроникахъ мужество ихъ описуется, но и новыми повѣстьми храбрость ихъ свидѣтельствуется, яко мало прежде и о другихъ рѣхомъ егда быша въ вѣрѣ православной, пребываша по обычаямъ мѣрнымъ, и къ тому имѣюще

[6].—Княгиня Татіана скончалась вскорѣ послѣ 1520 года, и отъ нея у князя Константина остался сынъ Илія; а его сынъ Василій-Константинъ и дочь Софія, родившіеся до 1528 года, были отъ второй жены, княгини Александры.

надъ собою гетмана храбраго и славнаго *Константина*, въ правовѣрныхъ догматахъ свѣтлаго и во всякомъ благочестіи сіяющаго, яко славни и похвальни въ дѣлѣхъ ратныхъ явившась, отечество свое обороняюще".

ПИСЬМО ЧЕТВЕРТОЕ.

По смерти князя Константина Ивановича владѣльцемъ Острога былъ старшій сынъ его *Илія*, староста Браславскій и Винницкій; а малолѣтній княжичь *Константинъ*, въ крещеніи *Василій*, оставался при своей вдовствующей матери, Александрѣ Семеновнѣ, дочери князя Слуцкаго, получившей себѣ въ вѣно отъ покойнаго мужа городъ Туровъ. Въ этой прародинѣ князей Острожскихъ и выросталъ будущій, послѣдній представитель ихъ славы и доблести.

Между тѣмъ Илія Константиновичь въ 1539 году вступилъ въ бракъ съ Беатою Костелецкою, дочерью бывшей королевской наложницы Катерины, воспитанною и процвѣтавшею при дворѣ корыстолюбивой и безнравственной королевы Боны. Года черезъ три послѣ того умеръ князь Илія, поручивъ опекѣ королевича Жигимонта-Августа свою малолѣтнюю, единственную дочь, *Елисавету* или *Алжбету*, извѣстную по своей злополучной, трагической судьбѣ... И ктоже

въ ней виновнѣе? — Своенравная-ли Беата, которой хотѣлось подольше владѣть огромнымъ наслѣдствомъ своей дочери?—Молодой-ли князь Константинъ Константиновичъ, который помогъ князю Дмитрію Сангушку обвѣнчаться на своей юной племянницѣ, чтобы и ее и Острожское владѣніе вырвать поскорѣе изъ рукъ ненавистной для него ляховицы?—Или же король Жигимонтъ-Августъ, такъ немилостиво осудившій на изгнаніе Дмитрія Сангушка, придержась гнуснаго обвиненія, сочиненнаго на-заказъ Станиславомъ Чарнковскимъ?—Нашелся и другой угодникъ, Мартынъ Зборовскій, который настигъ убѣжавшую чету уже не въ своей, а въ Чешской землѣ, въ Яромирѣ, и не остановился умертвить Сангушка (1554 г.) и, вмѣстѣ съ его головою, доставить алчной Беатѣ ея овдовѣвшую дочь... И для чего же? Чтобы августѣйшій опекунъ выдалъ ее насильно за любимаго имъ Поляка Гурку, не смотря уже и на отчаянное сопротивленіе ея матери... Бѣдная Алжбета! Не доставшись любившему ее князю Семену Слуцкому, оставшись вдовою и послѣ немилаго ей Лукаша Гурки, она явилась уже безумная къ своему дядѣ въ Острогъ, гдѣ и скончалась. А выжитая отсюда Беата благоденствовала еще на Волыни, въ мѣстечкѣ Януш-

полѣ, пока не женился на ней (послѣ 1563 года) Сѣрадскій воевода Альбрехтъ Ласкій, который, не могши съ нею ужиться, заточилъ ее навѣки въ своемъ Венгерскомъ замкѣ Кезмаркѣ.

Ровно черезъ десять лѣтъ послѣ того, какъ происходила во Львовѣ осада Беаты Острожской и насильное взятіе оттуда ея дочери для Поляка Гурки,—Жигимонтъ-Августъ разыгралъ въ Люблинѣ другую драму, болѣе важную: онъ разшибъ свое Литовское государство на составныя части и каждую порознь присоединилъ къ королевству Польскому. И нашъ древній, первопрестольный Кіевъ, со всею Южною и Сѣверо-западною Русью, сталъ достояніемъ Польской короны... La divina commedia!

Нельзя не подивиться тому постоянству, съ какимъ Поляки, въ продолженіе 180-ти лѣтъ, достигали всячески этой вожделѣнной для нихъ *Люблинской уніи*, предначатой еще во время облапошеннаго ими короля Ягелла Ольгердовича. Литвины обрадовались было *Ягеллоской уніи*, какъ дружественному союзу двухъ самостоятельныхъ государствъ, для взаимной обороны отъ общихъ враговъ; потѣшались данными имъ Польскими гербами....и возненавидѣли Поляковъ, разглядѣвши, что они написали себѣ, какъ заповѣдь—усвоеніе, претвореніе, втѣленіе Литвы

въ Польшу! И ужъ какъ ни бились Монивиды, Радивилы и другіе паны-рады Литовскіе, чтобы устранить отъ себя Поляковъ, „какъ заграничниковъ и чужеземцевъ“; но не смогли и не съумѣли уберечь Гедиминова наслѣдія отъ роковаго поглощенія Польшею: оно совершилось въ 1569 году, державнымъ содѣйствіемъ Ягеллова правнука, разслабленнаго и бездѣтнаго Жигимонта-Августа.

Была возможность избѣгнуть этого поглощенія, именно на Люблинскомъ сеймѣ, еслибы и князь Константинъ Острожскій, воевода Кіевскій, и князь Александръ Черторыйскій, воевода Волынскій, и всѣ представители Южнорусскихъ земель—не согласились на отлученіе ихъ отъ великаго княжества Литовскаго и присоединеніе къ королевству Польскому, и тѣмъ поддержали бы несогласіе Литвиновъ на Люблинскую унію. Тогда-бы и Польша, по смерти своего послѣдняго Литвина-Ягеллончика, оставшись сама при себѣ, въ своихъ собственныхъ, Старо-польскихъ предѣлахъ, при своемъ тогдашнемъ обращеніи изъ католичества въ протестантство,—можетъ быть, она еще и пришла бы въ самосознаніе, и устроилась бы въ государство правильное и крѣпкое... Но между Литвою и Русью не оказалось уже единомыслія; а Польша,

обуянная успѣхомъ своего напряженнаго стремленія превратить въ себя уже разрушенное для нея Литовское государство, она и сама погибла съ шумомъ на его громадныхъ обломкахъ.

Великолѣпный князь Константинъ Константиновичь, согласившійся неохотно на Кюблинскую унію, оставался воеводою Кіевскимъ, маршаломъ Волынской земли и старостою Владимірскимъ, еще около *сорока* лѣтъ—и наглядѣлся всякаго (неустроенія) въ новосоставленной *Рѣчи-посполитой Польской*. Онъ видѣлъ, какъ быстро отлетала отъ нея та *свобода вѣроисповѣданія*, которою такъ славенъ въ ея исторіи вѣкъ Жигимонта-Августа, которую этотъ „прирожоный государь Литвы" подтвердилъ и на прощанье съ свѣтомъ, въ *1572* году, означенномъ въ исторіи Европейскаго запада—*Варѳоломеевскою ночью*... И не странно ли? Свободная въ выборѣ королей рѣчь-посполитая, волновавшись первымъ избраніемъ болѣе полутора года, выбрала себѣ въ короли участника Варѳоломеевской ночи, 22-лѣтняго Генриха Валуа, который черезъ четыре мѣсяца бѣжалъ изъ Кракова тайкомъ, какъ тать ночной, увезя съ собою въ Парижъ Польскую корону... „Ночью избранъ, ночью пріѣхалъ, и ночью уѣхалъ"—замѣчаетъ современникъ.

Со скорбію видѣлъ князь Острожскій, какъ езуиты, приголубленные королемъ Баторіемъ для распространенія „свободныхъ наукъ" въ Польшѣ, заткали ее своею хитромысленною паутиною и водворили въ ней *духъ вѣрогоненія*, проявившійся такъ сильно въ правленіе Жигимонта III-го Вазы, который руководился ими отъ юности своей и до смерти. Не исполнилось и четверти вѣка послѣ Люблинской гражданской уніи, какъ уже введена была, державнымъ насиліемъ этого короля, *церковная унія Брестская*, терзавшая Западнорусскій народъ цѣлыхъ два вѣка, до самаго конца Польши (1596—1796).

„Ото-жъ унія: лежитъ Русь съ Поляками"— говорилъ коронный гетманъ Конецпольскій, указывая на трупы, во время Переяславской войны съ козацкимъ гетманомъ Тарасомъ, 1630 года. Раздоръ въ Руси и народная ненависть къ Полякамъ были неизбѣжнымъ послѣдствіемъ этой езуитской *уніи*, предпринятой въ пополненіе Римской паствы, потерпѣвшей великій уронъ отъ реформаціи.

Какъ же дѣйствовалъ князь Острожскій во второе сороколѣтіе своей жизни? Подобно своему герою-отцу, онъ неоднократно поражалъ орды Татарскія, насылая на нихъ и подвласт-

ное ему козачество Украинское[7]; а въ 1579 году, когда побѣдоносный Баторій двинулъ сильные полки противъ Іоанна Грознаго, нашъ воевода Кіевскій прошелъ грозою по Сѣверской землѣ до окрестностей Смоленска. Но не военныя дѣла составили его именитость въ исторіи: онъ стяжалъ себѣ безсмертную славу—какъ великій поборникъ православія, какъ защитникъ и утѣшитель православнаго Западнорусскаго народа, когда настало новое гоненіе отъ воспрянувшаго въ Литвѣ и Польшѣ латинства, и бояре Кіевскіе могли говорить своему князю, какъ въ древней пѣсни о полку Игоревѣ: „Уже снесеся хула на хвалу, уже тресну нужда на волю"!

Высокое значеніе князя Острожскаго признаваемо было всѣми тогдашними людьми, начиная съ короля Баторія, ставшаго католикомъ изъ протестанта для Польской короны. Онъ называлъ князя Острожскаго—верховнымъ хранителемъ и защитникомъ православной церкви въ Западной Руси. А чтобы слышать голосъ ближайшихъ къ нему людей, прочтемъ слѣдующія строки изъ Октоиха, изданнаго въ Дерманскомъ монастырѣ въ 1604 году, т. е. за

[7].— «Но вскорѣ козаки Турномъ и Татаромъ отмстиша за сіе; ибо, въ року 1575, посланы бяше отъ Кіевскаго воеводы въ Черкасъ, и зъ Канева чолнами, Днѣпромъ, на орди нападоша, и много побиваше плѣнъ вземше, возвратишася къ своимъ зъ хорыстьми». (см. Лѣтопись Грабянки.)

четыре года до кончины князя Константина Константиновича: ,,Иже въ благочестіи сіяющь пресвѣтлый князь, имъ же и его же ради Богъ, въ настоящихъ и минушедшихъ объстояніяхъ же и бѣдахъ нашихъ, насъ защищаше и утѣшаше, и достойную чюдеси божества Своего силу въ немъ во утвержденіе благочестія святого являше; сей днесь старостію приклоненъ, о его же здравіи вси купно молите Господа Бога, да обычнаго ради милосердія своего Богъ, Иже живота и смерти власть имѣяй, и сему, яко единому отъ рабъ Своихъ работающу Ему въ тщанія благочестія, лѣтъ же и здравія приложитъ; сей бо, якоже вси есте днесь свѣдители, время все живота своего, яко въ любезныхъ и сладостнѣйшихъ ему трудѣхъ же и подвизехъ, ради умноженія славы вышнего Бога, и въ тяжкихъ нуждахъ о еже съхранитися цѣлу благочестію святыя съборныя апостольскія церкве, усердно и любезно купно съ нещаднымъ ему изнуреніемъ имѣній иждивъ, и даже и до днесь раждеженное его сердце любовію еже о свободѣ и о мирѣ православія не угасаетъ, и еже о семъ тщатися не престаетъ".

ПИСЬМО ПЯТОЕ.

Любопытны сказанія, передаваемыя позднѣйшими Польскими писателями о великомъ

богатствѣ вельможнѣйшаго изъ князей, князя Острожскаго, о чрезвычайной пышности, бывшей при его дворѣ, и о прочемъ,— сказанія, иногда слишкомъ уже пріукрашенныя. Но лучшимъ украшеніемъ при его Острожскомъ дворѣ, конечно, были *училище* и *типографія*, заведенныя имъ въ 70-тыхъ годахъ XVI-го вѣка. Острожское училище было первою на Руси *Греко-Славянскою* школою, для преподаванія *„выяволеныхъ* или *вольныхъ* наукъ", по примѣру училищъ Латино-западныхъ. Тутъ былъ ректоромъ *Кириллъ Лукарь*, достопамятный поборникъ и страдалецъ православія, бывшій впослѣдствіи патріархомъ Константинопольскимъ и по проискамъ езуитовъ утопленный въ морѣ, 1638 года.

Должно быть, такую-же школу завелъ у себя тогда и двоюродный братъ Острожскаго, князь Юрій Юрьевичь Слуцкій, которому, какъ потомку старшаго Ольгердова сына Владиміра, былъ особенный почетъ въ сенатѣ Литовскомъ: онъ занималъ первое послѣ Виленскаго бискупа мѣсто, выше прочихъ бискуповъ и всѣхъ сенаторовъ свѣтскихъ. Скончался онъ въ 1579 году; погребенъ въ Печерской лаврѣ.

Антоній Поссевинъ, въ своихъ донесеніяхъ папѣ Григорію XIII-му (1581 г.), говоритъ,

что „князья Острожскій и Слуцкій имѣютъ свои типографіи и училища, въ коихъ сей расколъ питается“ (т. е. наша православная, восточная вѣра). Для насъ это указаніе знаменитаго езуита важно, когда вспомнимъ, что вслѣдъ за тѣмъ онъ назначенъ былъ отъ папы главнымъ *кураторомъ* езуитскихъ училищъ въ государствѣ Польскомъ; что по его-же представленію, при езуитской Виленской школѣ[8], были заведены—и типографія съ Славянскимъ шрифтомъ, для распространенія католическихъ книгъ въ Русскомъ переводѣ, начиная съ катихизиса Каназіева,—и особая семинарія для Русскаго юношества, на содержаніе которой папа Григорій назначилъ изъ своей казны по 1200 коронатовъ ежегодно.

[8].—Езуиты въ первый разъ были введены въ Краковъ 1565 года, Варміійскимъ бискупомъ Станиславомъ Гозіемъ, стоявшимъ на стражѣ изнемогавшаго въ Польшѣ латинства. Такимъ же стражемъ его въ Литвѣ остался Виленскій бискупъ Валеріанъ Протасевичъ, который принялъ езуитовъ, присланныхъ отъ Гозія, и подъ прикрытіемъ войсковыхъ ввелъ ихъ въ Вильну въ 1569 году, т. е., въ годъ Люблинской уніи. Тутъ они не замедлили открыть свое училище возведенное (1579 г.) на степень академіи Стефаномъ Баторіемъ, которчй ласкалъ езуитовъ, впрочемъ, не изъ сочувствія къ нимъ, а какъ полезное для него на то время орудіе. Свѣтилом Виленской школы былъ краснорѣчивый езуитъ Петръ Скарга одинъ изъ лучшихъ Польскихъ писателей того времени, бывшій послѣ придворнымъ проповѣдникомъ и духовникомъ Жигимонта III-го.

Такова была забота о привлеченіи въ католичество Западнорусскаго юношеста, особенно изъ высшихъ сословій—забота, увѣнчавшаяся впослѣдствіи огромнымъ успѣхомъ, да и въ самомъ началѣ своемъ не безплодная, какъ хвалился уже Поссевинъ, какъ писалъ со скорбію и князь Курбскій, въ отвѣтномъ письмѣ ко вдовѣ князя Ивана Черторыйскаго, намѣревавшейся отдать своего сына въ училище Виленское.

Остереженіе Курбскаго было не напрасное: этотъ князь Юрій Ивановичь Черторыйскій, въ концѣ 1596 года, передалъ сестрѣ своей Еленѣ Горностаевой предковской православный монастырь *Пересопницкій;* а въ 1598 году, вмѣстѣ съ Станиславомъ Радивиломъ и другими сверстниками своими, обратился къ королю-миссіонеру съ просьбою о присоединеніи ихъ къ Римскому костелу. Самъ князь Константинъ Константиновичь Острожскій имѣлъ несчастіе, схоронивъ двухъ сыновей, Константина и Александра, оставаться еще пять лѣтъ при своемъ третьемъ сынѣ Янушѣ, отступникѣ отъ православія.

Между тѣмъ, какъ размножались въ Западной Руси езуитскія школы, начиная съ Полоцка, стали возвышаться и вновь учреждаться

церковныя Православно-русскія братства и обзаводиться училищами, высшими противъ своихъ прежнихъ приходскихъ школъ, а также и типографіями. Еще въ исходѣ XVI-го вѣка явились православныя братскія школы—Львовская (1587), Виленская (1588), Брестская (1592), Могилевская (1596)—на подмогу школѣ Острожской. Такимъ образомъ воспиталось не одно поколѣніе просвѣщенныхъ людей,—въ залогъ Русскаго православія и въ отпоръ католичеству и уніатству.

Изъ питомцевъ Острожскаго училища особенно памятенъ доблестный гетманъ *Петръ Конашевичъ-Сагайдачный*, настояніемъ котораго возстановлена была, въ *1620*-мъ году, православная Кіевская митрополія, четверть вѣка сиротѣвшая безъ своего пастыря. Этотъ козацкій гетманъ оставилъ по себѣ безсмертную память и въ Кіевскомъ Богоявленскомъ братствѣ, гдѣ и погребенъ весною 1622 года.

У князя Острожскаго было въ виду преимущественно просвѣщеніе духовенства особенно Волынскаго, надъ которымъ въ его время начальствовали непутные епископы, во Владимирѣ—Ѳеодосій Лазовскій, а въ Луцкѣ—Іона Ворзобогатый-Красенскій. При воспоминаніи объ нихъ, не льстивою оказывается похвала

восписанная князю въ предисловіи къ Новому Завѣту, напечатанному въ Острогѣ *1580* года, гдѣ сказано: „Сіяюще, яко цвѣторасльная вѣтвь благочестія, источникъ милости и рачитель богодухновенныхъ догматъ святыя соборныя апостольскія церкви, распаляемъ многою любовію, достохвально желаніе подвигнулъ еси, о благочестивый княже! паче же въ нынѣшнее время, посредѣ рода строптива и развращенна, еже толикимъ нерадѣніемъ къ заповѣдемъ Господа нашего Іс. Христа супротивленіе пріемлюще, растерзаютъ немилостивнѣ церковь Божію и възмущаютъ нещадно стадо Его,...“

Понятно, что благочестивый князь, глубоко преданный православной церкви, помышлялъ о возстановленіи ея въ первобытной чистотѣ и цѣлости; и когда зашло дѣло о *соединеніи церквей,* онъ первый готовъ былъ на сіе святое дѣло въ томъ смыслѣ, какъ о немъ молитъ Всевышняго наша православная церковь, а не въ смыслѣ подчиненія всѣхъ христіанскихъ церквей—Римскому папѣ, присвоившему себѣ главенство и пастыреначальство, принадлежащее единому Господу Христу.

Заботясь о просвѣщеніи, князь Острожскій и въ 1593 году, въ пунктахъ, приложенныхъ въ письмѣ его къ новопоставленному въ

епископы—коварному сенатору Поцѣю, собственноручно писалъ, чтобы позаботиться, между прочимъ—„о закладаню *школъ* и *наукъ вольныхъ*, а звлаща для цвиченя духовнымъ; пильно потреба, же быхъмо мѣли ученые презвитеры и кажнодѣе добрые; бо за тымъ, ижъ наукъ нѣтъ, великое грубіанство въ нашихъ духовныхъ умножилося.“

Такъ и черезъ девять лѣтъ, когда уже свирѣпствовала нововведенная унія, князь Острожскій отдалъ свой прадѣдовскій монастырь Дерманскій подъ киновію или общежитіе, и въ своей записи о томъ (1602 г.) говоритъ между прочимъ: „Бѣгуновъ черицовъ и чинови тому противныхъ абы въ томъ монастырѣ не пріймовати; едно таковыхъ, которые бы надъ тотъ порядокъ подлегать хотѣли и которые бы се зыйшли до науки; маютъ тежъ способнѣйшіе до науки учитися *письма Словенского, Грецкого и Латинского*, отъ особъ вѣры святое восточное будучихъ.“

Въ этотъ общежительный монастырь князь назначилъ тогда игуменомъ *Исаакія*, протосинкелла Александрійскаго, отдѣлилъ часть типографіи и отрядилъ Острожскаго пресвитера *Даміана*, стараніемъ котораго и напечатаны были здѣсь: *Октоихъ* 1604 года въ листъ,

а въ слѣдующемъ году—*Діалогъ о православной вѣрѣ* и *Листъ къ Ипатію* (Поцѣю), въ 4-ку, писанные патріархомъ Мелетіемъ.

Кромѣ *Дерманскаго Троицкаго* монастыря, оставшагося при замкѣ Острожскомъ, были во владѣніи князя еще монастыри: *Дорогобужскій Пречистенскій, Дубенскій Спасскій, Дубенскій Крестовскій, Степанскій Михайловскій.*

Тоговременные князья Волыни усердно заботились объ устроеніи православныхъ монастырей въ своихъ имѣніяхъ. Такъ у благочестиваго князя Богуша Ѳедоровича Корецкаго, воеводы Волынскаго, были монастыри *Корецкій, Маренинскій* и *Городискій.* Князь Ѳедоръ Андреевичъ Сангушко, староста Владимирскій и маршалъ Волынской земли, устроилъ у себя въ 1542 году *Мѣлецкій* монастырь во имя св. Николая и т. д.

Князь Константинъ Константиновичъ Острожскій былъ весьма набоженъ и строго соблюдалъ православные обряды и обычаи своихъ предковъ. Съ наступленіемъ великаго поста, онъ уединялся обыкновенно въ Крестовскій монастырь, гдѣ впродолженіе 20-ти лѣтъ былъ настоятелемъ святой мужъ *Іовъ Жельзо,* вызванный княземъ изъ обители Угорницкой, впослѣдствіи долго еще бывшій игуменомъ Поча-

евскаго монастыря, гдѣ и почиваютъ его нетлѣнныя мощи; скончался въ 1651 году. (Не знаю, когда именно принялъ онъ схиму; будучи на Кіевскомъ соборѣ 1628 года, онъ подписался такъ: „*Іоаннъ Желѣзо* игуменъ Почаевскій“.)

Вспомянемъ еще одного Острожскаго питомца—блаженнаго *Аѳанасія*. Князь Константинъ Константиновичь въ 1599 году назначилъ его игуменомъ въ Межигорье и помогъ ему возстановить эту древнюю обитель, которая съ той поры быстро возвысилась и была долго въ великой славѣ и любви у народа Малороссійскаго.

ПИСЬМО ШЕСТОЕ.

Въ нынѣшнемъ письмѣ я займу вниманіе ваше книгами, изданными въ Острогѣ. Большая часть ихъ составляетъ уже чрезвычайную рѣдкость; но книжныя рѣдкости попадаются иногда неожиданно. Я увѣренъ, что у многихъ здѣшнихъ старожиловъ, особенно у священниковъ, въ бумажномъ хламу, сохранились еще нѣкоторыя Острожскія изданія, хотя и неполныя. Доброе дѣло сдѣлали бы они, еслибы все, что найдется у нихъ похожаго на то, передали въ библіотеку Острожскаго братства, въ которой весьма прилично быть собранію здѣшнихъ изданій.

Для такого собранія и небольшой отрывокъ можетъ быть пригоденъ, въ пополненіе собою другихъ. А на первый разъ, въ основаніе такого собранія, скорѣе всего нашелся бы запасъ у книгособирателей Московскихъ... Изъ Москвы былъ и первый Острожскій книгопечатникъ, достопамятный Гостунскій діаконъ *Иванъ Федоровъ*, который вмѣстѣ съ *Петромъ Тимофѣевымъ Мстиславцемъ*, напечаталъ въ 1563-64 году *Апостолъ*—первенецъ Московской печати. Но тогдашніе торгаши-книгописцы взвели на нихъ ересь, и они бѣжали въ Литовскую Русь, принимавшую охотно выходцевъ Великорусскихъ. Тоже было и съ первоначальнымъ печатникомъ Славянскими буквами, *Швайпольтомъ Фѣолемъ*, который въ 1491 году напечаталъ въ Краковѣ *Часословъ*, а потомъ *Псалтырь*, *Октоихъ*, *Тріоди*, но обвиненный въ ереси, удалился въ Венгрію.

Гетманъ Литовскаго княжества Григорій Александровичь Ходкевичь, бывшій предмѣстникъ князя Острожскаго на воеводствѣ Кіевскомъ, пріютилъ у себя Московскихъ книгопечатниковъ и завелъ типографію въ своемъ городкѣ Заблудовѣ (Гродненской губерніи). Тамъ они въ 1568-69 году напечатали *Евангеліе Учительное* и *Псалтырь*. Но въ томъ же 1569 году скончался благочестивый Литовскій гетманъ. Тогда

Петръ Мстиславецъ перешелъ въ Вильну, завелъ новую типографію, у братьевъ Козмы и Луки Мамоничей, и напечаталъ въ ней 1575 года *Евангеліе* и *Апостолъ*. Впрочемъ въ Вильнѣ еще прежде была типографія, въ домѣ бурмистра Якова Бабича, гдѣ неутомимый Полочанинъ *Скорина* печаталъ съ 1525 года *Апостолъ, Псалтирь, Акафисты* и другіе первенцы печати Западнорусской.

Между тѣмъ Иванъ Ѳедоровъ, покинувъ деревню, подаренную ему Ходкевичемъ, перешелъ въ Червоную Русь, и въ 1570-мъ году началъ заводить во Львовѣ свою типографію. Тутъ онъ напечаталъ въ 1573-74 году *Апостолъ*—первенецъ печати Червонорусской. Вскорѣ послѣ того онъ вызванъ былъ въ Острогъ и началъ устроять здѣсь новую типографію.

Вышепомянутый докторъ *Скорина* изъ Полоцка, еще въ первой четверти XVI вѣка, въ домѣ Виленскаго бурмистра Бабича, перевелъ на Западнорусскій языкъ библію, съ Латинской вульгаты, которая и напечатана была по частямъ въ Чешской Прагѣ 1517-1519 года, иждивеніемъ Виленскаго-же гражданина Богдана Онькова. Эта *Библія Руска* (въ 4-ку) предупредила собою появленіе въ печати и библіи

на Чешскомъ языкѣ (1555), и двухъ переводовъ ея на языкъ Польскій—одинъ для католиковъ, изданный въ Краковѣ 1561 года, другой для протестантовъ, напечатанный въ Брестѣ 1563 года, иждивеніемъ Николая Радивила Чернаго, бывшаго главнымъ подвижникомъ протестанства въ княжествѣ Литовскомъ. (У него въ Несвижѣ, 1562 года, напечатанъ былъ „*Катихизисъ* для простыхъ людей языка Рускаго", сочиненный кальвинистомъ Симономъ Буднымъ съ товарищы.)

Въ тѣ поры князь Острожскій предпринялъ изданіе Церковно-славянской библіи—безсмертнаго труда святыхъ Первоучителей Славянскихъ. Но полнаго списка ея не нашлось ни въ одной Славянской землѣ, кромѣ Москвы. Оттуда и получилъ князь, около 1570 года, списокъ библіи, выпрошенный для него у Іоанна Васильевича Грознаго Михайломъ Богдановичемъ Гарабурдою, писаремъ Литовскаго княжества, неоднократно исправлявшимъ посольство въ Москву. Когда же, при сличеніи многихъ списковъ, открылись въ текстѣ „не токмо разньствія, но и развращенія", тогда князь Острожскій послалъ искать еще другихъ списковъ, на западѣ и востокѣ, въ разныхъ монастыряхъ Греческихъ, Сербскихъ и Болгарскихъ; онъ обращался и къ патріарху Константинопольскому

Іереміи, прося у него исправныхъ списковъ библіи и знающихъ людей. Послѣ того, по общему совѣту своихъ сотрудниковъ, князь Острожскій избралъ Греческій текстъ 70-ти толковниковъ и велѣлъ слѣдовать ему при исправленіи разнословій; и когда оконченъ былъ этотъ достопамятный трудъ, приступили къ его изданію, и въ началѣ 1580 года представленъ былъ князю *Новый Завѣтъ* съ *Псалтырью* впереди, въ 8-ку—какъ *первый* плодъ отъ его печатнаго Острожскаго дома.

Того же года напечатана была отдѣльно *Симфонія* въ 8-ку, а наконецъ и полная *Библія* въ листъ. Это первое изданіе Острожской библіи величайшая рѣдкость. Встрѣчается обыкновенно второе ея изданіе 1581 года. Въ первомъ ея предисловіи, отъ имени князя, изложена вышеприведенная исторія изданія. Второе предисловіе о важности и пользѣ священнаго писанія, равно какъ и находящіеся тамъ стихи, сочинены *Герасимомъ Даниловичемъ Смотрицкимъ*, который былъ у князя подскарбіемъ и главнымъ сотрудникомъ по дѣламъ книжнымъ.

Того же 1581 г. напечатана еще *Хронологія*, въ листъ, сочиненная *Андреемъ Рымшею* (котораго стихи встрѣчаются и въ Литовскомъ Статутѣ, изданномъ въ Вильнѣ 1588 года).

Послѣ изданія означенныхъ книгъ въ Острогѣ, знаменитый „друкарь Москвитинъ“ возвратился во Львовъ, гдѣ и скончался 5-го декабря 1583 года.

Въ томъ-же году, въ маѣ мѣсяцѣ, скончался на Волыни и другой знаменитый Москвитинъ, князь Андрей Михайловичь Курбскій, такъ много здѣсь потрудившійся въ занятіяхъ книжныхъ, такъ ревностно увѣщававшій своими посланіями здѣшній людъ пребывать „въ благочестіи праотеческомъ“ и остерегаться „отъ мысленныхъ звѣрей“.... Въ своемъ завѣщаніи (24 апрѣля) онъ назначилъ первыми опекунами женѣ и своему сыну князя Острожскаго и его старшаго сына Константина.

Между тѣмъ началась уже тревога отъ папистовъ—на первый разъ по поводу новаго Григоріанскаго календаря, непринятаго православною церковью,—тревога, неутишенная и грамотами Баторія. По этому случаю, напечатаны были въ Острогѣ 1583 года: *Листы патріарха Іереміи*, въ 4-ку, и *Діалогъ патріарха Геннадія*, въ 8-ку. Герасимъ Смотрицкій издалъ потомъ свое сочиненіе: *Календарь Римскій новый* 1587 года, въ 4-ку. (Ему же принадлежатъ и сатирическія *Вирши* на отступниковъ.)

Съ 1588 года видѣнъ въ Острогѣ новый

дѣятель—пресвитеръ *Василій*. Онъ издалъ въ томъ году два замѣчательныя писанія свои противъ мнѣній Римско-католическихъ: *О единой истинной православной вѣрѣ и святой апостольской церкви*, и *Исповѣданіе о исхожденіи святаго Духа*,—въ 8-ку. Вслѣдъ затѣмъ были изданы тутъ двѣ знаменитыя въ христіанскомъ мірѣ *Книги: Василія Великаго* о постничествѣ (1594, въ листъ) и *Маргаритъ Іоанна Златоуста* (1596, въ листъ).

Въ эти годы кипѣло уже дѣло церковной *уніи*, заправленной езуитами, при помощи королевской, на горе и соблазнъ православному народу Кіевской митрополіи и на пагубу королевству Польскому. Это тяжелое и темное дѣло довершилось, наконецъ, въ *октябрѣ 1596* года, на соборѣ *Брестскомъ* или *Берестейскомъ*; послѣ котораго еще съ большимъ ожесточеніемъ продолжалась борьба православныхъ людей, *неунитовъ*, съ отщепенцами отъ православія, *унитами* или *уніатами*; она продолжалась и въ полемикѣ книжной. Еще въ исходѣ 1595 года, при отъѣздѣ въ Римъ Терлецкаго и Поцѣя, этотъ второй епископъ-*фальшоръ* пустилъ въ ходъ свою книжку *Унія*, напечатанную въ Вильнѣ; а отъ православнаго Виленскаго братства, знаменитый въ немъ проповѣдникъ *Стефанъ Зизаній*

-*Тустановскій*, въ началѣ 1596 года, издалъ на Западнорусскомъ и Польскомъ языкахъ—*Казанье св. Кирилла, патріарха Іерусалимскаго, о Антихристѣ и знакахъ его*. Эта книжка посвящена была князю Острожскому, какъ главному противнику уніи и защитнику православія.

Послѣ собора Брестскаго явилось краткое изложеніе его дѣяній, изданное со стороны православныхъ, въ началѣ 1597 года, на Польскомъ языкѣ, подъ заглавіемъ *Эктезисъ* (Ekthesis); а съ противной стороны вышла тогда же на Польскомъ языкѣ книжка *Оборона* (Obrona) *Брестскаго собора*, написанная езуитомъ Петромъ Скаргою. Въ отповѣдь на эту оборону, издана была знаменитая книга *Апокризисъ*, напечатанная въ исходѣ 1597 г., въ 4-ку, въ *Острогѣ* (а не въ Вильнѣ, какъ полагаютъ обыкновенно). Она вышла подъ псевдонимомъ *Христофора Филалета*; а сочинилъ ее, по порученію князя Острожскаго, *Христофоръ Бронскій*, какъ извѣщаетъ трудолюбивый уніатъ прошлаго столѣтія Стебельскій. Противъ этой книги въ 1600 году издано было уніатами очень бранчивое, но недѣльное возраженіе подъ заглавіемъ *Антирризисъ*, на языкѣ Польскомъ. Оно сочинено Грекомъ-уніатомъ *Петромъ Аркудіемъ*, котораго вывезъ изъ Рима Ипатій Поцѣй и

которому дано было принадлежавшее Жидичинскому Никольскому монастырю помѣстье въ Пинскомъ повѣтѣ, въ обиду заслуженнаго Львовскаго епископа Гедеона Балабана, бывшаго вмѣстѣ и архимандритомъ Жидичинскимъ.

Между тѣмъ въ Острогѣ были напечатаны въ 1598 году: *Отписъ на листъ отца Ипатіа* (Поцѣя) въ 4-ку, и такъ называемая „Книжица въ десяти отдѣлахъ„ въ 8-ку, содержащая въ себѣ *листы патріарха Мелетія къ православнымъ*, между которыми помѣщенъ и листъ самаго князя Острожскаго.

Кромѣ этихъ полемическихъ сочиненій, изданы были въ Острогѣ слѣдующія богослужебныя книги, подъ наблюденіемъ вышепомянутаго священника Василія: *Псалтырь* съ *Часословомъ*,— и тотъ же *Псалтырь* съ *возслѣдованіемъ*, 1598 г. въ 8-ку; *Часословъ* 1602 г. въ 8-ку; *Служебникъ* 1604 г. въ 4-ку; *Молитвословъ* или *Требникъ* 1606 года въ 4-ку.

Послѣднею изъ книгъ, напечатанныхъ въ Острогѣ при жизни князя Константина, была: *Лѣкарство на оспалый умыслъ человѣчій* 1607 г., въ 4-ку. Она состоитъ изъ двухъ *словъ* св. Іоанна Златоуста и *Тестамента* Василія, царя Греческаго, сыну своему Льву Философу, въ переводѣ съ Греческаго языка на Славянскій и

Западнорусскій; ее издалъ извѣстный уже намъ Острожскій пресвитеръ *Даміанъ*, принимавшій дѣятельное участіе и въ соборѣ Брестскомъ. Тамъ онъ наряженъ былъ къ митрополиту Михаилу Рогозѣ, который позднѣе всѣхъ прибылъ въ Брестъ, скрывался отъ свиданія съ православными, и не явился къ нимъ на соборъ. Отецъ Даміанъ былъ родной братъ славнаго козацкаго гетмана *Северина Наливайка*, который, воротясь изъ похода противъ Татаръ и въ Венгрію, пошелъ въ 1595 году на опустошеніе имѣній Терлецкаго и другихъ отступниковъ отъ православія—на Волыни, въ Полѣсьи и Бѣлоруссіи: а потомъ, ставши въ борьбу съ короннымъ гетманомъ Станиславомъ Жолкевскимъ, былъ полоненъ имъ подъ Лубнами и претерпѣлъ мучительную казнь въ Варшавѣ 1597 года.

Съ какимъ негодованіемъ и презрѣніемъ козаки смотрѣли на уніатовъ, можно видѣть изъ слѣдующаго случая. Козацкій гетманъ Григорій Изаповичь, въ своемъ универсалѣ 1610 года 29 мая изъ Запорожья, объявлялъ всѣмъ, чтобы извѣстнаго уніата *Антонія Грековича* „где колвекъ здыбавши, якъ пса убити.“ И онъ впослѣдствіи былъ утопленъ козаками въ Днѣпрѣ (1618 года).

Между тѣмъ въ Острогѣ 1612 года былъ

напечатанъ еще *Часословъ* (въ малую 8-ку), двумя изданіями, различными не только наборомъ, но и прибавочными статьями. Этотъ замѣчательный Часословъ изданъ былъ *повелѣніемъ* князя Януша Острожскаго, кастеляна Краковскаго, который, хотя былъ уже католикомъ, но ради славы своего отца, поддерживалъ еще всѣ его просвѣтительныя и благотворительныя учрежденія. Такъ и знаменитое училище Острожское, хотя и пришло въ упадокъ по смерти своего основателя, однако продолжалось еще и при Янушѣ Острожскомъ. Вотъ что говорится въ *Вѣршахъ* Кассіана Саковича на погребеніе гетмана Петра Конашевича-Сагайдачнаго, изданныхъ въ Кіевѣ 1622 года:

«Уродился онъ въ краяхъ Подгорскихъ Премысскихъ,
Выхованъ въ вѣрѣ церкви всходней зъ лѣтъ дѣтинскихъ.
Шолъ потомъ до Острога, для наукъ уцтивыхъ,
Которыи тамъ квитли, за благочестивыхъ
Княжатъ, которыи ся въ наукахъ кохали,
На школы маетностій много фундовали:
Абы ся млодь въ наукахъ уцтивыхъ цвѣчила,
Церкви и тежъ отчизнѣ пожитечна была.
Дай, Боже, бы тая тамъ фундація трвала,
Же бы ся оттоль хвала Божія помножала!..»

ПИСЬМО СЕДМОЕ.

Святопамятный князь Константинъ Константиновичь Острожскій скончался 1608 года 13 февраля, въ субботу Ѳеодоровой недѣли, на 82-мъ году жизни; погребенъ въ Острогѣ, въ замковой Богоявленской церкви, возлѣ своего меньшаго и любимаго сына Александра.

Въ воспоминаніе его отцовской заботы объ этомъ сынѣ, прочтемъ слѣдующее его письмо, сообщенное мнѣ въ 1840 году покойнымъ историкомъ Галицкой Руси, Денисомъ Зубрицкимъ.

„Братству Львовскому Успенія Пречистое Богородицы Матере Божои, о Господѣ радоватись и мирне здравствовать желаемъ. Не невѣдомо мню вамъ се есть, яко сынъ мой князь Александро восточникъ между зубами западныхъ людей вѣры и науки и всего набожества усѣлъ, сиречь, обитателемъ Ярославскимъ се сталъ; гдежъ помощи и ратунку въ потверженью вѣры его отъ насъ мѣти не можетъ, скудости ради учителей, безъ нихъ же и сами гладъ страждемъ. Но понеже у васъ болшей обрѣтается, молю васъ, да не сице отъ васъ поблизь суще небреженія ради, якожъ и Константинъ сынъ мой, постраждетъ. Бога ради попеченіе всяко сотворѣте, да не имѣютъ въ немъ части нѣединоя езуиты. За што вамъ Богъ Свою

мзду отдастъ, и мы въ чесомъ случится взаимствуемъ. За тымъ вашъ мостей Господу Богу поручаемъ. Данъ зъ Дубна року 1592, мѣсяца декабрія 1 дня. Вашъ мостей зычливый пріятель—Константинъ княжа Острозское, воевода Кіевскій, маршалокъ земли Волынское, староста Володимирскій-власная рука".

Но князь Александръ остался недоступнымъ для езуитовъ; да и старшій братъ Костантинъ только временно увлекался ими, а потомъ прогналъ ихъ отъ себя, и скончался 1595 года въ православной вѣрѣ своихъ предковъ.

Князь Александръ Константиновичь водворился въ древнемъ Галицкомъ городѣ Ярославѣ, женясь на дочери Сендомирскаго воеводы Яна Костки, владѣвшаго этимъ городомъ. Для отца своего онъ былъ отрадою и помощью въ защитѣ православной церкви. Такъ и въ 1599 году, когда состоялась Виленская конфедерація православныхъ съ протестантами, на общую защиту отъ гоненія латинянъ,—первыми *попечителями церкви* выбраны были, со стороны православныхъ, три сенатора: князь Константинъ Острожскій, воевода кіевскій; князь Александръ Острожскій, воевода Волынскій; князь Ѳедоръ Сангушко-Копирскій, кастелянъ Браславскій, и т. д.

Въ 1603 году обширное Острожское владѣніе князя Константина[10] раздѣлено было между двумя его сыновьями; и въ томъ же году скончался князь Александръ, отравленный своимъ слугою.... Вотъ замѣтка о немъ, напечатанная въ Октоихѣ Дерманскомъ:

„Въ лѣто 1603-е декабря 2-го дня преставися благочестивый князь Александеръ воевода Волынскій, сынъ благовѣрнаго князя Константина; велій плачь и жалость отцу же и чадомъ остави; найпаче же христіаномъ, вси бо бяху чающе помощь тѣмъ получити въ бѣдахъ и гоненіихъ, одержащихъ Христову церковь.“

Послѣ него остались два сына, *Константинъ* и *Иванъ*, и три дочери, бывшія въ замужествѣ—одна за княземъ Любомирскимъ, другая за Замойскимъ, третья за Ходкевичемъ. Овдовѣвшая княгиня его *Анна*, которую называли обыкновенно „княгинею Ярославскою,“ была ревностною католичкою и любительницею

[10].— Владѣніе **Острожское** состояло тогда въ 25 городахъ, 10 мѣстечкахъ и 670 селеніяхъ, кромѣ приписанныхъ къ разнымъ монастырямъ и церквамъ (въ томъ числѣ г. Александровъ принадлежалъ къ Печерской лаврѣ).

Сверхъ того князьямъ Янушу и Александру Острожскимъ принадлежало еще владѣніе **Тарновское**, оставшееся отъ матери ихъ, княгини Софіи, дочери графа Станислава Тарновскаго, кастеляна Краковскаго. Были у нихъ еще и Литовскія помѣстья, купленныя отцомъ ихъ въ Литвѣ. Не даромъ была пословица: богатый какъ Острожскій».

езуитовъ; по ихъ проискамъ она, по смерти мужа, отогнала отъ своихъ сыновей и отъ Ярославской церкви бывшаго здѣсь учителемъ и проповѣдникомъ *Лаврентія Зизанія-Тустановскаго*, который еще въ 1596 году, въ Виленскомъ братствѣ, издалъ свою „Грамматику Словенску" и нѣкоторыя другія книжки.[11]

Кажется въ 1608 году, княгиня Анна заставила своихъ сыновей причаститься въ ярославскомъ костелѣ и воспѣть Te Deum laudamus! Однако впослѣдствіи, когда ихъ дядя Янушъ, не имѣвшій сыновей, учреждалъ троекратно свою пресловутую Острожскую *ординацію* и назначалъ въ наслѣдники своихъ племянниковъ, подъ условіемъ быть католиками, то оба они отказались отъ богатаго наслѣдства. Вскорѣ послѣ того, воротясь изъ путешествія по чужимъ краямъ, они померли въ Люблинѣ—Константинъ въ 1618 году, а черезъ годъ, въ тотъ же день и часъ, и меньшій братъ Иванъ.[12]

[11].— Лаврентій перешелъ изъ Ярославля къ княгинѣ Аннѣ Ходкевичевнѣ Корецкой, которая, по смерти своего мужа, князя Якима, пускалась въ разныя вѣрованія и исповѣданія; но потомъ возвратилась къ православію и была ревностною его подвижницею и защитницею. Этой княгинѣ посвящалъ свои писанія нашъ знаменитый проповѣдникъ Леонтій Карповичъ. Въ числѣ духовныхъ лицъ, бывшихъ на Кіевскомъ соборѣ 1628 года, подписанъ и «Лаврентій Зизаній-Тустановскій, протопопа Корецкій.

[12].— Любопытно сказаніе о двукратномъ предреченіи ихъ смерти, но въ томъ видѣ, какъ оно сохранилось въ запискахъ Петра Могилы.

А въ 1620 году скончался и Янушъ Константиновичь, погребенный въ Тарновѣ. На этомъ князѣ пресѣкся знаменитый родъ Острожскихъ. Наслѣдникомъ Янушевой ординаціи сталъ его зять, князь *Александръ Ивановичь Заславскій*, бывшій недолго воеводою Кіевскимъ и скончавшійся въ августѣ 1329 года, вскорѣ послѣ смерти своей княгини Ефросины.

Наслѣдницею другой половины Острожскаго владѣнія, Александровой, осталась дочь его княжна *Анна* или *Галшка Острожская*, на которой не замедлилъ жениться знаменитый воевода Виленскій *Карлъ Ходкевичь*; но онъ скоро простился съ своею прекрасною и добродушною Галшкою—назначенный въ гетманы, для Хотинской войны 1621 года. Въ той войнѣ уже въ послѣдній разъ воевалъ козацкій гетманъ Сагайдачный, и вернулся въ Кіевъ, къ своей женѣ Анастасіи, обремененный новыми, смертельными ранами; а новобрачный коронный гетманъ Ходкевичь и не вернулся: онъ заболѣлъ и умеръ въ Хотинѣ 24-го сентября, и уже на другой годъ перевезенъ былъ въ Острогъ, попеченіемъ своей молодой вдовы. Княгиня Ярославская была безотлучно при своей тоскующей дочери;

(см. въ Прибавленіяхъ къ Кіевскимъ Епархіальнымъ Вѣдомостямъ за 1861 годъ.)

а вскорѣ приблизились къ ней и утѣшители езуиты. Для нихъ воеводина Анна основала въ Острогѣ 1624 года большой коллегіумъ. Но кровь Острожскихъ сильно еще говорила въ ней; гробницы отца и дѣда напоминали еще внятно о благочестивыхъ предкахъ... и она предпринимала даже возстановить заново, въ своемъ городѣ Туровѣ, православную епископію [13] по грамотѣ Жигимонта I-го, данной прадѣду ея, князю Константину Ивановичу.

Когда же въ началѣ 1633 года, на избирательномъ сеймѣ, новый король Владиславъ IV-ый подтвердилъ права и вольности Кіевской православной митрополіи, и былъ избранъ на томъ сеймѣ въ епископы Луцкіе и Острожскіе, извѣстный своею преданностью православію, Волынскій обыватель *Александръ Пузына*, переименованный въ *Аѳанасія*,—тогда езуиты Острожскіе подѣйствовали уже рѣшительно на Анну Александровну и—овладѣли ея душою. Въ концѣ того же года, обозрѣвая свою епархію, епископъ Аѳанасій посѣтилъ Острогъ; но каѳедральная замковая церковь была заперта для

[13]— Посвященный 1620 года въ Кіевѣ патріархомъ Ѳеофаномъ—грекъ Авраамій—въ епископы Туровскіе и Пинскіе, Исаакій Борисковичъ—на епископію Луцкую и Острожскую, были живы и въ 1633 году: но они не были допущены на свои каѳедры, занятыя уніатами, и находились въ Кіевѣ.

него шестью замками, и Острожскій староста Адамъ Буяновскій объявилъ приказъ своей госпожи, чтобы не признавать его за владыку и не допускать къ церквамъ, находящимся въ ея городахъ и селахъ. А въ 1636 году произошла въ Острогѣ возмутившая здѣшній народъ исторія, которую я передамъ словами современной Лѣтописи Львовской.

„Въ томъ же року, на свята великодныи, зъ недѣли на понедѣлокъ, у Острогу, пани воеводиная, дочка княжны Ярославской, пошедши до замку, казала собѣ гробъ отворити, и добывши склепу, гдѣ лежало тѣло отца ея, и казала его взяти, которое южъ было згнило, тылько кости; которыи взявши, казала ихъ помыти, и посвятити езуитомъ, и отвезти до Ярославля до матки своей; и казала провадити изъ церкви, кгды Русь звыкла, на память звитязства Христа Спасителя нашего, съ крестами, съ корогвами тріумфъ коло церкви отправовати, абы съ того напасть на Русь учинити; и такъ учинили много злого христіанству.“

Прошло еще два года, и всѣ имѣнія, которыми такъ щедро были надѣлены отъ князя Константина училище Острожское, и типо-

графія, и гошпиталь, и монастырь Дерманскій — всѣ они были уже въ рукахъ езуитовъ...

Но прошло еще десятилѣтіе—самое тяжкое для православнаго народа Кіевской митрополіи — и явился грозный отмститель за всѣ ея обиды и напасти, *Богданъ Хмельницкій*, поощренный къ возстанію самимъ королемъ Владиславомъ. Тогда Украинское козачество, разлившееся до Днѣстра и до Ворсклы, нагрянуло и на Острогъ въ августѣ 1648 года, и знаменитый коллегіумъ былъ пущенъ „дымомъ до неба". Подобно ему и всѣ езуитскіе коллегіумы, бывшіе въ Кіевѣ, Переяславѣ и другихъ Малоросійскихъ городахъ, потерпѣли тогда опустошеніе.

А въ генварѣ 1654 года вся Малороссійская гетманщина, состоявшаяся при Богданѣ изъ воеводствъ Кіевскаго, Черниговскаго и Браславскаго, отложилась отъ Польши и присоединилась къ государству Московскому, въ общій составъ Русскаго міра. Этимъ *Переяславскимъ* соединеніемъ Кіевской земли съ Московскою докончено было ея *Люблинское* соединеніе съ Польшею, продолжавшееся около 85 лѣтъ. Припомню, что Переяславская присяга гетмана Богдана и всей войсковой старшины (8 генваря) совершена была въ той соборной Успенской церкви, которую поставилъ князь Константинъ

Константиновичь Острожскій, на мѣстѣ древней церкви Мономаховой на княжемъ дворѣ.

Того же 1654 года скончалась Анна Острожская Ходкевичева. Въ одной изъ росписанныхъ горницъ запустѣлаго Острожскаго коллегіума, лѣтъ за двадцать, было еще ея изображеніе, въ видѣ католицкой монахини. Списать бы для памяти это изображеніе внуки Константиновой, какъ послѣдней вѣтки княжескаго рода Острожскихъ.

Надъ прахомъ достославнаго воеводы Кіевскаго, величавымъ памятникомъ возвышается опустѣлая соборная церковь Богоявленская. Мнѣ кажется, что при назначенномъ уже возобновленіи этой благолѣпной церкви, справедливо было бы устроить придѣлъ во имя *царя Константина*, которое повторялось въ четырехъ послѣднихъ поколѣніяхъ князей Острожскихъ. Хорошо было бы и въ нашемъ Острожскомъ Кирилло-Меѳодіевскомъ Братствѣ совершать ежегодную память о *Просвѣтителѣ Острожскомъ* ...

На этомъ бы мнѣ и кончить; но вспомянулось, что во имя св. Кирилла и Меѳодія учредилось и въ Парижѣ братство, и притомъ братство езуитское, которое уже обзавелось и типографіей съ Славянскимъ шрифтомъ.... Старая

пѣсня, *по замышленію Поссевиню!* На эту пѣсню мы можемъ сказать *старыми словесы* нашего приснопамятнаго гетмана Сагайдачнаго:

„Маютъ отцы езуиты и все духовенство костела Римскаго, и безъ насъ православныхъ, кого до унѣи своеи наворочати и присвояти,— тыхъ народовъ, которыи отнюдь не вѣдаютъ и не вѣрятъ въ Христа Господа, плотію въ міръ пришедшаго. А мы православныи, древнихъ святыхъ апостольскихъ и отческихъ преданій и догматовъ, безъ жаднои унѣи и схизмы, придержащися, не отчаеваемся нашого спасенія и блаженного живота вѣчного“.

М. Максимовичъ.

25 февраля 1866 г.
Михайлова – Гора,
Золотоношскаго уѣзда.

30.00

Кр